

Mira Aaboen Sletten

Å ha, å delta, å være en av gjengen

Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv

Avhandling for PhD-graden

© Mira Aaboen Sletten, 2011

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 257*

ISSN 1504-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AIT Oslo AS.

Produsert i samarbeid med Unipub, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

Forord

Denne avhandlingen er skrevet med finansiering fra Helse og Rehabilitering, med Redd Barna som søkerorganisasjon. Elisabeth Backe-Hansen var min forskningsleder ved prosjektstart, hun hadde ideen til prosjektet og skrev søknaden til Helse og Rehabilitering. Takk for initiativ, faglig og praktisk støtte.

Min arbeidsplass, NOVA, har sørget for gode arbeidsbetingelser. I denne sammenheng fortjener Mai Britt Johansen og biblioteket i Munthesgate en spesiell takk. Mine kloke kolleger i gruppe for ungdomsforskning har dessuten vært viktige støttespillere. Blant disse har Åse Strandbu lest og gitt kommentarer til innbindingsteksten og Anders Bakken er medforfatter på en artikkel. Min gode venn og kollega i ungdomsgruppa, Cay Gjerustad, har alltid vært klar for å lytte til mine små og store problemer. Arbeidsdagen ville ikke vært den samme uten. Andre kolleger ved NOVA som har bistått spesielt er Henning Finseraas, Bjørn Hvinden, Morten Blekesaune og Torild Hammer. Takk også til alle som har bidratt til innsamlingen av data til NOVAs ungdomsundersøkelser og til ungdommene som har deltatt.

I innspurten av prosjektet har min tidligere kollega Hanne Hougen spilt en sentral rolle. Hun presset meg til å lage detaljerte planer, fulgte opp, heiet, kjeftet og trøstet når det var nødvendig. Det er jeg veldig glad for. Min flinke ”språkvasker” Loretta Fritz har dessuten vært god å ha. Takk også til Håvard Hodne som har lest engelsk korrektur på en av artiklene.

Min biveileder, Axel West Pedersen, har vært positiv, tilgjengelig, konstruktiv og nyttig å diskutere med. Ivar Frønes har vært hovedveileder og bidro til prosjektsøknaden som i sin tid ble sendt til Helse og Rehabilitering. Underveis har hans oversikt over feltet og faglige tyngde vært til stor hjelp. Heldigvis er han i tillegg en veldig hyggelig person.

Familien har vært viktig i innspurten av prosjektet. Takk til mor, far, svigerforeldre, Anja og øvrig familie for praktisk hjelp og oppbakking. Min mor Unni Aaboen har lest korrektur på innbindingsteksten. Takk for at du alltid er interessert og stiller opp for meg. Sist men ikke minst, har Bjørn Myklebust vært helt nødvendig for sjelefreden, og for å holde fortet på hjemmebane. Jeg visste jo at du var en kjernekar. Live og Even er også to supre typer som jeg har hatt mye glede av underveis – og nå skal det blir mer av det!

Oslo, september 2010

Mira Aaboen Sletten

Innhold

1. INNLEDNING	7
2. VELFERDSTILNÆRMINGER.....	11
RESSURSTILNÆRMINGEN	11
REALISERT OG OPPLEVD VELFERD	12
KAPABILITETSTILNÆRMINGEN.....	13
SOSIAL EKSKLUSJONSTILNÆRMINGEN.....	14
ULIKE VELFERDSTILNÆRMINGER OG NORMATIVE VALG	17
3. BARNE- OG UNGDOMSPERSPEKTIVET	19
BARNDOMSSOSIOLOGIEN	19
UNGDOM SOM PROBLEM OG AKTØR	21
NÅTID OG FRAMTID.....	22
4. ET BARNE- OG UNGDOMSPERSPEKTIV PÅ VELFERD	25
STUDIER AV RESSURSFATTIGDOM	25
REALISERT VELFERD OG SOSIAL INDIKATORTRADISJONEN.....	27
BARN OG UNGES OPPLEVELSE AV FATTIGDOM	28
RETTIGHETER OG ARENABEGRENSNINGER	30
SOSIAL DELTAGELSE BLANT JEVNALDRENDE	31
FORSKNINGSBEHOV OG SIKTEMÅL FOR AVHANDLINGEN.....	32
5. DATA OG METODE	37
UNG I NORGE 2002	37
UNG I OSLO 2006.....	39
UNG I NORGE LONGITUDINELL.....	39
DATAKVALITET.....	40
FORSKNINGSETISKE VURDERINGER.....	43
FATTIGDOMSMÅLENE	45
ANALYSESTRATEGI.....	45
6. SAMMENDRAG AV ARTIKLENE.....	47
ARTIKKEL 1: VENNSKAPETS PRIS – FATTIGDOM OG SOSIAL ISOLASJON I UNGDOMSTIDA	47
ARTIKKEL 2: SOCIAL COSTS OF POVERTY; LEISURE TIME SOCIALIZING AND THE SUBJECTIVE EXPERIENCE AND SOCIAL ISOLATION AMONG 13-16-YEAR OLD NORWEGIANS.....	48
ARTIKKEL 3: LIMITED EXPECTATIONS? HOW 14–16-YEAR OLD NORWEGIANS IN POOR FAMILIES LOOK AT THEIR FUTURE.	49
ARTIKKEL 4: LONG TERM BENEFITS OF SOCIAL TIES TO PEERS – EVEN AMONG ADOLESCENTS WITH ‘RISKY’ FRIENDSHIPS?.....	50
7. KONKLUSJON	53
ØKONOMISKE BEGRENSNINGER PÅ SOSIALT LIV I UNGDOMSTIDEN	53
FORBRUK OG DELTAGELSE FORKLARER I LITEN GRAD OPPLEVD UTENFORSKAP	55
OPPLEVD UTENFORSKAP I UNGDOMSTIDEN OG FRAMTIDIG VELFERD	56
Å HA, Å DELTA, Å VÆRE EN AV GJENGEN.....	58
REFERANSER	59

ARTIKKEL 1	71
Sletten, M. A., Fløtten, T. og Bakken, A (2004). Vennskapets pris – fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida, <i>Tidsskrift for ungdomsforskning</i> , 4(2):55–76	
ARTIKKEL 2	95
Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience and social isolation among 13-16-year old Norwegians, <i>Journal of Youth Studies</i> , 13(3):291–315	
ARTIKKEL 3	123
Sletten, M. A. (Antatt for publisering i <i>Young</i> , juni 2010), Limited expectations? How 14–16-year old Norwegians in poor families look at their future.	
ARTIKKEL 4	159
Sletten, M. A. (Sendt inn til vurdering i <i>Journal of Youth Studies</i> mai 2010), Long term benefits of social ties to peers – even among adolescents with ‘risky’ friendships?	

1. Innledning

Ambisjonen med denne avhandlingen er å videreutvikle et perspektiv på velferd som er tilpasset ungdom. Hvilke forhold ved ungdoms liv bør vektlegges og hvordan bør velferd best beskrives hvis man tar utgangspunkt i ungdoms spesielle livssituasjon? Begrepet velferd har flere betydninger og krever en nærmere definisjon. Generelt brukes velferd både til å beskrive individers *levestandard*, for å benevne ulike velferdstiltak (f.eks. trygdeytelser), og som en betegnelse på samfunnsstrukturer som direkte eller indirekte har å gjøre med individuell eller kollektiv velferd (f.eks. trygghet, rettferdighet og like muligheter) (Øyen 1992; 112). I denne avhandlingen brukes velferd som en sammenfattende term på det som er godt for mennesker, og sorterer dermed under det første av disse tre anvendelsesområdene.

Velferd oppfattes som et bredere begrep enn livskvalitet (som ofte forbindes med individers psykiske velvære), og levekår (som vanligvis forbindes med en kartlegging av individers ressursituasjon og mulighetsbetingelser). En slik bred forståelse av velferdsbegrepet finnes blant annet i Erik Allardts (1975) klassiske tekst "Att Ha Att Älska Att Vara". Her argumenterer Allardt for at velferd både handler om de ressursene folk besitter (å ha), deres relasjoner til andre mennesker (å elske), og det å være verdsatt eller ansett av et større fellesskap (å være). Forstått på denne måten kan velferd altså omfatte både materielle og ikke-materielle forhold, samt objektive og subjektive dimensjoner i folks liv¹. Slik brukes velferdsbegrepet også i avhandlingen.

Avhandlingen undersøker ikke direkte hva som er god eller dårlig velferd fra ungdoms ståsted, eller hva ungdom selv mener er viktig for å leve et godt liv. Derimot er formålet å ta ungdom på alvor som en egen sosial kategori, noe som innebærer at teorier om og beskrivelser av velferd må ta utgangspunkt i ungdoms spesielle sosiale virkelighet. For eksempel oppholder ungdom seg til en viss grad på andre arenaer enn voksne, og en stor del av deres sosiale liv er rettet mot samhandling med jevnaldrende. Juridisk har ungdom under myndighetsalderen dessuten begrensede rettigheter til deltagelse i samfunnet, samtidig som de har krav på ekstra beskyttelse. Sammenlignet med andre aldersgrupper befinner ungdom seg dessuten i en særlig overgangsfase, der innsats og planer rettet mot overgangen til voksenlivet både er noe som vektlegges av omgivelsene og av de unge selv.

Den teoretiske forståelsen av hva det vil si å anlegge et barne- og ungdomsperspektiv er inspirert av "den nye barndomssosiologien". Med utgangspunkt i dette forskningsfeltet argumenteres det for at livskvalitet i *ungdomstiden* (og ikke framtidige utfall) bør spille en hovedrolle i beskrivelsen av ungdoms velferd. I og med at planer og forstillinger rettet mot framtiden utgjør en viktig del av ungdoms hverdag, bør velferd i et ungdomsperspektiv imidlertid også inkludere relasjonen mellom nåtid og framtid i ungdoms liv.

¹ Allardt inkluderer subjektive dimensjoner i sin teoretiske forståelse av velferdsbegrepet, men hevder at objektive og faktiske forhold ved menneskers liv bør vektlegges i empirisk sammenheng (Allardt 1975; 25). Den første nordiske levekårsundersøkelsen (som var utgangspunktet for Allardts teoretiske diskusjon av velferdsbegrepet) inkluderte imidlertid også flere spørsmål av subjektiv karakter.

En underliggende teoretisk ambisjon med avhandlingen er å diskutere hvordan nyere velferds- og ressursbegrep, som sosial eksklusjon og sosial kapital, kan brukes i forhold til ungdom. Med introduksjonen av sosial eksklusjonsbegrepet i fattigdomsdebatten har relasjonelle aspekt ved folks velferd fått større oppmerksomhet. Flere tidligere studier av barn og unges velferd omhandler sammenhengen mellom fattigdom og inklusjon blant jevnaldrende (se f.eks. Redmond 2008, Attree 2006, Ridge 2003). Det er imidlertid fremdeles behov for å videreutvikle forståelsen av *hvordan* økonomisk fattigdom påvirker ungdoms sosiale relasjoner til jevnaldrende, og *på hvilken måte* dette får betydning for ungdoms velferd.

Særlig mangler representative studier der ungdoms deltagelse blant jevnaldrende plasseres i en teoretisk velferds kontekst. Forskning som omhandler sosiale konsekvenser av fattigdom blant barn og unge har hovedsakelig foregått i små, ikke-representative utvalg. Mens enkelte representative studier har dokumentert *at* det er en sammenheng mellom knapp økonomi og lavere sosial deltagelse, er det få representative studier som bruker erfaringene fra de kvalitative studiene til å undersøke hvilke mekanismer som fører til at barn og unge i fattige familier deltar mindre i sosiale aktiviteter, eller opplever sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende. Et siktemål med avhandlingen er derfor å undersøke empirisk om den typen eksklusjonsmekanismer som beskrives i den kvalitative litteraturen også gjenfinnes med representative data. Når begrepet sosial isolasjon brukes i denne sammenhengen, er det imidlertid ikke i klinisk forstand, men som en samlebetegnelse på svak inklusjon i jevnaldremiljøet – enten slik ungdom selv opplever det, eller indikert ved opplysninger om omgang med andre på samme alder.

I tillegg er det behov for studier som diskuterer *hvorfor* og *når* (på hvilken måte) det å være inkludert blant jevnaldrene har betydning for velferd. Denne typen spørsmål er relatert til diskusjonen om hvem som skal bestemme hva som er god velferd for ungdom. På den ene siden kan deltagelse og aksept fra jevnaldrende være viktig for unges velvære i ungdomstiden. Alternativt kan sosial deltagelse og stabile relasjoner til jevnaldrende begrunnes med framtidig nytte, for eksempel ved at man knytter kontakter som gir fordeler senere i livet. Det andre overordnede siktemålet med avhandlingen er derfor å se nærmere på sammenhengen og spenningen mellom nåtidig og framtidig nytte nå det gjelder deltagelse blant og relasjoner til jevnaldrende i ungdomstiden.

I avhandlingens artikler er det hovedsakelig ungdom i ungdomskolealder (13-16 år) som undersøkes. Datamaterialet er hentet fra tre større spørreskjemaundersøkelser blant norsk ungdom; Ung i Norge 2002, Ungdom i Oslo 2006 og Ung i Norge longitudinell. I tre av fire artikler i avhandlingen er relativ økonomisk fattigdom en sentral variabel. Avhandlingen handler imidlertid også om ikke-økonomiske aspekt ved ungdoms velferd, og sosiale relasjoner til jevnaldrende går igjen som en rød tråd i alle artiklene. Empirisk undersøker avhandlingen hvordan knappe økonomiske ressurser i hjemmet påvirker deltagelse blant og opplevelsen av inklusjon blant jevnaldrende, og videre hva inklusjon/eksklusjon betyr for ungdoms velferd.

I den videre teksten presenteres og diskuteres først sentrale tilnærminger til velferd (kapittel 2). Deretter redegjøres det kort for hva som menes med et barne- og ungdomsperspektiv i avhandlingen (kapittel 3). Kapittel 4 beskriver tidligere forskning om barn og unges velferd og relaterer barne- og ungdomsperspektivet til denne litteraturen. Kapitlet leder fram til avhandlingens siktemål og artiklenes problemstillinger. I kapittel 5 blir det redegjort for datamaterialet og metodene som benyttes, hvorpå kapittel 6 oppsummerer artiklene. Endelig gir sammenbindingstekstens siste kapittel (7) en oppsummerende diskusjon av avhandlingens funn.

2. Velferdstilnærminger

Som nevnt brukes velferdsbegrepet her som en bred samlebetegnelse på ulike måter å tilnærme seg individers levestandard. I dag er det vanlig å skille mellom tre–fire dominerende perspektiver på velferd (f.eks. Redmond 2008b, Laderchi m.fl. 2003, Wagle 2002, Bråthen m.fl. 2007). Ofte snakker man om tilnærminger som beskriver velferd hovedsakelig i form av 1) de ressursene folk har tilgang til, 2) folks realiserte eller opplevde velferd, 3) folks evne og mulighet til å oppnå enn viss livskvalitet (kapabilitetstilnærmingen), og 4) graden av sosial deltagelse (sosiale eksklusjonstilnærmingen).

De fire hovedtilnærmingene har først og fremst ulike *forståelser* av velferd. Spørsmålet er om velferd best kan beskrives ved ressurser, realiserte levekår, muligheter eller deltagelse. Flere problemstillinger gjenfinnes på tvers av de ulike tilnærmingene. Skal velferd defineres i forhold til et gitt tidspunkt, eller omhandle folks livssituasjon over tid? Hvis velferd defineres relativt, er det lokalmiljøet eller nasjonalstaten, er det de jevnaldrende eller er det befolkningen generelt som bør være referanserammen? Skal velferd først og fremst handle om materielle ressurser, eller også om sosiale og kulturelle aspekt ved folks liv mer generelt?

Nedenfor gis en kort beskrivelse av de fire hovedperspektivene på velferd, med en spesiell vekt på hvordan de er brukt i relasjon til fattigdom. Det er forholdsvis bred enighet i den internasjonale forskningslitteraturen om å reservere betegnelsen fattigdom til situasjoner der økonomisk knapphet spiller en sentral rolle (Pedersen 2002, Lister 2004). Slik brukes begrepet også i denne avhandlingen. De fleste fattigdomsanalyser sorterer dessuten under en ressurstilnærming til velferd, og ofte er det knapphet i inntekt som undersøkes (Redmond 2008b, Lister 2004, Fløtten m.fl. 2001). Fattigdom kan imidlertid også forstås som dårlig realisert eller opplevd velferd, fravær av mulighet til å oppnå en viss livskvalitet (kapabilitetstilnærmingen), eller eksklusjon fra sosial deltagelse (sosial eksklusjonstilnærmingen) – da fortrinnsvis forårsaket av knappe økonomiske ressurser.

Ressurstilnærmingen

Ressursfattigdom og lav inntekt oppfattes av mange som det samme. Informasjon om inntekt er som regel lett tilgjengelig via offentlige registre, og penger har en umiddelbar normativ fortolkning; mer er bedre. En styrke er videre at inntekt som indikator på materiell velferd er teoretisk og empirisk utprøvd over tid (Redmond 2008b, Bråthen m.fl. 2007). Hvor man setter grensen for inntektsfattigdom vil imidlertid variere. Hovedskillet går mellom absolutte og relative definisjoner. En absolutt fattigdomsdefinisjon bygger på en antagelse om at det finnes en gitt grense for hva som skal til for å dekke basisbehov (ernæring, bolig, klær o.l.), mens en relativ tilnærming knytter fattigdom til et avvik fra de gjeldende normene i et samfunn. En slik relativ definisjon har sine historiske røtter i en britisk sosialliberal forskningstradisjon og knyttes ofte til Peter Townsends definisjon av fattigdom; "Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the types of

diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary” (Townsend 1979, 31).

I empirisk forskning er det en vanlig praksis å definere hushold som tjener under 50 eller 60 prosent av medianinntekten i et samfunn (justert for husholdets sammensetning) som relativt fattige (jf. Fløtten m.fl. 2001, Pedersen 2002, Lister 2004). Bruk av inntekt som et indirekte mål på velferd begrunnes som regel med at inntekt fanger opp tilstrekkelig relevant heterogenitet mellom individer og deres situasjoner, og er en god indikator for andre aspekt ved folks velferd (Laderchi m.fl. 2003; 7). Både norske og internasjonale studier har imidlertid vist at overlappet mellom lav inntekt (definert ved mindre enn 50/60 prosent av medianinntekten) og faktiske levekår på ingen måte er perfekt (Fløtten og Pedersen 2008, Bradshaw og Finch 2003). Selv om den registrerte inntekten ligger under det som er normalen i et samfunn, er det altså ikke gitt at folks levemåte avviker fra de gjeldende normene i et samfunn.

Som et alternativ til lavinntekt har flere argumentert for å definere fattigdom mer direkte ved å se på folks forbruk (Ringen 1988, Halleröd m.fl. 1993, Nolan og Whelan 1996). En forbrukstilnærming til fattigdom innebærer imidlertid også en avveining i forhold til hvor grensen går for hvem som er fattige. På en lignende måte som relativ inntektsfattigdom, kan et lavt forbruk for eksempel defineres i forhold til det normale forbruket i et samfunn. I Norge har Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) laget et forslag til en ”minstestandard for forbruk” basert på opplysninger om det ”alminnelige konsumet” for ulike husholdstyper (standardbudsjettet) (SIFO 2009). En annen metode er å undersøke hva folk flest mener er tilstrekkelige levekår (en konsensuell- eller opinionsbasert tilnærming). Basert på norske data har Fløtten og Pedersen (2008) (inspirert av Mack og Lansley, 1985) laget en deprivasjonsindeks basert på fravær av 20 goder/aktiviteter som minst halvparten av et representativt utvalg av nordmenn klassifiserer som nødvendige. De konstruerer videre et fattigdomsmål der folk som oppgir at de, på grunn av knapp økonomi, mangler tre eller flere av disse godene, defineres som fattige. Som Fløtten og Pedersen påpeker er også en slik framgangsmåte basert på flere normative eller vilkårlig valg. Det gjelder blant annet hvilke goder/aktiviteter folk flest blir bedt om å vurdere, og hvor mange (f.eks. 50, 60 eller 70 prosent) som må mene at dette er nødvendig for at godet/aktiviteten inkluderes i deprivasjonsindeksen.

Realisert og opplevd velferd

Som en kritikk mot et ensidig fokus på materielle velferdsindikatorer oppsto på 1960 tallet det som kalles Sosialindikatorbevegelsen (”The social indicators movement”) (Elstad 1983). Den tradisjonelle nordiske levekårsforskningen², med en bred innsamling av data både om ressurser og levekårsresultat, kan plasseres i denne retningen. Relatert finnes det også en stor internasjonal forskningstradisjon for studier av livskvalitet (”quality of life”) som

² Den første store norske levekårsundersøkelsen ble gjennomført i 1973 (Hernes og Knudsen 1976, NOU 1976). Den teoretiske basisen for de første Nordiske levekårsundersøkelsene var noe ulik. Undersøkelsene varierte med hensyn til om det hovedsakelig var behovstilfredsstillelse eller ressurser som ble målt, om målene var subjektivt eller objektivt orientert og om problemer eller ”en god tilstand” var i fokus. Det var også en diskusjon om hvorvidt velferdsundersøkelsen skulle stå fritt eller være direkte koblet til velferdspolitikken (Ringens 1973).

kjennetegnes ved at de i tillegg til indikatorer på materielle ressurser inkluderer forhold som fysisk og psykisk helse, utdanning og subjektive forhold³.

I klare motsetning til et ressursperspektiv på velferd, står forskning om folks subjektive opplevelse av livskvalitet. I en velferdssammenheng har man blant annet vært opptatt av å undersøke i hvilken grad økende materiell velstand faktisk fører til økt opplevd livskvalitet ("absolute utility theories") (Hagerty og Veenhoven 2003). Med utgangspunkt i teorier om relative preferanser ("relative utility theories"), har det vært vanlig å konkludere med at relasjonen mellom materiell velstand i et land (for eksempel økt inntekt) og befolkningens subjektive vurdering (opplevd lykke) er relativt svak ("the Easterlin Paradox") (Esterlin 1995, 1974). Dette kan blant annet skyldes at våre forventninger øker i takt med de ressursene vi har tilgang til ("adaptive expectations")⁴. Den svake korrelasjonen mellom økt inntekt og opplevd lykke på aggregert nivå er blant annet brukt til å argumentere for at beskrivelser av velferd bør omfatte mer enn en beskrivelse av materielle ressurser.

En subjektiv tilnærming til fattigdom finnes innen en retning for deltagende forskning kalt "Participatory poverty assessments" (PPA) (Chambers 2007, Laderchi m.fl. 2003). PPA er basert på ideen om at folk som opplever fattigdom bør bli hørt, få mulighet til å formidle sin kunnskap om å leve i fattigdom, samt bidra til å utvikle strategier for handling. Kvalitative studier i denne tradisjonen tyder på at det særlig er mangel på verdighet, samt skam og stigmatisering som gjør knapp økonomi vanskelig å bære for folk (Dean 1992, Beresford m.fl. 1999). Denne typen erfaringer kan dessuten spille en selvstendig rolle for reproduksjon av fattigdom; gjentatte erfaringer med skam og ydmykelse kan påvirke identitet, selvspekt og selvtillit, og dermed svekke folks evne til å endre situasjonen (Lister 2004).

Kapabilitetstilnærmingen

Kapabilitetstilnærmingen skiller seg både fra et rent ressursperspektiv og fra tilnærminger som ensidig legger vekt på realiserte levekår. Innen denne retningen er det viktigste verken mengden ressurser folk har tilgang til, hvordan folk faktisk lever eller deres subjektive opplevelser, men hva de er i stand til å være og å gjøre. Den indiske økonomen Amartya Sen og den amerikanske filosofen Martha C. Nussbaum er sentrale bidragsytere⁵.

Et viktig poeng for Sen er at vår mulighet eller evne ("capability") til å konvertere materielle ressurser til levekårsutfall ("functionings") varierer i forhold til individuelle karakteristika (alder, kjønn, helse etc.), samt i forhold til den større sosiale konteksten vi er en del av (omfanget av tilgjengelige offentlige goder, kulturelle føringer, strukturelle skiller mellom statusgrupper eller klasser etc.) (Sen 1980; 215–219, 1985; 25–26, 1999; 70–71).

³ Eksempler på tidsskrift i denne tradisjonen; "Social Indicators Research", "Applied Research in Quality of Life" og "Quality of Life Research"

⁴ Det finnes imidlertid også forskning som viser at økte inntekter (for land eller individer) faktisk er korrelert med en økning i selvrapportert lykke, men at effekten avtar med økende inntekter (Hagerty og Veenhoven 2003).

⁵ Sen regnes som opphavsmannen og introduserte kapabilitetsbegrepet i artikkelen "Equality of What?". I følge Sen (1980) bør svaret være likhet i kapabiliteter.

Økonomiske ressurser er dermed kun ett av flere forhold som påvirker hvordan folk har mulighet til å leve.

Selv om Sen (1992) har hevdet at det er nødvendig å ta faktiske levekårsresultat ("functionings") med i betraktningen av velferd, argumenterer han for at folks faktiske liv bare gir begrenset informasjon om hvordan de har mulighet til å leve. I forlengelsen av dette poenget har Stein Ringen (1995) argumentert for en kapabilitetstilnærming som skiller tydelig mellom folks muligheter og de valgene de har gjort⁶. Ringen framhever frihet til å velge som et grunnleggende velferdsprinsipp og mener at graden av frihet best kan formuleres som en funksjon av folks ressurser og deres strukturelle muligheter, knyttet til ulike arenaer (familien, nabolaget, arbeidsmarkedet, politikken etc.). Poenget er blant annet at muligheten til å nyttegjøre seg av ressurser er betinget av folks adgang til ulike arenaer (begrenset for eksempel av geografisk avstand, formell diskriminering eller kjønnsdiskriminering).

Ifølge Sen (1983; 159) er det uunngåelig en absolutt kjerne i ideen om fattigdom. Deprivasjon bør beskrives absolutt i forhold til deprivasjon fra kapabilitet (enten utsettes man for deprivasjon eller man gjør det ikke), mens mengden ressurser (for eksempel inntekt og andre materielle goder) som er tilstrekkelig for å ha mulighet til å realisere et godt liv, må bestemmes relativt i forhold til den konteksten man lever i. Sen trekker fram evnen til å unngå skam som et eksempel; verdighet er en absolutt tilstand, men hva som skal til (av ressurser) for å unngå skam knyttet til sosiale konvensjoner og deltagelse, vil variere i forhold til det andre har.

Innen kapabilitetstilnærmingen defineres fattigdom som fravær av visse grunnleggende kapabiliteter ("basic capabilities"). Hva grunnleggende kapabiliteter innebærer mer spesifikt er imidlertid noe uklart. Sen har foreslått tilstrekkelig ernæring, helse, husly, deltagelse i sosialt liv og selvrespekt som grunnleggende (Sen 1980; 218, 1983: 168), men har også argumentert for at valget av hva som er grunnleggende for å leve et tilstrekkelig godt liv bør være åpent for demokratiske prosedyrer (Sen 2005). På tross av klare utfordringer i forhold til operasjonalisering, vil mange mene at kapabilitetstilnærmingen har bidratt til å utdype vår forståelse av velferd og fattigdom. Det er blant annet hevdet at et særlig fortrinn er utvidelsen fra et smalt fokus på *private* goder til også å inkludere *sosiale* goder når folks velferdsnivå skal beskrives (Laderchi m.fl. 2003).

Sosial eksklusjonstilnærmingen

Sosial eksklusjon er et nyere begrep utviklet spesielt for å beskrive marginaliseringsprosesser i rike land, der absolutt fattigdom er mindre vanlig. Hilary Silver (2006) definerer sosial eksklusjon som en prosess av sviktende sosiale bånd, adgang og solidaritet. På det individuelle nivået refererer sosial eksklusjon til en manglende evne eller mulighet til å delta i normativt forventede sosiale aktiviteter og til å bygge meningsfulle sosiale relasjoner (Silver 2006; 4411). Begrepet har sine sosiologiske aner hos Emil Durkheim (Levitas 2000), men er også klart relatert til Max Webers begrep om statusgrupper og sosial lukkethet (closure)

(Lister 2004). Bruken i forhold til fattigdom fikk særlig gjennomslag på slutten av 80-tallet/begynnelsen av 90-tallet i De europeiske fellesskaper (fra 1993, Den europeiske Unionen) (Berghman 1997, Veit-Wilson 1998)⁷.

Sosial eksklusjonsperspektivet omtales av og til som en variant av kapabilitetstilnærmingen (for eksempel Sen 2000), og har klare likhetstrekk med Townsends definisjon av relativ fattigdom. Mens en ressurstilnærming til fattigdom kan være opptatt av de sosiale konsekvensene av begrensede materielle ressurser og kapabilitetstilnærmingen av begrensninger i muligheten til å delta sosialt, er det selve betydningen av det å delta som står i sentrum i sosial eksklusjonslitteraturen (jf. Sen 2000, Room 1995).

A B Atkinson (1998) har videre trukket fram tre aspekter som særpreger sosial eksklusjonstilnærmingen. For det første kan sosial eksklusjon kun defineres i forhold til andre menneskers aktiviteter ("relativity"). For det andre leder sosial eksklusjon blikket mot aktørskap ("agency"). Når velferd handler om utestengelse eller brutte relasjoner, er det alltid to parter til stede – de som ekskluderer og de som blir ekskludert. Det er alltid slik at individer eller grupper ekskluderes (bevisst eller ubevisst) av noen (andre mennesker, en organisasjon/gruppe, personen selv etc.). For det tredje er sosial eksklusjonstilnærming orientert mot prosesser ("dynamics"). Det innebærer at sosial eksklusjon ikke bare er definert ut fra den umiddelbare mangelen på deltagelse. Sosial eksklusjon handler også om hvordan mangel på deltagelse i dag begrenser muligheten til å skaffe seg andre typer ressurser og muligheten til deltagelse i framtiden. Slik omfatter definisjonen av sosial eksklusjon både prosessen det er å bli fattig, og konsekvensene av deprivasjonen.

I empirisk forskning er det en tendens til at disse tre aspektene underkommuniseres, og at sosial eksklusjon først og fremst beskrives som flersidig deprivasjon (situasjoner der økonomisk og sosial deprivasjon kombineres). Blant voksne brukes mangel på arbeid ofte som en nøkkelindikator. For øvrig undersøker studier av sosial eksklusjon ofte folks relasjon til det sivile samfunn, politisk deltagelse samt private sosiale relasjoner (jf. Burchardt m.fl. 1999, Fløtten 2006).

Mennesker er imidlertid sjelden avskåret fra alle typer av sosiale relasjoner på en gang (Lister 2004; 74–99). Det ser blant annet ut til å være en relativt svak sammenheng mellom deltagelse i arbeidsmarkedet og inntekt på den ene siden, og privat sosial omgang i familien eller lokalsamfunnet på den andre (Hills m.fl. 2002, Gordon 2000, Page 2000). Mennesker som i liten grad deltar i det større samfunnet, kan altså samtidig være integrert i et nettverk av likestilte. Det har derfor vært argumentert for at det er best å behandle forskjellige typer av sosiale relasjoner separat (Burchardt m.fl. 1999), og at man følgelig bør skille mellom ulike typer av sosial isolasjon (Lister 2004; 85–86).

I så måte kan det være fruktbart å se sosial eksklusjonstilnærmingen i relasjon til teorien om sosial kapital (jf. Daly og Silver 2008), der diskusjonen rundt kvalitative forskjeller i

⁷ Det er vanlig å plassere begrepets opprinnelse til 60-tallet i Frankrike, men det var da ikke direkte knyttet til fattigdom.

menneskers sosiale bånd er tydeligere tilstede⁸. I empirisk forskning er indikatorer som brukes til å måle sosial kapital og sosial eksklusjon til en viss grad overlappende (for eksempel deltagelse i sivile organisasjoner, i politikken og i uformell sosial omgang med familie og venner). Det teoretiske utgangspunktet er imidlertid noe ulikt (Daly og Silver 2008; 543–547). Mens sosial eksklusjon handler om sosial deltagelse, handler sosial kapital om mengden av og kvaliteten på de sosiale bånd folk har. I sosial eksklusjonslitteraturen er blikket rettet mot faktorene (for eksempel arbeidsledighet) som kan føre til sosial utestenging, brutte bånd og nedadgående mobilitet for den enkelte. Sosial kapital handler derimot om tillit, bytte og sosiale kontakter. På individnivå er man opptatt av den instrumentelle betydningen sosiale bånd har for statusoppnåelse og oppadgående mobilitet.

Sosial eksklusjonslitteraturen preges av et sterkt normativt element; sosial deltagelse og sosiale bånd oppfattes generelt som et gode. Det er imidlertid, i følge Daly og Silver (2008; 555–556), også ”a dark side to social inclusion”. Et eksempel kan være inklusjon i arbeidsmarkedet gjennom marginale, lavt betalte, usikre jobber, under dårlige arbeidsforhold. I tillegg kan inklusjon innebære elementer av tvang eller krav om assimilering (A. B. Atkinson 1998, Gallie og Paugam 2002). Man kan altså mangle frihet (jf. Ringens versjon av kapabilitetstilnærmingen) og være inkludert samtidig. Bevissthet om at sosiale relasjoner også kan virke begrensende for folks velferd er ikke et nytt fenomen (f.eks. Allardt 1975; 26), men likevel noe som ofte underkommuniseres i sosial eksklusjonslitteraturen.

Sosial kapitallitteraturen behandler sosiale bånd noe mer nyansert (Daly og Silver 2008; 541). Begrepsparet ”bonding” og ”bridging”⁹ brukes i denne sammenhengen til å indikere at ulike typer av sosiale bånd har forskjellige kvaliteter. Kort fortalt viser ”bonding” til sosiale nettverk mellom homogene grupper av mennesker (ofte sterke bånd), mens ”bridging” viser til mer heterogene grupper (ofte svake bånd til arbeidskollegaer o.l.). Det er vanlig å bruke ”bonding/bridging distinksjonen” til å understreke at ”bridging-relasjoner” ofte er mer hensiktsmessige i form av statusoppnåelse og oppadgående mobilitet enn ”bonding-relasjoner”. I tillegg har man vært opptatt av at visse typer av sosiale relasjoner også kan bidra til marginalisering. Med andre ord kan enkelte sosiale relasjoner, som regel av typen ”bonding”, hemme ”bridging” (dvs. begrense folks mulighet til å knytte kontakter til nye miljøer og til sosial mobilitet generelt). Vennsksapsrelasjoner i miljøer involvert i rusmiddelbruk eller kriminelle aktiviteter kan være et eksempel på denne typen ”negativ sosial kapital”.

⁸ De viktigste bidragsyterne, Pierre Bourdieu, James Colman og Robert Putnam, har alle litt ulike tilnærminger til sosial kapitalbegrepet. Holland (2009) identifiserer to hovedretninger i litteraturen; 1) en integrasjonstilnærming som legger vekt på kollektive gevinster av gjensidighet, tillit og samarbeid (relatert til Colman og Putham), og 2) en tilnærming som i større grad legger vekt på betydningen av sosiale bånd for reproduksjon av sosial ulikhet (basert på Bourdieu). Det er denne siste retningen som er mest relevant for sosial eksklusjon som en beskrivelse av individers velferd.

⁹ Begrepsparet assosieres som regel med Putnams tilnærming, men ble først lansert av Ross Gittel and Avis (1998; 8).

Ulike velferdstilnæringer og normative valg

Det å sette grenser for hva som er gode eller dårlige levekår, fattigdom eller ikke-fattigdom, vil i de fleste tilfeller innebære *normative vurderinger*. De ulike velferdstilnæringene varierer med hensyn til om disse verdivurderingene er implisitt eller eksplisitt formulert. For eksempel oppfattes inntekt ofte som en objektiv og verdinøytral indikator på velferd. I praksis er det som regel en rekke verdivalg innbakt også i en slik tilnærming (Redmond 2008b; 71). En absolutt fattigdomsdefinisjon bygger på en normativ antagelse om at en gitt mengde goder og tjenester kan fortolkes som en tilstrekkelig god levestandard. En relativ fattigdomsgrense satt ved 50 eller 60 prosent av medianinntekt, kan motsatt anklages for å være rent pragmatisk og uten tydelig referanse til hvordan folk faktisk lever (Fløtten og Pedersen 2008). Målinger av realisert forbruk er en mer direkte beskrivelse av knapphet. Ut over det som skal til for å overleve rent fysisk, er det imidlertid igjen et normativt spørsmål hvor grensen går for et tilstrekkelig forbruk. Er det forskeren, folk flest, eller utsatte grupper selv som skal bestemme dette? Verken inntekt eller forbruk sier altså noe om hva som er godt nok, annet enn det som kan måles i økonomiske termer (Redmond 2008b).

Kapabilitetstilnærmingen har en mer uttalt visjon om hva som er (og hva som ikke er) adekvat velferd. Fattigdom beskrives som nevnt ved fravær av frihet, eller mulighet til å gjøre visse grunnleggende ting. Mens Sen holder det åpent hva disse grunnleggende tingene er, har Nussbaum spesifisert en tipunks liste over grunnleggende menneskelige kapabiliteter¹⁰. Nussbaum (2006; 70) framlegger disse punktene som universelt menneskelige (2006; 70). Listen er kritisert for å bygge på en rekke normative valg som ikke drøftes eksplisitt. Det er blant annet ikke åpenbart hvorfor akkurat disse ti punktene er valgt, hvorfor de er beskrevet på akkurat den måten de er, hvordan man eventuelt skal prioritere mellom de ti nødvendighetene, eller hvor grensen går i forhold til deprivasjon fra hvert enkelt punkt (Holst 2007, Laderchi m.fl. 2003).

Teoretisk er et brudd mellom god og dårlig velferd klart formulert i sosial eksklusjonstilnærmingen; man er enten inne (inkludert) eller ute (ekskludert). De fleste vil likevel enes om at skillet mellom eksklusjon og inklusjon er mer flytende i praksis. Som nevnt er det sjelden slik at folk står helt utenfor. Identifikasjonen av de sosialt ekskluderte vil derfor også delvis bygge på en normativ vurdering av hva som er ikke-adekvat deltagelse. Silver (2006) inkluderer manglende mulighet til å bygge *meningsfulle* sosiale relasjoner i definisjonen av sosial eksklusjon. Meningsfulle sosiale relasjoner peker imidlertid ikke nødvendigvis mot det som er subjektivt meningsfylt for den enkelte (Richardson and Le Grand 2002). Mange vil likevel mene at definisjonen av sosial eksklusjon bør inkludere en subjektiv opplevelse av utenforskap (for eksempel Estivill 2004; 13).

¹⁰ 1. liv (normal levealder), 2. kroppslig helse (tilstrekkelig mat og husly), 3. kroppslig integritet (fri bevegelse, beskyttelse mot overgrep), 4. sanser, fantasi og tenkning (informert av tilstrekkelig utdanning), 5. følelser (emosjonelle relasjoner til ting og mennesker utenfor seg selv), 6. praktisk fornuft (kritisk refleksjon og livsplanlegging), 7. samhørighet (sosial samhandling og beskyttelse mot diskriminering), 8. å kunne leve i et forhold til dyr, planter og resten av naturen (respekt for det levende), 9. å kunne le, leke og ha fritid, 10. kontroll over egne omgivelser (deltagelse i politiske beslutninger og mulighet til materiell kontroll) (oversettelsen er inspirert av Langvatn 2005 og Holst 2007).

En velferdstilnærming basert på folks subjektive opplevelse av livskvalitet er det perspektivet som skiller seg tydeligst fra et positivistisk ideal¹¹ om verdinøytral forskning. Av kritikerne oppfattes subjektive indikatorer som uegnet fordi de er ustabile (holdninger kan endres over tid), og de er vanskelige å sammenligne på tvers av personer eller grupper (folk har forskjellige referanser og ulike skalar når de vurderer sin egen lykke) (Se Veenhoven 2002, Johns og Ormerod 2010 for en oppsummering av kritikken mot subjektive indikatorer). Subjektive indikatorer kan imidlertid være nødvendige for å få innblikk i folks faktiske preferanser og opplevde behov. En vanlig mellomposisjon er derfor å hevde at objektive indikatorer alene er utilstrekkelig og bør utfylles med subjektive, for et helhetlig bilde av folks velferd (for eksempel Veenhoven 2002, Ott 2008).

Oppsummert kan man si at det er tydelige element av konstruksjon og normative valg i de fleste definisjoner av god og dårlig velferd. Hvilke perspektiv på velferd og definisjoner av fattigdom som legges til grunn, har videre betydning både for empirisk forskning og for politisk handling (Laderchi m.fl. 2003). For eksempel leder en ressurstilnærming til fattigdom basert på inntektsopplysninger mot tiltak i form av tilførsel av penger eller utjevningstiltak for å bøte på fattigdommen. Et perspektiv på velferd som realisert og opplevd livskvalitet vil derimot være mer opptatt av hvilken effekt økt tilførsel av penger har. Med en kapabilitetstilnærming vil interessen dessuten rettes mot offentlige goder eller andre ikke-materielle forhold som begrenser folks muligheter, mens et sosialt eksklusjonsperspektiv leder blikket ytterligere mot strukturelle trekk ved samfunnet og tiltak for å bryte ned barrierer for deltagelse.

¹¹ Mark Smith (1998) beskriver grunnleggende holdninger innen positivistiske retninger i samfunnsvitenskapen som *naturalisme* (metoder fra naturvitenskapen kan overføres til samfunnsvitenskapen – en metode for all vitenskap), *fenomenalisme* (kunnskap ervervet gjennom observasjon er å foretrekke), *nominalisme* (konsept eller idéer bør kunne erfares direkte), og *atomisme* (vitenskap bør dreie seg om de minste observerbare enhetene - enkeltindivider og deres handlinger). Samtidig må fakta og verdier kunne skilles fra hverandre; alle vitenskapelige forklaringer bør konstrueres uten referanse til forskerens egne verdier.

3. Barne- og ungdomsperspektivet

I det sosiologiske forskningsfeltet knyttes ambisjonen om et barne- og ungdomsperspektiv ofte til det som er kalt ”den nye barndomssosiologien” (heretter barndomssosiologien). I dette kapittelet skisseres hovedtrekk i barndomssosiologien, og det gis en beskrivelse av hva som menes med et barne- og ungdomsperspektiv i denne avhandlingen. Selv om betegnelsen ”barn” brukes, omhandler debatten knyttet til den nye barndomssosiologien også aldersgruppen i denne avhandlingen; unge mennesker i tidlige tenår. De er juridisk sett barn, men omtales ofte som ungdom. Til slutt i kapittelet kommenteres noen relevante bidrag fra ungdomsforskningsfeltet spesielt. Formålet er å vise at skillelinjer mellom ulike perspektiv på ungdom og ungdomstid på mange punkt speiler de problemstillingene som løftes fram i barndomssosiologien.

Barndomssosiologien

Barndomssosiologien slo igjennom på 1980- og 1990-tallet og ble lansert som en ny måte å betrakte og forske på barn (James og Prout 1997, Jenks 1996 og Qvortrup 1994). Retningen ble presentert som en motvekt og en kritikk til synet på barn og barndom innen utviklingspsykologi og sosiologiske teorier om sosialisering. I dag er barndomssosiologien etablert som et eget forskningsfelt, og regnes som det dominerende paradigmat innen sosiologisk forskning om barn (Halldén m.fl. 2007).

Blant talsmenn for barndomssosiologien er kritikken mot utviklingspsykologiens universelle barn ofte eksemplifisert med Piagets beskrivelse av barns utvikling som en rekke aldersbestemte stadier for kognitiv, samt motorisk og moralsk utvikling (Prout og James 1997; 11–12, Jenks 1996; 22–30). Argumentet er at denne framstillingen av barndommen som en rekke universelle stadier gir inntrykk av barndommen som noe naturgitt (James 2009; 36). Det universelle barnet blir standard for hva som oppfattes som normalt, og fokuset ledes mot barns utilstrekkelighet i forhold til det universelle barnet og i forhold til den voksne (Prout og James 1997; 13–14). Sosiologiske teorier om sosialisering blir videre kritisert for ensidig å framstille barnet som aspirerende voksne (Qvortrup 2009; 22, Jenks 1996; 13–22). Oppmerksomheten er rettet mot sosialiseringsinstitusjoner (familien, skolen) og mot voksne aktører (foreldre, lærere). I dette rammeverket er det liten plass for barnet som aktør og for barndommen som studieobjekt i seg selv – uavhengig av den betydningen barndommen har for deres liv som voksne (Prout og James 1997; 11).

Mens utviklingspsykologien og de sosiologiske sosialiseringsteoriene blir anklaget for å framstille barndommen som noe naturgitt og allment, er det et sentralt prinsipp i barndomssosiologien at barn og barndom må oppfattes som sosialt konstruert (James 2009; 39, James og James 2001; 27, Prout og James 1997; 14–21, Jenks 1996; 56–83). Biologisk umodenhet er et universelt trekk, men oppfattelsen av det å være barn og grensene for barndommen avhenger av historisk og geografisk kontekst. Videre er det et viktig poeng at barn må oppfattes som kompetente sosiale aktører, og at barns sosiale relasjoner og kulturer

er verdt en studie i seg selv (James 2009; 41, Prout og James 1997; 8). Disse prinsippene om sosial konstruksjon og barns subjektivitet henviser til den generelle sosiologiske debatten om forholdet mellom aktør (handling) og struktur i sosialt liv. Selv om barn også tidligere ble oppfattet som aktive, omhandlet diskusjoner om forholdet mellom struktur og aktør (i følge barndomssosiologien) sjelden barn og barndom spesielt (Qvortrup 2009; 21).

Et viktig begrepspar knyttet til barndomssosiologien er videre "being" og "becoming" (Uprichard 2008, James m.fl. 1998, Qvortrup 1991). "Being" viser til et her og nå perspektiv på barnet, der barnet sees som en aktiv, fortolkende og meningskapende sosial aktør. "Becoming" viser til et framtidsperspektiv der barnet først om fremst oppfattes som en kommende voksen. Det er i stor grad "being" perspektivet som har fått dominere innen barndomssosiologien. Dette innebærer et fokus på barns hverdagsliv her og nå. Gitt måten barndommen er strukturert i moderne samfunn, tilbringer barn og unge mye tid med jevnaldrende, og barns relasjoner til andre barn har derfor fått mye oppmerksomhet (f.eks. Corsaro 2003, Adler and Adler 1998, Frønes 1994).

Barndomssosiologien er hovedsakelig inspirert av fortolkende og interaksjonistiske tilnærminger i samfunnsvitenskapene (symbolsk interaksjonisme og sosial fenomenologi) og de såkalte motkulturelle bevegelsene i 1960-årene (feministisk forskning og ungdoms- og subkulturforskning¹²) (James 2009; 38). Mye av den empiriske forskningen er dermed etnografiske studier av barns hverdagsliv, deres meningsproduksjon i relasjonen til jevnaldrende og deres perspektiver på sin egen virkelighet (f.eks. Solberg 1997, Thorne 1993). En annen gren i dette forskningsfeltet har vært opptatt av barn som part i et generasjonssystem; at barn må oppfattes som en egen sosial gruppe og at deres relative posisjon i forhold til andre aldersgrupper må synliggjøres (blant annet i statistikkproduksjon) (Saporiti 2001, Qvortrup 1994, 1997). En stor del av den nyere litteraturen knyttet til barndomssosiologien er, dessuten, viet etiske problemstillinger knyttet til måter å samle og fortolke data fra barn (for eksempel Christensen 2004a, Christensen and James 2000).

Til slutt er det verd å nevne at flere aktører som hører inn under barndomssosiologien er kritiske til en framstilling av det meningskapende og forhandlende barnet som uforenlig med biologiske og utviklingspsykologiske perspektiver og teorier. Blant andre Gunilla Halldén m.fl. (2007; 36–40) og Harriet Bjerrum Nielsen (2009; 310–320) har argumentert mot en slik kategorisk tenkemåte. I følge Nielsen (2009; 316) bør "barns emosjonelle liv og utvikling, kroppslighet og subjektivitetsprosesser over tid" også være en del av sosiologisk forskning om barn. Man kan altså betrakte barn fra deres posisjon, men samtidig erkjenne den utviklingen (biologisk og sosialt) som stadig skjer.

¹² Fra 1964-88 særlig knyttet til Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) ved University of Birmingham i England

Ungdom som problem og aktør

Sammenlignet med perspektiver på yngre barn har forståelsen av ungdom som kompetente og rasjonelle aktører tradisjonelt vært tydeligere til stede. Ungdom befinner seg nærmere idealet om den fullt utviklede og sosialt kompetente voksne. Likevel finnes det også i ungdomsforskningsfeltet en debatt om konstruksjonen av ungdom og ungdomstid med klare paralleller til barndomssosiologien (se for eksempel Griffin 2010, Gudmundsson 2006, Wyn and Harris 2004, Heggen 2004, Lesko 1996).

Det er vanlig å hevde at det dominerende synet på ungdom og ungdomstiden har vært konstruert ut fra ideen om ”storm and stress”¹³, som kan dateres tilbake til den amerikanske psykologen G. Stanley Hall (1904), og til forståelsen av ungdom innen psykoanalysen og Erik H. Eriksons (1950) teori om psykososiale stadier (jf. Griffin 2010, Heggen 2004, Arnett 1999). Som regel er det tre hovedgrupper av problemer som særlig knyttes til ungdomstiden; konflikt med foreldrene, humørsvingninger og risikoatferd (handlinger med potensial for å skade seg selv eller andre) (Arnett 1999). Høy forekomst av slik atferd forklares både med hormonelle endringer knyttet til puberteten og som konsekvens av usikkerhet ved overgangen til nye sosiale roller. Kritikerne av et slikt problemperspektiv på ungdom opponerer særlig mot konstruksjonen av psykologisk uro og sosialt opprør som noe universelt og uunngåelig¹⁴ (Griffin 2010; 148, Lesko 1996; 457–463).

Det finnes imidlertid også alternative perspektiv i ungdomsforskningsfeltet. Flere forfattere har beskrevet ungdomsforskningen som inndelt i to hovedgrupper; ’transition studies’ og ’cultural studies’ (Coles 1986, Griffin 1993, MacDonald m.fl. 2001). Studier i den første gruppen beskrives som preget av et problemfokus og som orientert mot å studere betingelsene for en ”vellykket” utvikling mot voksenlivet. Kulturstudiene er i større grad rettet mot ungdoms kulturelle praksiser; hvordan unge mennesker er sosiale aktører som genererer normer og verdier i samhandling med jevnaldrende, ofte på tvers av voksensamfunnets eller utdanningsinstitusjonenes krav. Paul Willis’ (1977) klassiske studie av arbeiderklassegutter som utviklet motkulturer i skolen er et eksempel på dette. Mens disse tidlige kulturstudiene særlig beskrev klasse- og kjønnsbasert kulturdanning (for eksempel McRobbie 1976, Willis 1977), har subkulturelle studier, eller studier av ”smaks-/livsstilskulturer” fått større oppmerksomhet de siste tiårene (jf. Gudmundsson 2006). Disse nye kulturstudiene legger mindre vekt på hvordan sosiale strukturer påvirker ungdomskulturer og har vært mer opptatt av unge menneskers mulighet til å velge identitet og livsstil (for eksempel Muggleton 2000, Miles 2000).

Forstått i forhold til ”becoming/being” dikotomien nevnt tidligere, har den mer problemorienterte ”transition-forskningen” et framtidsperspektiv på ungdom; forskningen

¹³ Med referanse til ”Sturm und Drang” bevegelsen i tysk litteratur og musikk.

¹⁴ Tidligere forskning tyder riktignok på en betydelig nyansering innen psykologisk forskning. I en oversiktsstudie av psykologisk forskning konkluderer Arnett med at sannsynligheten både for konflikter med foreldrene, humørsvingninger og risikoatferd er større i ungdomstiden enn i andre aldersfaser – i det minste for hvite middelklasseungdommer (Arnett 1999:317). Han peker imidlertid også på at fenomenet verken ser ut til å være karakteristisk for alle ungdommer eller å ha utelukkende biologiske årsaker.

skal først og fremst understøtte en ”vellykket” overgang til voksenlivet. Blikket er i mindre grad rettet mot ungdom som aktører. Innen kulturstudiene er det derimot en lang tradisjon for å se ungdom som meningsproduserende aktører, i relasjonen til jevnaldrende og til samfunnet forøvrig. Særlig de smalere subkulturelle ungdomsstudiene med fokus på stil, forbruk og identitet har et tydelig ”her og nå”-perspektiv¹⁵.

I en nordisk kontekst skisserer Gestur Gudmundsson (2006) en tilsvarende todeling mellom ungdomsforskning i ”transition-tradisjonen”, nært knyttet til de nordiske velferdsstatenes behov og mer uavhengige studier av ungdoms kulturelle praksiser. Tidlig på nittitallet førte blant annet høy arbeidsløshet blant ungdom til en økt interesse for indikatorer på sosial dysfunksjon (frafall i skolen, bruk av rusmidler, problematferd osv). Ungdoms hverdagsliv ble derfor i stor grad tolket i relasjon til risiko og forebygging. Som eksempel var begrunnelse for å studere oppslutning om fritidsorganisasjonene knyttet til forventningen om at deltagelse holdt ungdom borte fra potensielt uheldige aktiviteter. Parallelt til de mer problemorienterte ”transition-studiene” finnes det også en rekke nordiske studier (influert av Birminghamskolen¹⁶) om ungdoms livsstil, kulturelle praksiser og deres meningsproduksjon i relasjon til andre ungdommer (for eksempel Gudmundsson 1984, Drotner 1986, 1991, Fornäs m.fl. 1989, Fornäs m.fl. 1990).

Nåtid og framtid

Fra barndomssosiologien er det særlig poenget om at barndom og ungdomstid ikke bare er en transportetappe på veien til voksenlivet som skal tas med videre; at barn og unges perspektiver, relasjoner og kulturer – i barndom og ungdomstid – er verd en studie i seg selv. Dermed er velferd i barndom og ungdomstid interessant å studere – også uavhengig av hvilken betydning barn og unges livssituasjon her og nå har for deres liv som voksne. Et barne- og ungdomsperspektiv kan videre innebærer at barn og unges subjektive opplevelse av sin egen livskvalitet vektlegges i velferdsbeskrivelsen. Hvis vi følger Ringen, vil en kapabilitetstilnærming til velferd med ambisjon om et barne- og ungdomsperspektiv, dessuten rette blikket mot barn og unges ressurstilgang i kombinasjon med strukturelle begrensninger knyttet til de arenaene barn og unge særlig ferdes på (f.eks. hjem, skole og fritid). Oppfattes velferd som graden av sosial deltagelse, kan et barne- og ungdomsperspektiv videre innebære at deltagelse blant og relasjoner til andre barn og unge vektlegges spesielt.

Når det gjelder interessen for barn og unges liv og her og nå, har enkelte imidlertid advart mot et klart skille mellom ”being” og ”becoming”. Blant andre Nick Lee (2001) gjør et poeng av at i det senmoderne samfunnet, med stadige krav til omstilling og fleksibilitet, må både barn og voksne betraktes som ”being” og ”becoming”. Emma Uprichard slår videre fast at ”...children and childhood are always and necessarily ’being and becoming’” (Uprichard, 2008; 303). Det å se framover, planlegge og å drømme om framtiden er unektelig en viktig

¹⁵ Denne typen studier er imidlertid kritisert for å ha et *for* snevert ”being”-perspektiv. Ved å framheve ungdoms mulighet til å velge mellom ulike livsstiler, kan man også stå i fare for å underkommunisere hvordan ungdoms kulturelle praksiser er relatert til større sosiale strukturer (jf. MacDonald og Shildrick 2007).

¹⁶ Birmingham Center for Contemporary Cultural Studies

del av det å være barn. Ved å se bort fra framtiden, mister vi et viktig element ved det å være barn og ungdom her og nå. Vi mister dessuten noe av grunnlaget for å forstå deres handlinger. Ifølge Uprichard reflekteres kombinasjonen av nåtid og framtid også i måten barn og unge oppfatter seg selv; "... conceptualising children as 'beings and becomings' is not only constructive in terms of explicitly addressing the aging process within childhood itself, it also reflects the ways that children themselves see themselves and their changing world within which they are necessarily situated" (Uprichard 2008, s. 310).

Barn og unges muligheter i framtiden bør derfor inngå i et barne- og ungdomsperspektiv på velferd. I en del av de typiske ungdomskulturstudiene (kommentert ovenfor) er spenningen mellom det som skjer i "nåtiden" (i ungdomstiden) og eventuelle konsekvenser i forhold til en "vellykket" overgang til voksenlivet sentral. En del av disse studiene framhever nettopp at det som oppleves som nyttig og som god livskvalitet i ungdomstiden ikke nødvendigvis er forenlig med sosial mobilitet, eller med en "vellykket" overgang til voksenlivet på lang sikt. Hvis vi tar dette perspektivet med i betraktningen, bør en kombinasjon av nåtid og framtid i beskrivelser av velferd derfor også inkludere en bevissthet om hvordan nåtid og framtid i barn og unges liv kan stå i et motsetningsforhold til hverandre.

4. Et barne- og ungdomsperspektiv på velferd

I dette kapittelet blir det gjort rede for sentrale trekk ved tidligere forskning om barns velferd, med vekt på studier der økonomisk fattigdom spiller en sentral rolle. Framstillingen følger inndelingen i fire velferdstilnærminger fra kapittel 2. Forskning om *realisert og opplevd velferd* presenteres over to avsnitt; der det første omtaler brede studier av realiserte levekår (relatert til sosial indikatortradisjonen) og det andre forskning om barn og ungdoms subjektive opplevelse av å vokse opp med dårlig råd. I kapittelet skisseres dessuten noen utfordringer som gjenstår når det gjelder et barne- og ungdomsperspektiv på velferd. Med utgangspunkt i disse begrunnes avhandlingens siktemål og problemstillingene som er valgt i artiklene.

Studier av ressursfattigdom

Det finnes en lang tradisjon for studier som undersøker utbredelsen av økonomisk ressursfattigdom i barnefamilier. I en norsk sammenheng er det som regel relativ inntektsfattigdom som undersøkes (vanligvis definert ved mindre enn 50/60 prosent av medianinntekt) (Ytrefhus 2004, Nadim og Nielsen 2009 og Epland og Kirkeberg 2009, Bradbury m.fl. 2001). Denne typen studier viser blant annet at andelen barn og unge i inntektsfattige familier er lav i Norge sammenlignet med andre europeiske land (Bradshaw 2006), men at noen grupper er mer utsatte. Særlig er barn i hushold der foreldrene har svak tilknytning til arbeidsmarkedet, lav utdanning, ikke-vestlig innvandringsbakgrunn, mange barn og/eller er enslige forsørgere overrepresentert (Ytrefhus 2004, Nadim og Nielsen 2009).

Den dominerende mengden av forskning på fattigdom blant barn og unge har vært rettet mot å identifisere utbredelse basert på informasjon om foreldrenes situasjon (fortrinnsvis husholdsinntekt), ikke barn og unges egen tilgang på ressurser eller deres forbruk direkte. De fleste nyere studier behandler imidlertid barn (og ikke husholdet) som enhet for analysen. Enkelte studier inkluderer dessuten også opplysninger om barn og unges egen økonomi. Dette gjelder blant annet deres tilgang på lommepenger, inntekt fra arbeid, eget forbruk samt eierskap til ulike materielle goder man antar er spesielt viktige for barn (f.eks. Olsson 2007, Sandbæk 2004, Sandbæk 2008, West m.fl. 2006, Adelman m.fl. 2004).

En annen type "fattigdomsstudier" er i større grad orientert mot å identifisere konsekvenser av økonomisk knapphet i barnefamilier (for oversikter se Dearing 2008, Backe-Hansen 2004, Vleminckx og Smeeding 2000, Blau 1999, McLoyd 1998, Duncan og Brooks-Gunn 1997a). Blant annet viser flere undersøkelser at svak familieøkonomi henger sammen med redusert fysisk og psykisk helse. Andre utfall som ofte undersøkes er kognitive ferdigheter, skolegang og utdanning samt atferdsproblemer og rusmiddelbruk. Sentrale tema i denne litteraturen er videre hvordan lengde på fattigdommen, timingen og ulike medierende faktorer påvirker sammenhengen mellom knapp økonomi og uheldige utfall (se for eksempel Wagmiller m.fl. 2006, Backe-Hansen 2004, Duncan og Brooks-Gunn 1997b). I tillegg finnes en rekke studier av sammenhengen mellom foreldre og avkommets inntekter og suksess på arbeidsmarkedet (som voksne). Særlig innen forskning på sosial ulikhet er studier av sosial mobilitet (eller

mangel på mobilitet) mellom generasjoner vanlige (For oversikter se Mayer 1997, Corak 2004, Breen og Jonsson 2005, Bowels m.fl. 2005, Björklund og Jäntti 2009).

Videre er forskning som ikke bare beskriver sammenhenger men også sikter mot å avdekke mekanismer, i vekst (jf. Jonsson 2010, Mogstad og Rege 2009, Mayer 1997). Mye av litteraturen på feltet er rettet mot å kontrollere for eventuelle seleksjonsproblemer; når barn i fattige familier gjør det dårligere i livet enn barn i mer velstående familier, skyldes dette knappe økonomiske ressurser i seg selv eller andre trekk ved fattige familier? Mest vanlig er det at studier kontrollerer for observerbare kjennetegn som foreldrenes utdanning og sivilstand, men det finnes også studier som på ulike måter forsøker å kontrollere for uobserverbare forskjeller (f.eks. genetiske disposisjoner) (Dahl og Lockner 2008, Løken 2008, Blau 1999, Mayer 1997).

Når det gjelder substansielle forklaringer på sammenhengen mellom svak familieøkonomi og ulike negative utfall, er det særlig to tilnærminger som dominerer; investeringsperspektivet og familiestresshypotesen (jf. Mayer 1997). I et *investerings- eller ressursperspektiv* oppfattes familien som en økonomisk enhet som disponerer sine ressurser til beste for medlemmene. Det antas at barn fra fattige familier gjør det dårligere i livet fordi foreldrene ikke kan investere like mange ressurser i utviklingen deres som mer velstående familier¹⁷. Det er imidlertid ikke bare materielle ressurser som overføres fra foreldre til barn. Et utvidet ressursperspektiv assosieres gjerne med Gary Becker og hans kolleger (for eksempel Becker 1981, Becker og Tomes 1984). Sammenhengen mellom foreldre og barns suksess forklares her med foreldrenes samlede ressurser; materielle goder, genetisk arv, holdninger og verdier.

Den såkalte *familiestresshypotesen* er særlig å finne i en psykologisk forskningstradisjon (for eksempel Conger og Elder 1994, Conger og Conger 2002, McLoyd 1990). Her argumenteres det for at økonomisk knapphet leder til stress i familien, som igjen reduserer foreldrenes mulighet til å gi barna den sosiale og emosjonelle støtten de behøver for å utvikle seg optimalt. I en variant av dette perspektivet tenkes opplevelsen av å leve i fattigdom også å påvirke foreldrene som rollemodeller ved at de utvikler verdier og normer som bidrar til reproduksjon av en marginalisert posisjon (jf. teorier om fattigdomskultur eller underklassekultur). Dermed får barn fra fattige familier problemer, ikke bare direkte gjennom familiens mangel på ressurser, men også indirekte gjennom den effekten knapp økonomi har på foreldrenes evne til å opptre som gode foreldre, samt til å støtte og inspirere.

Verken investeringsperspektivet eller familiestresshypotesen framhever barn og unge som aktører i sine egne liv eller deres deltagelse i samhandling med jevnaldrende. Det er barns relasjon til voksne (fortrinnsvis foreldre) og de voksnes handlinger som vektlegges. Hvordan fattigdom har betydning gjennom effekten på barn og unges kontakter seg i mellom og deres forhandling av identitet og roller i jevnalderfellesskapet, vies mindre oppmerksomhet.

¹⁷ Tidligere metastudier har imidlertid hatt problemer med å konkludere entydig når det gjelder betydningen av familiens økonomiske ressurser direkte (for eksempel Mayer 1997, Brooks-Gunn og Duncan 1997a).

Realisert velferd og sosial indikatortradisjonen

Studier som undersøker konsekvenser av økonomisk knapphet i barnefamilier beveger seg over i en beskrivelse av realisert velferd. I kjølvannet av sosialindikatortradisjonen som oppsto på 1960-tallet har en bredere rapportering av indikatorer¹⁸ på barns levkår og livskvalitet utviklet seg til et eget forskningsfelt. Studier i denne tradisjonen inkluderer i tillegg til materielle ressurser blant annet indikatorer på fysiske, psykologiske, kognitive og sosiale forhold i barns liv (se for eksempel Pollard og Lee 2003 for en gjennomgang av tematiske områder).

De siste årene har indikatorforskningen rettet mot barn fått økt interesse. En internasjonal gruppe med eksperter på barns velferd satte i 1996 i gang prosjektet "Measuring and Monitoring Child Well-being: Beyond Survival" (Ben-Arieh and Wintersburger 1997), og i 2005 ble "the International Society of Child Indicators" (ISCI) etablert. Ambisjonen for dette indikatorprosjektet har blant annet vært å utvikle forskningsfeltet på fem sentrale punkt; 1. fra en snever rapportering av basisbehov (ernæring, dødelighet, vaksinasjon, skolegang etc.) til en bredere interesse for barns livskvalitet, 2. fra beskrivelser av velferd som fravær av problemer og negative forhold til i større grad å rapportere positive indikatorer på barns velferd (som gode relasjoner til jevnaldrende, trivsel etc.), 3. fra et framtidsperspektiv til oppmerksomhet om barns velferd her og nå, 4. fra tradisjonelle indikatorområder (helse, skole, materielle ressurser etc.) til nye tema (fritidsaktiviteter, politisk deltagelse etc.), og 5. fra forskerstyrte definisjoner av velferd til større interesse for barn og unges egne perspektiver på livskvalitet (Ben-Arieh 2005; 58). I bunn ligger ideen om at barn er en egen sosial kategori, og at velferd for barn både må måles, forstås og angripes politisk på en annen måte enn velferd for voksne (Ben-Arieh m.fl. 2001; 6). Dette er ideer som også har vært framme i studier av barns velferd tidligere, men med det nye indikatorprosjektet ble barneperspektivet satt mer i system (jf. Fattore m.fl. 2007, Lippman 2007).

I en oppsummering av statusen på feltet konkluderer Ben-Arieh (2009) med at indikatorforskningen på mange områder har beveget seg i ønsket retning. Jevnt over har man i dag bedre data når det gjelder å se på barn som egen analyseenhet, og det er allment anerkjent at barns livskvalitet og velvære i barndommen bør måles. Det er gjort bestrebelser på å utfylle typiske problemområder (rus, vold, røyking, frafall i skolen etc.) med indikatorer som også beskriver god livskvalitet og positiv utvikling (kompetanse, sunne fritidsaktiviteter, gode relasjoner til familie og venner etc.). En rekke nasjonale og regionale rapporter på barns velferd har dessuten kommet til, standardiserte internasjonale spørreskjemaundersøkelser er mer utbredt enn tidligere, og det er laget indekser på barns velferd for internasjonale sammenligninger (f.eks. Bradshaw m.fl. 2007).

¹⁸ En indikator refererer til et sett statistikk som kan fungere som et prokxy eller metafor for et fenomen som ikke er direkte målbart (Redmond 2008b).

Det er en relativt lang tradisjon for å gjennomføre surveyundersøkelser der barn og særlig unge selv er respondenter i de nordiske landene¹⁹ (se Gjerustad og Sletten 2005 og Ottosen 2002 for oversikter). Det er ikke plass til en uttømmende beskrivelse her av nordiske velferds- eller levekårsstudier der barn og unge selv er respondenter. Som et eksempel på en studie som tydelig plasserer seg i en sosial indikatortradisjon, kan den svenske Barne-LNU/ULF-undersøkelsen²⁰ nevnes (Jonsson og Østberg 2010). Undersøkelsen er del av den svenske levekårsundersøkelsen og inkluderer opplysninger om barn og unges (10–18 år) tilgang på ressurser, deres sosiale relasjoner, psykologiske velbefinnende og politiske deltagelse. Den norske studien ”Barns levekår – betydningen av familiens inntekt” kan tjene som eksempel på en undersøkelse med et mer snevert fattigdomsfokus. Her intervjues barn (6–12 år²¹) i inntektsfattige familier (under 60 prosent av medianinntekten for barnefamilier), i tre datainnsamlinger over 10 år, om familiens økonomiske situasjon, deres egne ressurser, gjøremål og subjektive opplevelser (Sandbæk 2008).

Barn og unges opplevelse av fattigdom

Mens det på begynnelsen av 2000-tallet fantes få studier av barn og unges egen opplevelse av å vokse opp i fattigdom (Backe-Hansen 2002a), finnes det i dag en rekke slike studier – både internasjonalt og i en nordisk kontekst. Pamela Attree (2006) og Gary Redmond (2008a) har syntetisert forskning (hovedsaklig kvalitativ) om barn og unges erfaring med å vokse opp i fattige familier i rike land. I alt innholder Attrees oversikt åtte britiske studier blant barn og unge fra 5 til 19 år (Backett-Milburn m.fl. 2003, Daly and Leonard 2002, Davis and Ridge 1997, Middleton m.fl. 1994, Morrow 2001, Ridge 2003, Roker 1998, Willow 2002). Redmond (2008) inkluderer en del av de samme studiene som Attree, men supplerer med tre nyere studier fra Storbritannia (Ridge 2007, Sutton m.fl. 2007, Wikeley m.fl. 2007), samt studier fra USA (Weinger 2000), Australia (Taylor og Fraser 2003, Taylor og Nelms 2006) og Nederland (van der Hoek 2005). De fleste av studiene sikter mot å undersøke barn og unges egne opplevelser samt deres rolle som aktører i en hverdag preget av økonomisk knapphet. Begge oversiktene konkluderer med at det som regel ikke er mangel på penger i seg selv barn og unge opplever som vanskelig, men de sosiale problemene knapp økonomi medfører i forhold til jevnaldrende.

Mer spesifikt forteller informantene om vanskeligheter med å delta fullt ut i det som er det normale sosiale livet for andre på deres alder (Redmond 2008a; 4–6, Attree 2006; 59–60). Organiserte fritidsaktiviteter krever som regel økonomiske investeringer i form av kontingenter, utstyr og turer. På lignende måte koster deltagelse i en rekke uorganiserte sosiale gjøremål også penger (kino, svømmehall, konserter etc.). Mangel på penger påvirker dessuten sosiale aktiviteter knyttet til skolen, som skoleturer og andre sammenkomster i skolens regi (skoleball, klassefester etc.). Enkelte av studiene framhever videre hvordan

¹⁹I tillegg deltar nordiske barn og unge i en rekke internasjonale spørreskjemastudier. For eksempel ”Program for International Student Assessment” (PISA), ”Health Behaviours in School-Age Children” (HBSC)/HEVAS-Helsevaner blant skoleelever, ”European Community Household Panel” (ECHP).

²⁰Barn-LNU (Barn-Levnadsnivåundersøkningen) (Levnadsnivåundersøkningen), Barn-ULF (Undersøkingar om Levnadsförhållanden).

²¹Ved første datainnsamling.

mangel på transport kan være et hinder for sosial deltagelse. Mange fattige familier er uten egen bil og har begrenset mulighet til å betale for kollektivtransport (Davis og Ridge 1997, Ridge 2003). Ettersom virtuelle nettverk får stadig større betydning for våre sosiale liv, ser også økonomiske restriksjoner på mobiltelefonbruk, pc og nettilgang hjemme ut til å påvirke barn og unges relasjoner til jevnaldrende (Ridge 2007).

Samtidig som økonomien hemmer sosial deltagelse direkte, beskriver barn og unge i fattige familier opplevelser med erting og mobbing knyttet til det å ikke ha klær og andre forbrugsgoder som gir status (f.eks. Walker 2008; 434, Ridge 2003; 66–70). Studiene tyder på at barn tidlig forstår at familiene deres er annerledes, eller at de har mindre enn andre. Det å stadig føle skam og underlegenhet, kan dessuten virke inn på barn og unges selvfølelse og deres ambisjoner for framtiden. Erfaringene fra de kvalitative studiene tyder i tråd med dette på at fattigdom i oppveksten senker barn og unges forventninger til livet generelt (Middelton m.fl. 1994, Roker 1998, Ridge 2003). Økonomiske og sosiale begrensninger blir det naturlige og normale, og barn og unges perspektiv på sitt eget potensial innskrenkes. Dette gjelder ikke bare forventninger til livet her og nå, men også håp og aspirasjoner for framtiden.

I tillegg skisserer de kvalitative studiene hvordan barn og unge aktivt forholder seg til det å leve med knapp økonomi. Strategier de bruker for å skaffe penger er blant annet å låne fra familiemedlemmer, deltidsarbeid samt å mase/overtale foreldrene (Daly and Leonard 2002, Ridge 2003, Middelton m.fl. 1994). En mer passiv måte å håndtere problemene på kan være å innfinne seg med situasjonen, nedvurdere betydningen av penger, senke forventningene til hverdagen samt sosial tilbaketrekning. En del barn og unge i fattige familier forteller at de unngår å invitere venner hjem, for å avverge pinlige opplevelser knyttet til lav boligstandard, eller fordi de ikke kan servere mat. Slik ekskluderer de seg selv fra en del av det normale samværet blant barn og unge.

Hoveddelen av de refererte kvalitative studiene stammer fra samfunn preget av større økonomiske forskjeller enn det norske, og med en klart høyere andel barn og unge som lever i relativ fattigdom (UNICEF 2007, OECD 2008). Også i en nordisk kontekst er det imidlertid gjennomført kvalitative studier blant barn og unge i relativt fattige familier (f.eks. Harju 2008, Thorød 2008, Hammer-Helmich og Sørensen 2005, Sloth 2004, Hjeltveit 2004, Tvetene 2001).

En av de mer omfattende av de nordiske studiene er Anne Harjus (2008) doktorgradsavhandling ”Barns vardag med knapp økonomi”. Hun har fulgt 14 svenske barn (fra 7–19 år) og deres familier over en periode på litt over et år. I likhet med Attree og Redmond, konkluderer Harju med at det særlig er de sosiale konsekvensene i forhold til jevnaldrende som må løftes fram hvis man vil forstå knapp økonomi fra barn og unges ståsted (Harju 2008; 118). Også de svenske barna forteller om en hverdag der deltagelse i sosiale aktiviteter med jevnaldrende begrenses, samtidig som fraværet av viktige statusartikler oppleves som problematisk i relasjonen til jevnaldrende fra mer bemedlede hjem. Fordi forbruksartikler (leker, klær, teknologitilgang etc.) samt deltagelse i aktiviteter er symboler som kommuniserer status, posisjon og tilhørighet blant jevnaldrende, påvirker barns

forbruksmuligheter opprettholdelsen av sosiale bånd, og setter grenser for barns mulighet til å presentere seg selv som de vil for andre.

Tilsvarende viser kvalitative intervjuer²² med barn i forbindelse med undersøkelsen ”Barns levekår – betydningen av familiens inntekt” på at også norske barn i økonomisk utsatte familier opplever begrensninger på deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter, uformelt samvær med jevnaldrene og på deltagelse i aktiviteter i skolens regi som koster penger (Thorød 2008). Disse intervjuene antyder, i tråd med generelle teorier om forbruk, at knapp økonomi begrenser valg av mulige identiteter og svekker barns selvfølelse. Lignende resultater gjenfinnes i andre norske studier av forbruk, relasjonsbygging og identitetskonstruksjon blant barn i familier med knapp økonomi (f.eks. Rysst 2005).

Rettigheter og arenabegrensninger

Studier av subjektive opplevelser gir udiskutabelt kunnskap om velferd fra barn og unges ståsted. Som nevnt kan denne typen informasjon være vanskelig å bruke direkte som grunnlag for politisk handling. En annen måte å behandle velferd med et uttalt barne- og ungdomsperspektiv er å vektlegge barns individuelle rett til å leve et tilstrekkelig godt liv. Garry Redmond (2008b) har vurdert ulike velferdstilnærminger i relasjon til FNs barnerettighetskonvensjon²³ og i forhold til artikkel 27 spesielt; ”partene anerkjenner ethvert barns rett til en levestandard som er tilstrekkelig for barnets fysiske, psykiske, åndelige, moralske og sosiale utvikling” (Barne- og familiedepartementet 2003; 21). Han konkluderer med at en syntese av kapabilitetstilnærmingen og sosial eksklusjonstilnærmingen er best egnet for en rettighetsbasert definisjon av barnefattigdom. Ifølge Redmond bør akseptable levekår for barns liv her og nå og i framtiden inneholde en absolutt kjerne som ligger i kapabilitetstilnærmingen. Alle barn bør – som en individuell rettighet – ha mulighet til å oppnå en viss levestandard. Dette innebærer ikke nødvendigvis at barns liv skal være like, men at muligheten til å leve et tilstrekkelig godt liv ikke begrenses av familiens økonomiske ressurser.

FNs barnekonvensjon gir et universelt normativt rammeverk for å forstå barns velferd. Slik ligner barnekonvensjonen på Nussbaums liste over grunnleggende menneskelige kapabiliteter. Som for Nussbaums liste er det imidlertid et spørsmål hvorvidt denne typen rettigheter kan utformes på en måte som gjør dem faktisk universelle, samtidig som de er tilstrekkelig konkret formulert til å kunne brukes som rettesnor for empirisk forskning og politisk handling.

Som nevnt har Ringen (1995) argumentert for en variant av kapabilitetsperspektivet som er enklere å relatere til empirisk forskning. I følge Ringen er kapabilitet best uttrykt som friheten til å velge mellom ulike levekårsresultat. Frihet kan videre formuleres som en funksjon av folks ressurser og deres strukturelle muligheter. Brukt i forhold til barn og unge vil en

²² Det er gjort kvalitative intervjuer med 26 foreldre og 26 barn som også deltok i surveyundersøkelsen.

²³ FNs barnekonvensjon ble ratifisert av Norge i 1991 og inkorporert i norsk lov i 2003 (Sandbæk og Grødem 2009).

beskrivelse av velferd (eller fattigdom) da handle om deres tilgang til ressurser i kombinasjon med betingelser knyttet til de arenaene de særlig oppholder seg på. For barn og unge i vår del av verden vil de sentrale feltene som regel være familien, skolen og fritidsarenaen. For barn er det i tillegg slik at livet på skolen og i fritiden med venner blir viktigere etter hvert som de blir eldre.

En stor andel av tidligere forskning relatert til barn og unges velferd er knyttet til disse arenaene. For eksempel er sammenhengen mellom knappe økonomiske ressurser i familien og mer arenaspesifikke barrierer (knyttet til skolepenger, stipendordninger o.l.) viet oppmerksomhet i studier av reproduksjon av sosial ulikhet gjennom utdanningssystemet. Når det gjelder fritidsarenaen, har de nyere kvalitative studiene av barn og unges opplevelse av å vokse opp i relativ fattigdom (beskrevet i forrige avsnitt) bidratt til ny oppmerksomhet om hvordan kombinasjonen av knapp økonomi og et kommersialisert fritidsfelt setter begrensninger for barn og unges muligheter til å delta. Innsikten fra disse studiene illustrerer slik et viktig poeng ved kapabilitetstilnærmingen – at informasjon om tilgangen på sosiale goder (som for eksempel rimelig kollektivtrafikk eller subsidierte kulturaktiviteter), i tillegg til informasjon om ressurser, bør inngå i en beskrivelse av velferd.

Sosial deltagelse blant jevnaldrende

Når det gjelder nytten av sosial eksklusjonsbegrepet for en rettighetstilnærming til velferd, framhever Redmond (2008b) blant annet aktøraspektet ("agency" hos Atkinson). For å kunne sikre barn og unge i fattige familier og deres rettigheter best mulig, er det nødvendig å kunne identifisere de ansvarlige. I tillegg er bevisstheten om eksklusjonsprosesser ("dynamics" hos Atkinson) sentral for å forstå velferd fra barn og unges perspektiv. Framtidige muligheter til sosial deltagelse og forestillinger om voksenlivet er, som nevnt, en viktig del av det å være barn og ungdom (Uprichard 2008, Frønes 2007).

Selv om sosial eksklusjonsbegrepet fremdeles er underutviklet brukt på barn og unge, finnes det bidragsyttere som har diskutert begrepet eksplisitt i forhold til aldersgruppen. Blant andre John Micklewright (2002) har konkretisert aktørperspektivet og foreslår regjeringer, byråkrati, arbeidsmarkedet, skoler, foreldre, andre barn/unge og barn/unge selv som nøkkelaktører. Videre bør barn og unge, i følge Micklewright, defineres som integrert/ekskludert først og fremst i forhold til de aktivitetene andre barn og unge deltar i (fødselsdagsselskap, skoleturer, fritidsaktiviteter etc.). Micklewright lanserer videre tre mulige kriterier for hvordan referansegruppen kan avgrenses (Micklewright 2002; 16–17). For det første kan man være opptatt av hvem barn og unge faktisk sammenligner seg med og eventuelt føler seg ekskludert i forhold til (det vil si en subjektiv tilnærming). For det andre kan det, med tanke på politisk handling, være mest relevant å definere eksklusjon i forhold til det administrasjonsområdet eventuelle tiltak må knyttes til (for eksempel region eller nasjonalstat). Endelig vil det som regel også være relevant å vurdere graden av eksklusjon i forhold til en internasjonal standard.

Et desto tydeligere barne- og ungdomsperspektiv i forhold til sosial eksklusjon knyttes ofte til Tess Ridge og Jane Millar. Utgangspunktet for Ridge og Millar (2000) er at velferd i barndommen må sees som en sosial erfaring i seg selv. Hvis man ønsker å se sosial eksklusjon fra barn og unges perspektiv, må sosial eksklusjonsbegrepet dermed kontekstualiseres i barndom og ungdomstid (Ridge 2003; 6). De argumenterer videre for at *relasjonelle* aspekt ved sosial eksklusjon har særlig betydning for barn og unges velferd. Gjennom samhandling med jevnaldrende utvikles sosial kompetanse og sosial tilhørighet, samt at vennskap er en kilde til emosjonell støtte og trygghet. Barn og unges vennskap har dessuten sin egen *dynamikk*, de kan åpne for nye kontakter med jevnaldrende i barndommen og legge grunnlaget for sosiale nettverk i voksenlivet. Ridge og Millar knytter dermed sin forståelse av sosial eksklusjon direkte til sosial kapital; inklusjon blant jevnaldrende er viktig blant annet fordi vennskap fungerer som en sosial ressurs – en kilde til sosial kapital – her og nå og i framtiden (Ridge og Millar 2000; 163). Samtidig understreker Ridge (2003; 59) hvordan relasjoner til jevnaldrende også har en mer indirekte betydning i form av innvirkningen på barn og unges sosiale identitet og selvfølelse.

Som skissert har flere kvalitative studier blant nordiske barn og unge vist hvordan knapp økonomi begrenser deres mulighet til å delta blant, knytte vennskap til og presentere seg for jevnaldrende. I tillegg finnes det kvantitative undersøkelser som antyder at nordiske barn og unge i økonomisk utsatte hushold deltar mindre i organiserte fritidsaktiviteter enn sine jevnaldrende (for eksempel Christensen 2004b, Jonsson og Östberg 2004, Strandbu og Bakken 2007, Stefansen 2004, Kristoffersen 2008). Den norske undersøkelsen "Barns levekår – betydningen av familiens inntekt" viser generelt små forskjeller med hensyn til familieinntekt i uorganisert samvær med jevnaldrende, vennsksapsrelasjoner og utsatthet for mobbing (Stefansen 2004, Kristoffersen 2008). De svenske undersøkelsene Barn-LNU og Barn-ULF viser derimot mer robuste sammenhenger; ungdom i økonomisk utsatte familier har færre venner i klassen, opplever oftere mobbing, tilbringer mindre tid med venner i og utenfor hjemmet, og oppfatter seg som mindre populære enn ungdom flest (Jonsson og Östberg 2004, Olsson 2007). Norske studier tyder videre på at sammenhengen mellom familieøkonomi og sosial deltagelse delvis er betinget av faktorer som kjønn og etnisitet (for eksempel Stefansen 2004, Fløtten og Kavli 2009, Øia m.fl. 2006, Krangle og Strandbu 2004). Ut over dette undersøker disse kvantitative studiene i liten grad mekanismer empirisk. Dette kan ha sammenheng med at en teoretisk diskusjon av sosial eksklusjon, forstått som eksklusjon fra deltagelse blant jevnaldrene, har hatt relativt liten plass i kvantitativ forskning om nordiske barn og unges deltagelse og inklusjon blant jevnaldrende. Diskusjonen rundt hvem som er aktører når det gjelder å ekskludere barn og unge er derfor også mindre tydelig.

Forskningsbehov og siktemål for avhandlingen

En ressurstilnærming til velferd kan sies å anlegge et barne- og ungdomsperspektiv i den grad barn og ungdom (ikke hushold eller familier) er enhet for analysen, og ved at deres egen tilgang på penger og andre materielle ressurser inkluderes i velferdsbeskrivelsen. En alternativ framgangsmåte kan være å sammenligne barn og unges situasjon med den materielle situasjonen til andre befolkningsgrupper. Et rent ressursperspektiv gir imidlertid begrenset

informasjon om realisert velferd i barndom og ungdomstid, om barn og unges relasjoner seg i mellom og om deres subjektive opplevelse av velferd. Mange studier som undersøker konsekvenser av ressursfattigdom er i tillegg orientert mot problematisk utvikling (atferdsproblemer, svake kognitive ferdigheter, svak fysisk og psykisk helse etc.), eller problemer i overgangen til voksenlivet (lav utdanning, lav inntekt, arbeidsledighet, kriminalitet etc.). Det er liten tvil om at barn og unges utvikling og deres framtidige muligheter er et viktig aspekt ved deres velferd. Dette utelukker imidlertid ikke at hverdagslivet her og nå, deres tilgang på ressurser, deltagelse og deres subjektive opplevelse – som barn og unge – også bør inkluderes i en beskrivelse av velferd (jf. Sandbæk 2008, 2004, Wintersberger 2007, Backe-Hansen 2002a, Ruxton og Bennet 2002, Lister og Beresford 2000).

Som skissert finnes det en lang tradisjon for bred rapportering av barn og unges realiserte levekår (jf. punktet om sosialindikatortradisjonen). Disse studiene har utviklet seg mye i retning av et barne- og ungdomsperspektiv på velferd (oppmerksomhet om barns liv her og nå, indikatorer på relasjoner til andre barn, subjektive indikatorer etc.). Når det gjelder subjektivt opplevd velferd, har det dessuten som skissert vært en oppblomstring av kvalitative studier der barn og unge i fattige familier er intervjuet. I denne tradisjonen er barne- og ungdomsperspektivet tydelig; det er hverdagslivet her og nå, deres egne fortolkninger og handlinger som står i sentrum for analysen. Samtidig får relasjonen til andre barn og unge og den meningsproduksjonen som foregår sammen med jevnaldrende mye oppmerksomhet.

Det som denne tradisjonen av kvalitative studier – både de nordiske studiene og studier fra andre relativt rike land – særlig bidrar med, er å vise at relativ fattigdom for barn og ungdom først og fremst handler om deres posisjon i forhold til andre barn og unge. Når basisbehov dekkes, er de viktigste konsekvensene av dårlig råd manglende mulighet til å delta og den skammen som knytter seg til det å ha mindre enn andre på samme alder. Hvis man mener at barn og unges perspektiv skal inkluderes i beskrivelsen av deres velferd, tyder erfaringene fra denne typen studier altså på at deltagelse og opplevd aksept blant jevnaldrene – i barndom og ungdomstid – bør være et hovedtema.

Barn og unges deltagelse på ulike sosiale arenaer og deres relasjon til jevnaldrende leder over i en kapabilitets- og en sosial eksklusjonstilnærming til velferd. Interessen for arenabegrensninger, aktører og prosesser som ligger i disse velferdstilnærmingene gjenspeiles i mange av de kvalitative studiene om barn og unges opplevelse av å vokse opp i fattigdom. Det er særlig to typer mekanismer barn og unge forteller om. For det første gjør knapp økonomi det vanskelig å delta i sosiale fritidsaktiviteter som koster penger. For det andre beskriver studiene belastninger knyttet til det å ikke ha penger til å kjøpe forbruksgoder som gir status i jevnaldermiljøet.

Når det gjelder norsk ungdom i økonomisk utsatte familier, har litteraturgjennomgangen ovenfor imidlertid vist at det er behov for representative studier av mekanismer. De kvalitative studiene involverer som regel et lite antall respondenter (vanligvis mellom 15 og 25). Ofte er intervjuobjektene rekruttert via hjelpeinstanser (f.eks. sosialkontor og frivillige

organisasjoner). Det er derfor sannsynlig at barn og ungdom som deltar i en del av disse studiene bor i familier som er spesielt utsatt, og som har andre problemer i tillegg til knapp økonomi. Som nevnt finnes en del representative studier av sammenhengen mellom fattigdom og sosial deltagelse blant nordiske barn og unge. Disse studiene viser *at* dårlig råd henger sammen med noe lavere deltagelse i en del sosiale aktiviteter, men undersøker i liten grad *hvordan* dårlig råd får betydning for barn og unges relasjoner til jevnaldrende.

Et siktemål med denne avhandlingen har derfor vært å undersøke empirisk om den typen eksklusjonsmekanismer og arenabegrensninger som beskrives i den kvalitative litteraturen også gjenfinnes med representative data. Artikkel 1 ser på sammenhengen mellom tilgang til forbruksgoder og status blant jevnaldrende og spør om et lavere gjennomsnittlig personlig forbruk blant ungdom i familier med dårlig råd kan forklare at de oftere opplever sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende. Artikkel 2 er orientert mot antagelsen om at dårlig råd gjør det vanskelig for ungdom å delta i sosiale aktiviteter som koster penger. Artikkelen undersøker samvær med jevnaldrende på tre ulike arenaer; i fritidsorganisasjonene (idrettslag, korps, speider etc.), i hjemmet (uorganisert samvær med venner hjemme/hjemme hos venner) og ute (uorganisert samvær med jevnaldrende utenfor hjemmet). Er det noen arenaer som særlig merker seg ut når det gjelder lavere sosial deltagelse blant ungdom fra økonomisk utsatte familier, og i hvilken grad forklarer knapp økonomi lavere deltagelse? Artikkelen undersøker også ungdoms subjektive opplevelse av aksept og intimitet i relasjonen til jevnaldrende og spør om lavere deltagelse blant ungdom i fattige familier kan forklare at de oftere (enn ungdom i mer velstående familier) opplever utenforskap i relasjonen til jevnaldrende. Ambisjonen er å si noe om hva det betyr hvis ungdom i økonomisk utsatte familier deltar mindre i en del sosiale aktiviteter; hva betyr lavere deltagelse for deres subjektive opplevelse av utenforskap?

I tillegg til spørsmålet om *hvordan* knapp økonomi har betydning for barn og unges inklusjon blant jevnaldrende, er en sosial eksklusjonstilnærming til barn og unges velferd underutviklet når det gjelder spørsmålene om *hvorfor* og *når* (på hvilken måte) inklusjon blant jevnaldrende er viktig. En slik problemstilling er relatert til diskusjonen om hvem som skal bestemme hva som er god velferd for barn. I de kvalitative studiene av barn og unges perspektiver på fattigdom er det "being" perspektivet som dominerer, og betydningen av å kunne delta og være inkludert på lik linje med jevnaldrende begrunnes i stor grad med barn og unges subjektive opplevelse av utenforskap og skam her og nå. Det å ta hensyn til barns egne perspektiver på livskvalitet i barndommen er viktig for deres rettigheter som barn, men det betyr ikke at framtidige utfall er mindre viktige. Som skissert under punktet om barndomssosiologien har flere advart mot et tydelig skille mellom nåtid og framtid i barns liv (Lee 1998, Uprichard 2008, Frønes 2007). Endelig finnes det også situasjoner der integrasjon i jevnaldrendegruppa *her og nå* kan bidra til *framtidig* marginalisering – alt avhengig av den strukturelle posisjonen til de jevnaldrende man er sammen med (Frønes 2007).

Det siste poenget kan knyttes til skillet mellom "bonding" og "bridging" i generell teori om sosial kapital, og til begrepet "negativ sosial kapital". Integrasjon på et nivå (for eksempel sterke bånd til subkulturer eller minoritetsgrupper) kan føre til marginalisering/eksklusjon i

forhold til deltagelse på andre områder. En del studier i ungdomsforskningsfeltet som bruker sosial kapitalbegrepet til å forstå hvordan relasjoner til jevnaldrende virker inn på overgangen til voksenlivet, framhever dette poenget. De viser blant annet at enkelte typer vennskspsrelasjoner i ungdomstiden har liten nytteverdi i forhold til, eller virker negativt på, en ”vellykket” overgang til voksenlivet (se for eksempel Tolonen, 2008, Helve og Brynner 2007, MacDonald and Shildrick, 2007, Schaefer-McDaniel, 2004; Webster et al., 2004). Denne spenningen mellom de to ulike måtene (nåtid og framtid) å begrunne betydningen av barn og unges inklusjon/eksklusjon blant jevnaldrende er imidlertid viet relativt mindre oppmerksomhet i en velferdssammenheng og i sosial eksklusjonslitteraturen spesielt. Når for eksempel Ridge (2003) omtaler barn og unges vennskap til jevnaldrende som sosial kapital, er det først og fremst som en positiv ressurs; som kontakter barn og unge kan nyttegjøre seg av – nå og i framtiden.

Det andre overordnede siktemålet med avhandlingen er derfor å se på *sammenhengen mellom nåtid og framtid i beskrivelsen av ungdoms velferd*. Artikkel 3 handler om ungdom i fattige familier og deres forestillinger om framtiden. Kvalitative studier indikerer at det å ha dårlig råd i barndom og ungdomstid reduserer barn og unges forventninger til framtiden. Finner man en lignende sammenheng ved bruk av representative data? Hva betyr dessuten ungdoms opplevelse av inklusjon/aksept blant jevnaldrende for deres syn på framtiden? I hvilken grad kan en nåtidig opplevelse av utenforskap i forhold til jevnaldrende forklare at ungdom i familier med knapp økonomi ser mindre lyst på framtiden enn ungdom i mer bemidlede hjem?

I artikkel 4 er ambisjonen å belyse spenningen og sammenhengen mellom nåtid og framtid når det gjelder ungdoms inklusjon blant jevnaldrende mer direkte. Det undersøkes om opplevelsen av å være akseptert blant jevnaldrende (i ungdomstiden) er en ressurs i forhold til å unngå framtidig marginalisering (i forhold til utdanning og arbeid) også når jevnaldremiljøet man tilhører har en relativt høy deltagelse i risikoatferd (rusmiddelbruk, normbrudd og kriminalitet). Poenget er å undersøke om et velferdsutbytte som ofte oppleves som begrenset til barndom og ungdomstid (dvs. samværet og fellesskapet med jevnaldrende i risikomiljøer), likevel er relatert til positive utfall i voksenlivet.

5. Data og metode

Avhandlingen bruker data fra tre store spørreskjemaundersøkelser gjennomført av gruppe for ungdomsforskning ved NOVA; Ung i Norge 2002, Ung i Oslo 2006 og Ung i Norge longitudinell. Analysestrategier og variabler er redegjort for i artiklene. Her beskrives datasettene som anvendes noe mer utførlig, datakvaliteten diskuteres, og det blir redegjort for etiske vurderinger som det ikke har vært plass til å ta opp i artiklene.

Ung i Norge 2002

Ung i Norge 2002 er en representativ undersøkelse blant elever i ungdomsskolen og i videregående²⁴. Utvalget av 73 skoler (47 ungdomskoler og 26 videregående skoler) som ble invitert til å delta ble trukket av Statistisk sentralbyrå. Begrunnelsen for den trekkemetoden som ble brukt, var at sannsynligheten for å bli med i undersøkelsen skulle være like stor for alle elever uavhengig av om de gikk på en stor eller en liten skole²⁵. Om lag 13 000 elever inngikk i bruttoutvalget. I alt deltok 11 928 i undersøkelsen, noe som ga en samlet svarprosent på 92,3 (93,6 % i ungdomsskolen og 91,0 % blant elever i videregående²⁶). I etterkant ble respondenter med missing på mer enn halvparten av de første 200 variablene (117), respondenter med systematisk urimelige besvarelser²⁷ (17), og personer som var eldre enn 19 år (229) tatt ut av stamfilen.

Fordelingen i nettoutvalget er sammenholdt med fordelingene på en rekke variabler som er kjent for ungdomsbefolkningen i Norge (kjønn, alder, bosted, om de bor sammen med begge foreldre, innvandrersstatus, landbakgrunn, klassetrinn og linjer i videregående) (Rossow og Bø 2003). En slik gjennomgang konkluderte med at Ung i Norge 2002 gir et godt representativt bilde av ungdom som har undervisning på skolen. Undersøkelsen er klart representativ for ungdom i ungdomskolealder, mens representativiteten for eldre tenåringer er svakere fordi utvalget ikke fanger opp elever i lærlingplasser og ungdom som har droppet ut av videregående. Artikkel 1 og artikkel 2 i avhandlingen bygger på Ung i Norge 2002 og benytter kun data fra ungdomsskoleelevene.

²⁴ Undersøkelsen ble initiert av Tormod Øia og Arild Hovland i samarbeid med gruppe for ungdomsforskning ved NOVA. Gjennomføringen ble ledet av daværende forskningsleder ved gruppen for ungdomsforskning Ingeborg Rossow og prosjektkoordinator Anne Kristin Bø. Norges Forskningsråd finansierte størstedelen av undersøkelsen over "Program for velferdsforskning". Undersøkelsen er delvis en repetisjon av Ung i Norge 1992, som utgjør det første datainnsamlingspunktet i Ung i Norge longitudinell

²⁵ I Oslo ble det gjort et skjønnsmessig utvalg av ungdomsskoler og videregående skoler for å sikre et representativt utvalg av elever med hensyn til bosted (indre/ytre og østre/vestre), etnisk bakgrunn og studieretning på videregående skole.

²⁶ Blant ungdomsskoleelevene skyldtes frafallet særlig at elever og/eller deres foreldre ikke ønsket å delta (3,7 % av elevene i bruttoutvalget), mens frafallet på videregående hovedsakelig hadde andre grunner (1,5 % ønsket ikke å delta).

²⁷ Gjennomgående høyfrekvent kriminell og antisosial atferd og/eller ekstremverdier på alkoholbruk, tobaksbruk, høyde, vekt, og pengeforbruk.

Selve utfyllingen av spørreskjemaene ble gjennomført i skolens regi (2 skoletimer var avsatt). Kontaktpersoner²⁸ på hver skole ble instruert på regionsvise informasjonsmøter og fulgt tett opp per telefon. I ungdomskolen var deltagelse basert på et aktivt samtykke²⁹ fra foreldre/foresatte, mens passivt informert samtykke³⁰ fra foreldrene ble vurdert som tilstrekkelig for elever i videregående. Selve utfyllingen av spørreskjema ble gjort på skolene. For de som var fraværende, ble det dessuten gjennomført oppsamlingsrunder inntil man hadde fått svar fra alle som hadde samtykket til deltagelse. Underveis var man nøye med å understreke at deltagelse var frivillig³¹ og etterstrebe at den enkeltes anonymitet³² ble ivarettatt. I tilfelle noen hadde spørsmål eller ting de ønsket å ta opp i etterkant, fikk deltagerne utdelt telefonnummer og e-postadresse til prosjektleder og koordinater ved NOVA samt telefonnummer til Barn og Unges nødtelefon³³.

Spørreskjemaet utgjorde 31 A4 sider med spørsmål om ungdoms fysiske og psykiske helse, om sosiale nettverk, fritid, forbruk, materielle ressurser, skole og politiske deltagelse. I tillegg fikk de unge spørsmål om foreldrenes utdanning, yrke, inntekt og familiens økonomiske situasjon generelt, samt om bosted, hvem de bor sammen med, etnisk bakgrunn og lignende. En del av spørsmålene var basert på etablerte instrumenter og spørsmålsbatterier som er utprøvd og validert tidligere. Det ble dessuten gjennomført en pilotundersøkelse (ca. 200 elever) i forkant.

Erfaringen fra pilotundersøkelsen resulterte blant annet i at spørsmål om foreldrenes inntekt ble forkastet (vurdert som lite reliable), mens spørreskjemaet isteden inkluderte spørsmål om ungdommens oppfatning av familiens økonomiske situasjon (subjektivt og relativt), om mor/far hadde mottatt sosialhjelp, var uføretrygdet/langtidssykmeldt, eide eller leide bolig, samt en serie med spørsmål om hvorvidt elevene ikke hadde kunnet delta på ulike sosiale aktiviteter på grunn av dårlig råd. De inkluderte spørsmålene så ut til å bli entydig forstått og til å gi rimelige fordelinger. Generelt tydet intervjuer med pilotdeltagerne i etterkant på at de fleste spørsmålene i skjemaet var greie å forstå og hadde (en viss) interesse. Noen mente riktignok at enkelte av temaene (f.eks. de om dårlig råd i familien) var vel nærgående, og at man ikke kunne forvente at alle ville svare på disse. (Se ellers Rossow og Bø 2003 for en mer utfyllende beskrivelse av gjennomføring, representativitet og spørreskjema).

²⁸ Personer som hadde en funksjon på skolen som ga dem anledning til å organisere undersøkelsen på sin skole (rektorer, elevinspektører, studieinspektører, rådgivere, sosiallærere etc.). Kontaktpersonene fikk honorar på 1000-2000 kroner.

²⁹ Informasjonsskriv samt samtykkelapper ble delt ut på foreldremøter i forkant eller formidlet via elevene. Der foreldrene ikke hadde gitt svar (samtykket til deltagelse eller ikke), skulle kontaktpersonene dessuten kontakte foreldre/foresatte per telefon.

³⁰ Elevene fikk et informasjonsskriv som skulle gå til foreldrene og ga selv samtykke til å delta.

³¹ Elevene ble i tillegg informert om at de kunne hoppe over spørsmål underveis som de ikke ønsket å svare på.

³² Svarsituasjonen for elevene skulle være så privat og skjermet som mulig, og elevene la selv sine svar i konvolutt som de forseglet. Konvoluttene ble først åpnet hos firmaet som scannet besvarelsene.

³³ Som takk for innsatsen var alle deltagerne dessuten med i trekningen om en reise til 30 000,-.

Ung i Oslo 2006

For *Ung i Oslo 2006* var målgruppen alle elever som på undersøkelsestidspunktet gikk på de to siste trinnene i ungdomskoler (9. og 10. klasse) samt alle elever ved første trinn i videregående skoler (grunnkurs) i Oslo. Artikkel 3 i avhandlingen bruker dette datasettet. Bruttoutvalget besto av om lag 15 000 elever. Blant samtlige Oslo-skoler ønsket 16 ikke å delta i undersøkelsen³⁴, og 2 skoler deltok kun med 9. trinn. Når de som ikke ønsket å delta er trukket fra, utgjorde bruttoutvalget 12 422 elever. Totalt deltok i overkant av 11 519 elever fordelt på 75 skoler³⁵. Svarprosenten ble estimert til 93.

Prosedyre for gjennomføring av *Ung i Oslo 2006* lignet i stor grad på den som er beskrevet for *Ung i Norge 2002*; et spørreskjema i papirformat ble utfyllt i skoletiden (2 skoletimer), administrert ved hjelp av kontaktpersoner³⁶ på hver skole, frivillighet ble understreket, det ble etterstrebet å sikre anonymitet, og det ble gjennomført oppsamlingsrunder for de elevene som var fraværende på undersøkelsestidspunktet. Ulikt fra *Ung i Norge 2002* ble passivt informert samtykke fra foreldre også benyttet blant ungdomsskoleelevene (i samråd med NSD³⁷). (Se Valset og Øia 2006 for en nærmere beskrivelse av gjennomføring og spørreskjema).

Respondentenes svar ble i noen tilfeller slettet³⁸, aggregert³⁹ eller erstattet med løpenummer⁴⁰ i etterkant av datainnsamlingen. Dette ble gjort for å sikre seg mot kobling til registre og opplysninger som navngir, eller på andre måter identifiserer respondentene (såkalt bakveisidentifikasjon).

Ung i Norge longitudinell

I artikkel 4 brukes data fra *Ung i Norge longitudinell*. Undersøkelsen startet som en tverrsnittstudie i 1992 (T1)⁴¹. Denne første studien omfattet i overkant av 10 000 elever i ungdomskolen og i videregående skole og hadde en svarprosent på 97. Deltagende elever ble trukket ut skolevis. Skolene var i forkant stratifisert etter geografi, skolestørrelse på ungdomstrinnet og i forhold til linjer på videregående. Prosedyren var i stor grad den samme som beskrevet for *Ung i Norge 2002*. (For en nærmere beskrivelse av utvalget se Wichstrøm 2002). Undersøkelsen dekket et bredt spekter av ulike sider ved ungdoms levekår og

³⁴ Privatskoler var mer tilbøyelige til å trekke seg fra undersøkelsen. En vurdering av representativiteten konkluderte likevel med at frafallet ikke så ut til å være skjevt med hensyn til sosioøkonomiske bakgrunnsvariabler (Valset og Øia 2006).

³⁵ Alle skoletyper var representert; offentlige, private og spesialskoler.

³⁶ Kontaktpersonene mottok et honorar på 2000 kroner.

³⁷ Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

³⁸ Postnummer, foreldrenes sivilstatus, alder ved foreldrenes skilsmisse, adoptert, morsmål, type funksjonshemming, alder (enkeltverdier).

³⁹ Bydelstilhørighet, hvem respondentene bor sammen med, eget/mors/fars fødeland, alder ved ankomst Norge, folkegruppertilhørighet, fars/mors arbeidsmarkedstilknytning, fars/mors yrke, fars/mors utdanningsnivå, linjevalg i videregående, medlemskap i lag, klubber og organisasjoner.

⁴⁰ IDnr og skoletilhørighet.

⁴¹ Den første studien, *Ung i Norge 1992*, ble gjennomført av forskerne Lars Wichstrøm, Ketil Skogen og Tormod Øia ved Program for ungdomsforskning (UNGforsk). De øvrige datainnsamlingene er gjennomført av NOVA i samarbeid med UiO, NTNU og SIRUS.

livssituasjon. Flere validerte instrumenter ble benyttet, men også spørsmål som var laget spesielt til undersøkelsen, eller justert for å passe til ungdom/norske forhold.

I etterkant av tverrsnittstudien fra 1992 ble et utvalg av deltagerne fulgt opp ved tre punkter i 1994 (T2), 1999 (T3) og 2005/6 (T4)⁴². Ved T2 var samlet svarprosent 80. For de som gikk på samme skole på T1 og T2 foregikk undersøkelsen på samme måte som beskrevet ovenfor (svarprosent 92), for de resterende ble spørreskjema sendt i posten (svarprosent 68). Kun den halvparten (51,2 %) som ved T2 hadde besvart skjema på skolen ble fulgt videre. I forkant samtykket 91 prosent til videre oppfølging⁴³. Undersøkelsen ved T3 var utelukkende postal og svarprosenten ble til slutt 84, noe som ga en kumulativ svarprosent på 68. Også ved T4 fikk alle som hadde samtykket til videre oppfølging etter T2 tilsendt spørreskjema i posten⁴⁴, og 82 prosent deltok i undersøkelsen (kumulativ svarprosent var 67). Frafallsanalyser har blant annet vist at litt flere gutter enn jenter har falt fra underveis i undersøkelsen (von Soest og Wichstrøm 2009). Nettutvalget for de fire undersøkelsene var henholdsvis 10 839, 7 751, 2 924 og 2 890 (se Strand og von Soest 2007 for en nærmere beskrivelse av design og variabler). Artikkel 4 benytter data fra de som gikk på ungdomskolen ved T1 og som deltok ved T4, det vil si om lag 1 500 respondenter.

Datakvalitet

I alle de tre undersøkelsene som er beskrevet ovenfor er svarprosenten på elevnivå høy. Dette gjelder også sammenlignet med andre skolebaserte undersøkelser. Folkehelsas skolebaserte UNGHUBRO-undersøkelse⁴⁵ fra 1999/2000 og 2000/2001 hadde en svarprosent på 88 (Søgard og Eie 2005), mens svarprosenten på elevnivå for den norske delen av HEVAS-studien⁴⁶ i 2005/2006 var 86 (Wold m.fl. 2005, Samdal m.fl. 2009), og for PISA-undersøkelsen 2006 var svarprosenten på elevnivå 85 (Kjærnsli m.fl. 2007).

I tillegg til den høye svarprosenten kan det styrke datakvaliteten at mange av spørsmålene er utprøvd tidligere (i andre ungdomsundersøkelser), eller er instrumenter som er validerte i andre studier. Dessuten har ungdomsforskningsmiljøet ved NOVA gjennom tidligere erfaring med denne typen data, bred kunnskap om eventuelle forbehold som må tas med når det gjelder analyse og tolkning av data.

Slike fortrinn til tross er det også en rekke forhold ved datakvaliteten i disse tre studiene som kan problematiseres. I en gjennomgang av Ung i Oslo 2006 har Elstad (2010b) skissert flere generelle problem som kan oppstå i denne typen skolebaserte spørreskjemaundersøkelser. Han trekker fram *omfang* og *tidspress* som en første kilde til lav kvalitet. Både Ung i Norge

⁴² Samtykkende deltagerne er dessuten fulgt ytterligere ved hjelp av registerdata. Disse dataene er ikke brukt i avhandlingen.

⁴³ Ung i Norge longitudinell var opprinnelig planlagt med kun en oppfølging. Det måtte derfor hentes inn fornyet samtykke, og 91 prosent ga dette.

⁴⁴ For å øke responsraten fikk noen respondenter også tilbud om svare via telefon eller web-baserte versjoner av spørreskjemaet.

⁴⁵ Alle som gikk i 10. klasse i Oslo skoler skoleårene 1999/2000 og 2000/2001 var invitert til å delta.

⁴⁶ En internasjonal undersøkelse i regi av WHO (HEVAS – Helsevaner blant skoleelever / HBSC – Health Behaviours in School-Age Children). Omfatter et representativt utvalg av norske 11-, 13-, 15- og 16-åring.

2002, Ung i Oslo 2006 og den første tverrsnittstudien i Ung Norge longitudinell besto av rundt 30 A4 sider med spørsmål, noe som på bakgrunn av piloteringen i forkant av den første undersøkelsen ble vurdert som overkommelig for de fleste elever i løpet av to skoletimer. Elstad viser imidlertid at andelen som ikke har gitt svar på enkeltspørsmål stiger systematisk med hvor sent i skjemaet spørsmålene kommer⁴⁷. Blant variablene som brukes i denne avhandlingen er det særlig spørsmålene om forbruk (s. 28, Ung i Norge 2002) som brukes i artikkel 1 og spørsmålene om forventninger til framtiden (s. 25, Ung i Oslo 2006) fra artikkel 3 som kommer sent i spørreskjemaene. Spørsmålene om deltagelse i risikoatferd som brukes i artikkel 4 er også plassert relativt sent i spørreskjemaene (T1 og T2, Ung i Norge longitudinell).

Med utgangspunkt i Ung i Oslo studien kommenterer Elstad videre problemer knyttet til et sosialt skjevt frafall. Mens nesten alle svarer på de første spørsmålene i undersøkelsen, er det en tendens til at elever som oppgir lav utdanning blant foreldrene, som følger yrkesfaglige studieprogram, har dårlige norskkunnskaper eller er født i utlandet, oftere enn andre faller fra underveis. Frafallet selv på slutten av Ung i Oslo undersøkelsen er imidlertid ikke stort sammenlignet med andre spørreskjemaundersøkelser. Når de svakeste ikke greier å fullføre, kan dette likevel få betydning for konklusjonene som trekkes. For alle de tre datasettene som brukes i avhandlingen er det mulig at en relativt større andel blant ungdom i fattige familier ikke henger med til slutt i undersøkelsene, og at vi særlig har opplysninger fra de mest ressurssterke blant ungdom fra økonomisk utsatte familier (i hvert fall når det gjelder de siste spørsmålene i skjemaene). I så fall kan det også være at sammenhengen mellom det å bo i en fattig familie og de utfallene som undersøkes, ville framstått sterkere hvis undersøkelsene var lagt opp på en måte som hindret at frafallet (særlig for de antatt svakeste) steg underveis.

Elstad ser videre på bruken av *betingede spørsmål* og *tidsangivelser*. Hans analyser av Ung i Oslo materialet tyder på at en del respondenter enten har misforstått eller har oversett disse. En slik kritikk kan for eksempel ramme spørsmålene om forbruk *siste måned*, *siste 30 dager* som brukes i artikkel 1, spørsmålene om deltagelse i fritidsaktiviteter *siste uke*, *siste 7 dager* som brukes i artikkel 2, og spørsmålene om deltagelse i risikoatferd *det siste året*, *de siste 12 månedene* som brukes i artikkel 4 i denne avhandlingen. I følge Elstad utgjør misforståelser av tidsangivelser imidlertid særlig et problem hvis man skal gi eksakte anslag av hyppighet/forekomst av aktiviteter eller forbruk. Ingen av de ovenfornevnte spørsmålene er i avhandlingens artikler brukt som finmaskede mål på *hvor ofte* eller *hvor mye*. For eksempel brukes informasjon om aktiviteter i fritiden kun som et mål på om de har vært sammen med venner på ulike måter eller ikke. Variablene som brukes for å indikere deltagelse i risikoatferd i artikkel 4 er også kodet på en slik måte at de hovedsaklig skiller de med ingen eller relativt lav deltagelse mot resten. Som Elstad også påpeker, er det større sannsynlighet for at respondenter gir valide svar når en atferd aldri er gjort, eller bare gjort en eller to ganger.

Videre er det sammenligningen av grupper (f.eks. ”fattig” og ”ikke-fattig”) som står i sentrum i alle artiklene. I så måte blir eventuelle feiltolkninger på grunn av tidsbetingelser, eller krav

⁴⁷ Fra om lag 2 prosent i begynnelsen av Osloskjemaet til i overkant av 15 prosent for det siste spørsmålet.

til detaljerte opplysninger, først fatale i den grad tilbøyeligheten til feiltolkninger i en gitt retning er systematisk knyttet til en av gruppene som sammenlignes, eller til de andre sentrale variablene i analysen. Når det er sagt, tyder Elstads analyser av Ung i Oslo 2006 materialet generelt på at det er en god idé å begrense bruken av presise tidsangivelser, samt å senke kravet til detaljer, når det gjelder spørsmål om *hvor ofte* og *hvor mye* i framtidige undersøkelser – både av hensyn til datakvaliteten og av hensyn til respondenter (jf. urimelig krav til hukommelse).

En annen problemstilling som ofte diskuteres i metodelitteraturen er *relevans*. Elstad advarer mot at validiteten kan svekkes hvis ”vet ikke”-kategorier utelates når et tema har liten relevans for deler av de som skal svare. I tillegg kan det være et etisk problem hvis barn og unge føler seg presset til å gi et svar på spørsmål de ikke har noen mening om (Ottosen 2002, 30). I denne avhandlingen er det kanskje særlig spørsmålene om forventninger til framtiden, fra artikkel 3, som kan oppleves som irrelevante eller som er fjernt fra respondentenes hverdag. Relativt mange av respondentene har nettopp krysset av for ”vet ikke”, som var et av svaralternativene. I artikkel 3 diskuteres tolkningen av disse svarene spesielt, og det argumenteres for at ”vet ikke”-svar også gir verdifull informasjon, og at de må tolkes som en mellomkategori (mellom ja og nei).

Elstad tar også opp problemet med *tvetydige spørsmål*. Han kommenterer blant annet at spørsmål av typen ”har familien bil”, ”har du eget rom” forutsetter at ungdom har klar tilhørighet i en bestemt familie (disse spørsmålene brukes i artikkel 3). For en del unge i utradisjonelle familier (for eksempel når foreldrene bor hver for seg) vil ”hjemme” være en tvetydig kategori. I artikkel 3 der kategoriseringen av ”fattige” og ”ikke-fattige” familier delvis er basert på opplysninger om hva de unge har i hjemmet, er det for eksempel en mulighet for at noen ungdommer (som ikke bor med begge foreldrene) har inkludert forbrugsgoder som ikke tilhører den av foreldrene de bor med til daglig. På den annen side vil foreldre som ungdommene ikke bor med til daglig, sannsynligvis også bidra til ungdommenes økonomiske situasjon, og hvis ungdommene selv oppfatter disse ressursene som noe de har i hjemmet, bør de kanskje uansett inkluderes. Problemet er at vi ikke vet hvem som har inkludert hva, og det ville derfor vært en fordel å unngå slik tvetydighet. Fordi problemet sannsynligvis gjelder ganske få, er det imidlertid lite trolig at tvetydighet av denne typen har stor innvirkning på resultatene i artikkel 3.

I tillegg til disse punktene er det et generelt poeng at forskere som bruker denne typen datasett, i hvert enkelt tilfelle har et ansvar for å vurdere om spørsmålene og dataene de bruker er tilstrekkelig valide. Som det framgår av artiklene som er inkludert i denne avhandlingen, er det både gjort skjønsmessige vurderinger av enkeltvariabler, resultatene er sammenlignet med foreliggende kunnskap, og variabelkvaliteten er undersøkt gjennom kryssanalyser av data.

Forskningsetiske vurderinger

Etiske problemstillinger knyttet til datainnsamlinger omhandler ofte hensynet til respondentene. I noen tilfeller kan ambisjonen om å oppnå god datakvalitet være i konflikt med hensynet til de det forskes på, i andre tilfeller er disse forholdene sammenfallende. Et eksempel på det siste er Elstad (2010), som diskuterer vanskelighetsgrad og lengde på spørreskjema spesielt med hensyn til datakvalitet, mens Backe-Hansen (2002b) i en artikkel om forskningsetiske krav argumenterer for at spørreundersøkelser av denne typen ikke bør være mer enn nødvendig kompliserte, eller mer enn nødvendig lange. Under dette avsnittet kommenteres i tillegg forskningsetiske problemstillinger som kan stå i motsetning til ønsket om god datakvalitet.

Undersøkelsene som benyttes i denne avhandlingen var anonyme og utløste ikke konsesjonsplikt i henhold til personregisterloven. Fordi innsamling av data skjedde på skolen, var det likevel særlig viktig å legge til rette for at den enkeltes anonymitet ble skjermet i utfyllingssituasjonen, noe som ble understreket i informasjonsmøter med kontaktpersonene fra de deltagende skolene. Deltagelse i Ung i Norge 2002, Ung i Oslo og Ung i Norge-longitudinell var frivillig (aktivt og passivt samtykke fra foreldrene). Maktforholdet mellom forskere og ungdommer er imidlertid mer ujevnt enn forholdet mellom forskere og voksne deltagere i surveyundersøkelser. Når gjennomføringen i tillegg forgår på skolen, kan noen ha opplevd at de var nødt til å delta. De som ikke deltar vil kanskje oppleve å skille seg ut i forhold til de andre elevene. Noen kan kanskje ha vært redde for at læreren skulle mislike det hvis de takket nei (jf. Skaalvik 1998, Backe-Hansen 2002b). I tillegg har man i NOVA's undersøkelser vært påpasselig med å se til at fritid ikke var et alternativ til deltagelse. De som ikke ønsket å besvare skjemaet, har måttet gjøre skolearbeid på egen hånd. Samlet sett kan det dermed diskuteres hvor frivillig deltagelsen reelt sett har vært. På den annen side gir skoleundersøkelser som regel høy svarprosent, noe som styrker kvaliteten på data.

I hvilken grad det er rimelig at man gjennomfører undersøkelser i skolen (der deltagelsen i større eller mindre grad har et element av tvang) for å oppnå god datakvalitet, kan blant annet vurderes opp mot om deltagelsen påvirker de unge på en uheldig måte. Det er vanlig å begrunne samfunnsvitenskapelig forskning ut fra dens samfunnsnytte. For ungdommer som besvarer et spørreskjema av typen Ung i Norge er deltagelsen sjelden direkte nyttig. Desto viktigere blir det å sørge for at risikoen ved deltagelse er liten (Backe-Hansen 2002b). Alle de tre undersøkelsene som er beskrevet her dekker tema av sensitiv karakter. For noen vil spørsmål om forhold som selvmordsforsøk⁴⁸, depresjon, spiseforstyrrelser og rusmiddelbruk oppleves som invaderende, eller de kan reaktivere hendelser ungdommene helst vil glemme. Et særlig dilemma knyttet til anonyme spørreundersøkelser er dessuten at man ikke har mulighet til å identifisere de unge som faktisk trenger hjelp. I alle undersøkelsene ble elevene oppfordret til å hoppe over spørsmål de syntes det var vanskelig å svare på, og de fikk informasjon om hvor de eventuelt kunne henvende seg for spørsmål eller hjelp i etterkant.

⁴⁸ Spørsmålene om suicidal atferd i Ung i Norge 2002 ble riktignok vurdert i regi av NSD, og konklusjonen ble at det ville være etisk forsvarlig å inkludere dem.

Backe-Hansen (2002b) trekker likevel fram som et generelt problem med denne typen skolebaserte undersøkelser at deltagerne reelt har liten mulighet til å trekke seg underveis.

Videre kan etiske forhold knyttet til *hyppighet* av og *utnyttelsesgrad* i slike undersøkelser diskuteres generelt. Hellevik (1998) sammenligner bruken av intervju- og spørreskjemaundersøkelser med en form for rovfiske. Omfanget av undersøkelser er betraktelig større i dag enn tidligere, og skoleelever er kanskje en særlig utsatt gruppe i så måte. Flere negative holdninger fra rektorer og lærere, samt økende frafall også i skoleundersøkelser tyder på at dette er tilfelle. Et relatert problem gjelder utnyttelsesgraden for dataene som allerede er innsamlet. Som beskrevet bruker artiklene i denne avhandlingen datasett som ikke var samlet inn spesielt til denne avhandlingen, og bidrar dermed til bedre utnyttelse av foreliggende data.

Endelig kan det også være en fare at måten resultatene formidles på er til skade for de det forskes på. Forskere har generelt et ansvar for å bruke et språk som yter respekt til de som forskes på og som ikke bidrar til distanse (O'Connor 2001:293). Bruk av kategorier framhever uunngåelig enkelttrekk ved individer, og ofte er det slik at det hefter ulik status til forskjellige kategorier (Rogstad 2010; 292). I denne sammenhengen kan det diskuteres om bruk av begreper som de "fattige" eller "fattige ungdommer" er etisk forsvarlig. Studier tyder blant annet på at betegnelsene "fattigdom" og "fattig" oppleves som stigmatiserende og sjelden brukes av de som selv lever med knapp økonomi (Dean og Melrose 1999, Cohen 1997). På den annen side kan det å unngå fattigdomsbegrepet gjøre det vanskelig å formidle resultatene fra forskningen. Blant andre Lister (2004) advarer mot at man ved bruk av begrep som "økonomisk utsatt" og "knapp økonomi" står i fare for å underkommunisere de problemene fattigdom innebærer for de som rammes. Artiklene i denne avhandlingen bruker hovedsakelig betegnelser som "adolescents in poor families" eller "unge i familier med dårlig råd"⁴⁹. Denne typen betegnelse er valgt for å tydeliggjøre at ungdommene ikke først og fremst er fattige, men at de er ungdom som har denne erfaringen i tillegg til en rekke andre kjennetegn. Endelig er det viktig å påpeke at ungdom i fattige familier i denne studien er *relativt* fattige (i forhold til andre unge i Norge). Sammenlignet med fattige ungdommer mange steder i verden har også disse ungdommene det svært godt materielt sett.

Som nevnt tidligere er det ofte forekomsten av problemer man leter etter og trekker fram når ungdoms livssituasjon undersøkes i en levekårssammenheng. Dette er en kritikk som også til dels rammer artiklene i denne avhandlingen. To av artiklene handler om problemer i forhold til sosial deltagelse og opplevd sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende, en tredje handler om begrensede forventninger til framtiden blant ungdom i økonomisk utsatte familier og en fjerde om marginalisering i ung voksen alder. Analysene viser gjennomgående at ungdom i fattige familier er mer utsatt, men at flertallet (også i fattige familier) likevel ikke skiller seg vesentlig fra ungdom flest. Underveis har det følgelig vært en utfordring å bestemme seg for hvordan resultatene best skulle framstilles; var glasset halvtomt eller halvfyllt? Løsningen har

⁴⁹ Betegnelser som 'Poor- and non-poor adolescents' finnes imidlertid i tabellene og enkelte ganger i teksten. Dette er gjort for å få språket til å flyte bedre i setninger der mange andre forbehold måtte tas.

stort sett blitt å understreke at mange klarer seg fint, samtidig som det er viktig å framheve det urettferdige ved at ungdom i fattige familier for eksempel ser ut til å ha større problemer med å delta sosialt blant jevnaldrende.

Fattigdomsmålene

I tre av fire artikler er relativ ressursfattigdom en sentral variabel. Verken Ung i Norge 2002, Ung i Oslo 2006 eller Ung i Norge longitudinell inkluderte spørsmål om foreldrenes inntekt. Et slikt spørsmål ble riktignok pilotert i en av undersøkelsene, men ble på bakgrunn av piloten forkastet. Dette er i tråd med tidligere studier som blant annet har vurdert bruken av spørsmål om husholdsinntekt i spørreskjemaundersøkelser der ungdom er respondenter. Disse studiene anbefaler at informasjon om inntekt, hvis mulig, kommer fra foreldre⁵⁰ (Entwisle og Astone 1994, Hauser 1994). Foruten mål på lavinntekt er det særlig tre typer fattigdomsmål som brukes i empiriske studier; 1. deprivasjonsmål (det å mangle materielle goder/aktiviteter som folk flest har tilgang til), 2. subjektive mål (folks opplevelse av å ha dårlig råd), 3. mottak av behovsprøvd stønader (f.eks. sosialhjelp). Artiklene i denne avhandlingen bruker hovedsakelig fattigdomsmål som sorterer i de to første kategoriene; ungdommenes subjektive opplevelse av familienes økonomiske situasjon og et deprivasjonsmål basert på informasjon om familien har bil, PC, DVD-spiller og internettilgang, om de har vært på ferie to siste år og om ungdommen har eget soverom og egen mobil.

Generelt kan vi anta at verken opplysninger om ungdommens subjektive opplevelse, deres tilgang på enkelte materielle goder/ferier eller foreldrenes mottak av sosialhjelp er tilstrekkelig for å bestemme hvilke unge som tilhører fattige familier. I følge Fredrik Engelstad (1998) vil det etisk riktige i en slik sammenheng være å gi en mest mulig korrekt og utdypende beskrivelse av de data man har til rådighet, samt å redegjøre for mulige problemer med de målene man bruker. I de tre artiklene som inkluderer fattigdom som en viktig variabel, diskuteres og analyseres validiteten til det målet som brukes spesielt. Artikkel 2 undersøker også spesielt hvordan bruken av ulike fattigdomsmål (et subjektivt mål, et deprivasjonsmål⁵¹ og et mål på foreldrenes mottak av sosialhjelp) innvirker på konklusjonene i artikkelen.

Analysestrategi

Artiklene presenterer hovedsaklig tabellanalyser (til beskrivelser) og multivariate logistiske regresjonsanalyser. I de fleste av artiklene er analysestrategien slik at de bivariate sammenhengene mellom de sentrale variablene presenteres først, deretter introduseres relevante kontrollvariabler, og til slutt undersøkes mekanismer eller gruppeforskjeller som er særlig interessante i forhold til problemstillingene i de enkelte artiklene. Analyseteknikk er artikkel 1 enklere enn de tre andre og presenterer kun krysstabeller. Artikkel 2 har et tilleggselement ved at den undersøker effekten av å bruke ulike varianter av de sentrale

⁵⁰ Derimot ser det ut til at opplysninger ungdom gir om arbeidsmarkedstilknytning og utdanning blant foreldrene, samt om familien mottar ulike behovsprøvd stønader (for eksempel matkuponger og gratis skolelunsj) i stor grad overlapper med opplysninger fra foreldrene (Ensminger m.fl. 2000).

⁵¹ Tilgang til (i husholdet) DVD-spiller, kabelTV/parabol, TVspill, PC, internettilgang, egen mobiltelefon.

avhengige (deltagelse i strukturerte, semi-strukturerte og ustrukturerte sosiale fritidsaktiviteter) og uavhengige (subjektivt fattigdomsmål, deprivasjonsmål på fattigdom og foreldrenes mottak av sosialhjelp) variablene. I artikkel 3 brukes flernivåanalyse for å undersøke om det at ungdommene er samlet i skoler har betydning for forventninger til framtiden. Endelig er det et særlig poeng i artikkel 4 å undersøke om effekten av popularitet i ungdomstiden (på senere marginalisering) er ulik for ungdom som rapporterer forskjellig risikonivå (i forhold til egen og venners deltagelse i rusmiddelbruk og annen problematferd).

Også ved valg av analyseteknikk og framstillingsmåte kan det stilles etiske spørsmål. Det har blant annet vært argumentert for at en økende bruk av avanserte analyseteknikker gjør det vanskeligere for allmennheten og andre forskere å vurdere resultatenes holdbarhet. Blant andre Hellevik (1998) argumenterer for å velge så enkle analyseteknikker som mulig, så lenge det ikke svekker mulighetene for å nå fram til holdbare svar på spørsmålene som stilles. Loglineære effektmål, som odds ratio, brukes i flere av artiklene i denne avhandlingen. Slike mål er relativt utbredt i sosiologiske artikler, men er ikke umiddelbart forståelig for andre enn de spesielt ”innvidde”. I to av tre artikler der logistiske regresjonsanalyser brukes, presenteres derfor også prosentsannsynligheten for sentrale utfall.

6. Sammendrag av artiklene

Artikkel 1: Vennskapets pris – fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida

I Tidsskrift for ungdomsforskning, (2004), 4(2):55–76

Artikkelen er skrevet med Tone Fløtten og Anders Bakken. Vi har planlagt analysene sammen. Jeg har skrevet mesteparten av teksten og gjennomført hoveddelen av analysene. Tone Fløtten har bidratt til innledning og avsluttende diskusjon, mens Anders Bakken særlig har bidratt til resultatdelen.

Artikkelen bruker data fra Ung i Norge 2002 (ungdomsskoleelevene) og undersøker om dårlig råd i familien har betydning for unge tenåringers relasjoner til jevnaldrende. Bakgrunnen er bekymringer i den offentlige debatten knyttet til en økende kommersialisering av ungdomstiden, samt modernitetsteorier som beskriver det moderne menneskets mulighet til å forbruke som grunnleggende for identitet, sosial integrasjon og en meningsfull eksistens (jf. Baumann 1988). I tillegg kommer flere norske undersøkelser der ungdom selv gir uttrykk for at de opplever muligheten til å forbruke på linje med andre nærmest som en forutsetning for å unngå å bli upopulær (Storm-Mathisen 1998, Brusdal 2001, Wærdahl 2003, Marthinsen og Røe 2004).

Først presenteres ungdoms svar på et spørsmålsbatteri om eksklusjon fra deltagelse i sosiale aktiviteter⁵² på grunn av svak familieøkonomi. Deretter analyseres sammenhengen mellom svak familieøkonomi og opplevelsen av sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende. Til slutt undersøker artikkelen hvorvidt ungdommenes personlige forbruk bidrar til å forklare en eventuell sammenheng mellom svak familieøkonomi og sosial isolasjon.

Sosial isolasjon er målt som et flerdimensjonalt fenomen og inkluderer både mer objektive forhold og de unges subjektive beskrivelse av sin relasjon til jevnaldrende⁵³. Informasjon om dårlig råd i familien er basert på ungdommenes subjektive vurdering; ”Har familien din hatt god eller dårlig råd de to siste årene?”.

Analysene viser at et lite mindretall blant norsk ungdom ofte opplever å måtte avstå fra sosiale aktiviteter på grunn av dårlig råd i familien. Analysene viser imidlertid en tydelig kobling mellom dårlig råd (ved det subjektive målet) og svake vennsrelasjoner, mobbing, ensomhet og følelsen av å være upopulær. Unge i familier med svak økonomi oppgir, ikke uventet, et noe lavere personlig forbruk enn ungdom for øvrig. Sammenhengen mellom sosial isolasjon og ungdommens forbruk er imidlertid relativt svak. Det er kun blant ungdom som

⁵² Leirskole, dagsutflukter med skolen, turer med lag og foreninger, skolefester, bursdager/ selskap der man må ha med gave, fritidsaktiviteter der man må betale for å komme inn/ være medlem og andre ”frie” aktiviteter med venner som koster penger.

⁵³ Følgende fem indikatorer er brukt; at de unge mangler en bestevenn/bestevenner (8 prosent), at de sjelden er sammen med jevnaldrende i fritiden (3 prosent), at de minst en gang i uka opplever å bli frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien (11 prosent), ofte opplever at de er ensomme (4 prosent) og opplever seg som lite populære i forhold til jevnaldrende (13 prosent).

mangler en bestevenn, eller som opplever seg som upopulær, at forbruket er betydelig lavere. Et lavere forbruk blant ungdom som mangler en bestevenn, eller opplever seg som upopulær, kunne imidlertid i liten grad forklare sammenhengen mellom disse isolasjonsindikatorne og dårlig råd i familien. Analysene konkluderer derfor med at denne typen sosial isolasjon er nærmere knyttet til opplevelsen av dårlig råd enn til ungdoms forbruk direkte.

Den avsluttende diskusjonen problematiserer forbruksmålene som er brukt; fanger de opp tilstrekkelig av de nyansene som har betydning for unges posisjon blant jevnaldrende? Her diskuteres også alternative og bakenforliggende forklaringer (som graden av sosial kompetanse). Til slutt argumenterer artikkelen for at det å sørge for at alle barn kan forbruke på samme måte i hverdagen, ikke er tilstrekkelig for å løse de sosiale problemene en del barn og unge i fattige familier står overfor.

Artikkel 2: Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience and social isolation among 13-16-year old Norwegians

J Journal of Youth Studies, (2010), 13(3):291–315

Artikkelen bruker data fra Ung i Norge 2002 (ungdomsskoleelevene) og undersøker sammenhengen mellom svak familieøkonomi og ungdoms sosiale liv *i ungdomstiden* (faktisk samvær og subjektivt opplevd aksept og intimitet i relasjonen til jevnaldrende).

Analysene ser på tre ulike typer av samvær; strukturert (organiserte fritidsaktiviteter), semi-strukturert (hjemmebasert) og ustrukturert samvær (utebasert), og spør om en eventuell forbindelse mellom dårlig råd i familien og lav sosial deltagelse varierer med samværstype. Artikkelen undersøker også hvorvidt en eventuell korrelasjon mellom dårlig råd i familien og subjektivt opplevd sosial isolasjon kan forklares med at ungdom i fattige familier sjeldnere er sammen med jevnaldrende i fritiden.

I tillegg har artikkelen et teoretisk siktemål; å diskutere hvordan begrepet sosial eksklusjon kan brukes i forhold til en analyse av ungdoms velferd her og nå. Artikkelen argumenter for at eksklusjon fra deltagelse blant jevnaldrende kan være en måte å nærme seg eksklusjonsbegrepet med et barne- og ungdomsperspektiv. På individnivå kan eksklusjon defineres som manglende mulighet til å delta i normativt forventede sosiale fritidsaktiviteter (for andre på deres alder), og til å bygge meningsfylte sosiale relasjoner med jevnaldrende (definert som subjektivt opplevd intimitet og aksept i forhold til jevnaldrende).

Selv om ungdom flest, også i fattige familier, er sammen med jevnaldrende i fritiden, tyder analysene på at familiens økonomiske situasjon påvirker sosial deltagelse. De ulike fattigdomsmålene forteller litt ulike historier. Ungdom som er fattige ifølge det subjektive målet, skiller seg særlig ut når det gjelder deltagelse i strukturerte og semi-strukturerte aktiviteter (men deltar også noe mindre i ustrukturert samvær). Ungdom som er fattige ifølge deprivasjonsmålet, skiller seg mest ut fra ungdom flest når det gjelder hjemmebasert samvær med jevnaldrende (men deltar også noe mindre i strukturert og ustrukturert samvær). Ungdom

i familier som mottar sosialhjelp, deltar derimot omtrent like ofte som ungdom flest når det gjelder alle de tre samværstypene. Disse analysene er kontrollert for kjønn, klassetrinn, innvandrerbakgrunn, husholdstype, urbanitet og depressivt stemningsleie. Videre undersøkes betydningen av foreldrenes utdanningsnivå, deres utdanningsaspirasjoner og kontroll av ungdommenes fritid (for å indikere klassekulturelle forskjeller i holdninger til utdanning og i oppdragelsesstil). Disse analysene viser at familiens økonomiske situasjon (definert ved det subjektive målet og deprivasjonsmålet) har en selvstendig effekt på ungdommenes deltagelse i sosiale aktiviteter.

Som et siste punkt analyserer artikkelen også sammenhengen mellom dårlig råd i familien og subjektivt opplevd intimitet og aksept i relasjonen til jevnaldrende. Ikke uventet er særlig det subjektive fattigdomsmålet relatert til lav opplevd intimitet og aksept. Depressivt stemningsleie forklarer noe av sammenhengen, men det gjenstår en signifikant effekt av det å bo i en familie med dårlig råd også kontrollert for kjønn, innvandrerbakgrunn, urbanitet og stemningsleie. Endelig forklarer ungdommenes faktiske deltagelse i sosialt samvær med jevnaldrende relativt lite av den høyere risikoen for å oppleve lav intimitet og lav aksept i relasjonen til jevnaldrende blant ungdom i familier med dårlig råd. Artikkelen antyder derfor at mer komplekse mekanismer (for eksempel knyttet til skam og stigmatisering) også virker inn når ungdom i fattige familier oftere opplever utenforskap i forhold til jevnaldrende.

Artikkel 3: Limited expectations? How 14–16-year old Norwegians in poor families look at their future.

Antatt for publisering i Young, juni 2010.

Artikkelen er basert på Ung i Oslo 2006 studien og handler om forventninger til framtiden blant 14-16-åringer i fattige familier. Mer bestemt undersøkes forventninger om å unngå arbeidsledighet, om å eie egen bolig og om å bli lykkelig i framtiden. Fattigdomsmålet som brukes er basert på informasjon om følgende sju forbruksartikler/opplevelser; årlige ferier, familiebil, eget soverom, PC, DVDspiller, internetttilgang og mobiltelefon. Totalt mangler 10 prosent av respondentene to eller flere av disse tingene, og disse er kategorisert som å tilhøre en relativt fattig familie.

Artikkelen diskuterer videre mulige forklaringer til en sammenheng mellom svak familieøkonomi og lave forventninger til framtiden. Diskusjonen konkluderer med at lave forventninger både kan være resultat av en rasjonell vurdering av muligheter og av mindre bevisste forestillinger om hva som er et "normalt" liv. De empiriske analysene undersøker to typer av mellomliggende faktorer spesielt; skoleprestasjoner og sosial aksept blant jevnaldrende. Tanken bak er at svake skoleprestasjoner vil inngå i en rasjonell vurdering av framtidige muligheter (særlig de som gjelder materielle forhold), mens det å ha lav status blant jevnaldrende kanskje vil virke mer indirekte på forventninger til framtiden gjennom effekten på ungdoms selvfølelse. I tillegg kontrollerer analysene for kjønn, innvandrerbakgrunn, foreldrenes utdanningsnivå og det å tilhøre en skole med mange unge fra relativt fattige familier.

Analysene tyder på at svak familieøkonomi begrenser ungdoms forventninger til framtiden. Ungdom i fattige familier oppgir sjeldnere enn ungdom flest i Oslo at de forventer å unngå arbeidsledighet, å eie egen bolig og bli lykkelig. Lavere forventninger gjelder altså ikke kun materielle aspekt ved framtiden. Kontrollanalyser viste videre at ungdom i fattige familier har lavere forventninger også kontrollert for foreldrenes utdanningsnivå, innvandrerbakgrunn og kjønn. Sannsynligheten for å forvente å eie egen bolig og forvente å bli lykkelig er videre noe lavere blant ungdom med innvandrerbakgrunn. For forventninger om framtidig lykke har det å komme fra en fattig familie imidlertid mindre betydning blant innvandrerungdom enn blant de med norsk bakgrunn. Dette til tross er sannsynligheten for å forvente å bli lykkelig omtrent lik (blant fattig ungdom med og uten innvandrerbakgrunn). Til tross for at svak familieøkonomi betyr mindre, ser andre forhold, knyttet til det å ha innvandrerbakgrunn, dermed ut til å redusere forventningen om lykke.

Både ungdoms prestasjoner i skolen og deres opplevelse av aksept blant jevnaldrende er relatert til forventninger om å unngå arbeidsledighet, om å eie bolig og om framtidig lykke. Ungdoms skoleprestasjoner kan likevel i liten grad forklare at ungdom i fattige familier har noe lavere forventninger til framtiden. Opplevd aksept blant jevnaldrende er den variabelen i modellen som er sterkest korrelert med forventninger om arbeidsledighet og lykke. En kontroll for opplevd aksept bidro til å redusere sammenhengen mellom det å tilhøre en fattig familie og denne typen forventninger. Artikkelen åpner dermed for at en følelse av underlegenhet i forhold til jevnaldrende på grunn av familiens økonomiske situasjon, bidrar til å redusere forventninger til framtiden blant ungdom i fattige familier – i tillegg til mer rasjonelle vurderinger.

Artikkel 4: Long term benefits of social ties to peers – even among adolescents with ‘risky’ friendships?

Sendt inn til vurdering i *Journal of Youth Studies*.

Artikkelen tar utgangspunkt i sosial kapitalbegrepet slik det er brukt i forhold til barn og unge og undersøker om ungdoms popularitet i ungdomsskolealder beskytter mot marginalisering i ung voksenalder (indikert ved arbeidsløshet, mottak av sosialhjelp og lav utdanning). Videre er det et poeng å se om betydningen av å være populær (i ungdomstiden) varierer med egen deltagelse i risikoatferd (indikert ved rusmiddelbruk og deltagelse i normbrudd/kriminelle handlinger) samt venners erfaringer med denne typen handlinger.

Ambisjonen er å undersøke om sosiale bånd til eller sosial ”suksess” blant jevnaldrende har ulik betydning for overgang til voksenlivet avhengig av hvilke jevnaldtermiljøer man ferdes i. Teoretisk begrunnes disse analysene med skillet mellom ”bridging” og bonding” i sosial kapitalitteraturen. Når sosial kapitalbegrepet brukes til å omtale relasjoner mellom ungdom, er det særlig tre innfallsvinkler som er benyttet; 1. relasjoner til jevnaldrende kan være mer eller mindre nyttige i forhold til tilgang på informasjon og praktisk støtte i forhold til utdanning og yrkesmuligheter, 2. relasjoner til jevnaldrende kan variere når det gjelder å påvirke holdninger og verdier knyttet til utdanning og arbeid, 3. uavhengig av framtidig nytte

kan relasjoner til jevnaldrende være en kilde til lek, glede, emosjonell støtte og trygghet, samt bidra til å styrke ungdoms selvfølelse.

Data er hentet fra Ung i Norge longitudinell, en populasjonsbasert longitudinell studie fra perioden 1992 til 2005. Analysene bruker data fra de som gikk på ungdomsskolen i 1992 og viser at sannsynligheten for marginalisering i ung voksenalder synker jo mer populære ungdom opplever at de er i ungdomsskolealderen. Tidligere forskning antyder imidlertid at sosiale bånd til jevnaldrende som er involvert i rusmiddelbruk og normbrytende/kriminelle handlinger kan influere negativt på overgangen fra skole til arbeidsliv. Dette åpner for et dramatisk samspill; blant ungdom som har venner som er involvert i denne typen risikoatferd, kan det å være populær og ha mange venner tenkes å øke sannsynligheten for framtidig marginalisering. Analysene i artikkelen viser imidlertid en negativ sammenheng mellom popularitet i ungdomstiden og marginalisering i ung voksen alder også for de som er involvert i risikoatferd, og som har venner involvert i denne typen atferd.

7. Konklusjon

Ambisjonen med denne avhandlingen har vært å videreutvikle et perspektiv på velferd som er tilpasset ungdom. Med utgangspunkt i barndomssosiologien konkluderte kapittel 3 med at et barne- og ungdomsperspektiv innebærer at barn og unges liv *her og nå* spiller en hovedrolle i beskrivelsen av deres velferd. Sagt på en annen måte bør velferdsbeskrivelser knyttes til ressurser, arenaer og sosiale sammenhenger som er relevant for barn og unge i barndommen og ungdomstiden. Samtidig befinner ungdom seg i en særlig overgangsfase. Sammenhengen mellom nåtid og framtid i ungdoms liv bør derfor også inkluderes i en beskrivelse av deres velferd.

En underliggende teoretisk ambisjon har vært å diskutere hvordan nyere velferdsbegrep kan brukes i forhold til ungdom. Gjennomgangen av kapabilitets- og sosial eksklusjonstilnærmingen (kapittel 2 og kapittel 4) har vist hvordan disse begrepene er egnet til å beskrive velferd med et barne- og ungdomsperspektiv. Samtidig blir det tydelig hvordan det gir begrenset mening å bruke disse begrepene på barn og unge hvis man ikke nettopp tar utgangspunkt i deres spesielle livssituasjon. For eksempel vektlegger kapabilitets-tilnærmingen arenabegrensninger og betydningen av sosiale goder (i tillegg til individuelle ressurser) når det gjelder folks mulighet til å leve et tilstrekkelig godt liv. Dette poenget gjør oss oppmerksomme på at ungdom tildels opererer på andre arenaer og nyter godt av andre sosiale goder enn voksne. Når velferd undersøkes i et ungdomsperspektiv, kan beskrivelsen av arenabetingelser og sosiale goder dermed ikke begrenses til felt som voksne primært opererer på (som for eksempel arbeidsmarkedet).

Det er først og fremst begrepene sosial eksklusjon og sosial kapital som diskuteres eksplisitt i avhandlingens artikler. Artikkelen 2 argumenterer for at en måte å tilnærme seg sosial eksklusjon fra et barne- og ungdoms perspektiv kan være å se på svake relasjoner til og lav deltagelse blant andre barn og unge. Artikkelen bidrar dessuten til forståelsen av sosial eksklusjonsbegrepet ved å framheve fritidsarenaen som egnet til å studere sosial eksklusjon fra et barne- og ungdomsperspektiv. Sammenlignet med deltagelse på skolearenaen, er deltagelse på fritidsarenaen i mindre grad orientert mot framtidig utvikling. Store deler av ungdoms fritid, og særlig de organiserte aktivitetene, er riktignok preget av ferdighetstrening og sosialisering mot voksenlivet. Totalt sett er fritidsarenaen likevel i større grad orientert mot ungdoms liv her og nå, og mot aktiviteter og relasjoner som er styrt av ungdom selv. Det betyr selvfølgelig ikke at det som skjer på skolearenaen er irrelevant for ungdoms velferd *i ungdomstiden*, men at deltagelse blant andre ungdommer på fritidsarenaen kanskje bør spille en like viktig rolle i beskrivelsen av deres velferd.

Økonomiske begrensninger på sosialt liv i ungdomstiden

Empirisk har et første siktemål vært å undersøke *om* og *hvordan* økonomisk fattigdom påvirker ungdoms mulighet til inklusjon og deltagelse blant jevnaldrende. De empiriske analysene (artikkel 1 og artikkel 2) viser at ungdom i fattige familier oftere enn andre oppgir

tegn på sosial isolasjon. De har noe sjeldnere faste venner og flere utsettes for mobbing. I tillegg er andelen som subjektivt føler seg ensomme, upopulære, eller at de mangler nære relasjoner til jevnaldrende, relativt høyere blant ungdom i familier med dårlig råd sammenlignet med ungdom flest. Ungdom i familier med dårlig råd er også noe sjeldnere sammen med jevnaldrende i fritiden. Det siste er mest tydelig for samvær i organiserte fritidsaktiviteter og for hjemmebasert samvær.

To forhold ved disse funnene må kommenteres nærmere. For det første kan det diskuteres hvor alvorlig situasjonen er; er glasset halvfullt eller halvtomt? Flertallet blant ungdom i fattige familier har faste venner og de mobbes ikke jevnlig. Videre er det kun et mindretall, også blant disse ungdommene, som føler at de er ensomme, upopulære, eller at de mangler nære vennskap til jevnaldrende. Også når det gjelder faktisk samvær er det slik at de fleste tilbringer tid sammen med jevnaldrende i fritiden. Det er derfor viktig å framheve at ungdom flest i fattige familier verken mangler meningsfylte sosiale relasjoner til jevnaldrende eller er ekskludert fra samvær med andre unge i fritiden (jf. Silvers 2006 definisjon av sosial eksklusjon). Sannsynligvis gjenspeiler dette poenget at vennskap og popularitet i ungdomstiden er basert på mye annet enn det som kan kjøpes for penger. Like fullt er det også slik at risikoen for ulike tegn på sosial isolasjon er større blant ungdom i familier med dårlig råd. Samlet tyder funnene derfor på at norsk ungdom i fattige familier ikke har like muligheter som ungdom i mer bemedlede hjem, til å realisere et ”godt” sosial liv i ungdomstiden. Det er imidlertid verd å merke seg at ungdom i fattige familier ikke er en ensartet gruppe. Artiklene i denne avhandlingen har i liten grad diskutert forskjeller relatert til variabler som kjønn, innvandrerbakgrunn og urbanitet eksplisitt, noe som kan være et interessant tema for videre analyser. Artiklene i avhandlingen har først og fremst undersøkt om slike kjennetegn har forårsaket spuriøse sammenhenger mellom dårlig råd i familien og tegn på sosial isolasjon i ungdomstiden. Dette ser i liten grad ut til å være tilfelle.

For det andre bør resultatet kommenteres i forhold til de fattigdomsmålene som er brukt. Som nevnt er lavinntekt et vanlig mål på ressursfattigdom, og oppfattes av mange som synonymt med fattigdom. Mål som baserer seg på subjektive oppfatninger og på beskrivelser av realiserte levekår, møtes gjerne med større skepsis. Et hovedproblem med å bruke ungdoms oppfatninger om familiens økonomiske situasjon til å indikere fattigdom, er at slike subjektive mål til dels styres av den enkeltes forventninger. På den annen side kan det argumenteres for at det subjektive målet i større grad enn for eksempel relativ inntektsfattigdom (basert på landsgjennomsnittet for barnefamilier) viser *relativ* fattigdom fra ungdoms ståsted. For ungdom som tilhører relativt rike boligområder, vil det å ha relativt mindre å rutte med i forhold til de jevnaldrende, være like virkelig uavhengig av om det kommer til uttrykk i inntektsstatistikken eller ikke.

To av artiklene i avhandlingen bruker relativt lav tilgang på materielle goder/opplevelser som mål på ressursfattigdom. En sentral kritikk til denne framgangsmåten er at familier kan velge å ha et annet forbruksmønster enn det som er vanlig uten at de nødvendigvis er ressursfattige av den grunn. Mot denne innvendingen kan det argumenteres at det ofte ikke er ungdom som velger når det gjelder større materielle investeringer til husholdet. Det er altså mulig for

ungdom å være relativt deprivert fra en del forbruksartikler, materielle goder eller opplevelser uten at familien er inntektsfattig.

Samlet sett illustrerer denne diskusjonen hvordan ungdoms subjektive beskrivelse av familiens økonomiske situasjon og et deprivasjonsmål, i større grad enn et inntektsmål, ivaretar et barne- og ungdomsperspektiv. Som nevnt begrunnes inntekt som indikator på velferd som regel med at inntekt er et tilstrekkelig godt proxy for andre aspekt ved folks velferd, eller for folks mulighet til å realisere et godt liv. Poenget i denne sammenheng er at det kan være større avstand mellom familieinntekt og realisert velferd for barn og unge enn for voksne. Som målestokk for politisk intervensjon og økonomiske overføringer rettet mot barnefamilier, er slike mål imidlertid problematiske. Det er for eksempel vanskelig å argumentere politisk for at relativt fattige barnefamilier i rike miljøer skal tilføres større ressurser enn de som bor i mindre rike boområder. Tilsvarende er det vanskelig å lage tiltak rettet mot familier der foreldrene har høy eller normal inntekt, men i liten grad prioriterer den typen forbruk som er særlig viktig for ungdoms deltagelse blant jevnaldrende. Det optimale er altså at det subjektive målet og deprivasjonsmålet indikerer at familien har knappe økonomiske ressurser, ikke bare sammenlignet med familier i nærmiljøet, men også sammenlignet med familier flest i Norge. Tilleggsanalyser i de ulike artiklene tyder på at det er tilfelle. Det ville imidlertid vært en fordel om dataene også ga opplysninger om familieinntekt, enten ved kobling til inntektsstatistikken eller ved opplysninger fra foreldrene.

Forbruk og deltagelse forklarer i liten grad opplevd utenforskap

Når det gjelder spørsmålet om *hvordan* knapp økonomi får sosiale konsekvenser for ungdom, har avhandlingen undersøkt betydningen av ungdoms personlige forbruk og deres samvær med jevnaldrende på ulike fritidsarenaer. Artikkel 1 bekrefter ikke antagelsen om at begrenset mulighet til å forbruke i hverdagen er en viktig forklaring til at ungdom i fattige familier oftere enn andre opplever utenforskap i forhold til jevnaldrende. Selv om forbruk helt klart kan være viktig for identitet og for sosial integrasjon, ser det i liten grad ut til å være en enkel årsakssammenheng mellom mengden penger ungdom bruker i løpet av en måned og sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende.

Artikkel 2 viser videre at dårlig råd i familien er knyttet til mindre samvær med jevnaldrende. Analysene indikerer at ungdom i fattige familier ikke har samme økonomiske *mulighet* til å delta i organiserte aktiviteter som sine jevnaldrende. Når det gjelder spørsmålet om hvem som har ansvaret, framstår fritidsorganisasjonene (og indirekte regjeringen) som de viktigste eksklusjonsaktørene. Det er også mulig å omtale foreldrene som eksklusjonsaktører i denne sammenheng. Jevnt over kan vi imidlertid forvente at foreldre (også i fattige familier) prioriterer barnas behov hvis de har mulighet til det (f.eks. Middleton m.fl. 1997, Thorød 2006). På hjemmearenaen er det derimot andre ungdommer (og ungdommene selv) som trer fram som de viktigste eksklusjonsaktørene.

Hvilke konklusjoner som kan trekkes om sammenhengen mellom dårlig råd og samvær med jevnaldrende på fritidsarenaen, henger delvis sammen med det fattigdomsmålet som brukes.

Ungdoms subjektive opplevelse av familiens økonomiske situasjon viser sterkest sammenheng med lavere deltagelse i organisert samvær, mens det å ha relativt dårlig tilgang til medie- og underholdningsartikler i hjemmet (deprivasjonsmålet) ikke uventet er tettere knyttet til mindre hjemmebasert samvær. Analysene viser dermed at valg av fattigdomsmål får betydning for de konklusjonene som kan trekkes om mekanismer. Det betyr ikke at resultater er mindre viktige, derimot blir det tydelig at man ikke måler akkurat det samme aspektet ved det å ha dårlig råd når man bruker ulike fattigdomsindikatorer. Analysene i artikkel 2 viser også at ungdoms *subjektive* opplevelse av utenforskap i forhold til jevnaldrende handler om mer enn muligheten til å delta på ulike sosiale arenaer i fritiden. Hvis spørsmålet er hvordan dårlig råd i familien får betydning for ungdoms subjektive opplevelse av utenforskap i forhold til jevnaldrende, er svaret altså ikke først og fremst at dette skjer via begrenset mulighet til å delta i sosiale aktiviteter med jevnaldrende.

Samlet viser funn fra artikkel 1 og artikkel 2 at vi ikke får tilstrekkelig informasjon om risikoen for at ungdom i fattige familier subjektivt opplever utenforskap ved kun å rapportere forbruk eller faktisk deltagelse. Det er imidlertid viktig å understreke at dette ikke betyr at muligheten til å forbruke, eller til å delta i sosialt samvær med jevnaldrende, er irrelevant for ungdom i fattige familier eller for ungdoms velferd generelt. Det er heller slik at den subjektive følelsen av utenforskap handler om mer eller er noe annet, enn ungdoms individuelle forbruk og deres faktiske samvær med jevnaldrende. Sagt på en annen måte er dette ulike vis å tilnærme seg beskrivelsen av ungdoms velferd i *ungdomstiden*. Hva som vektlegges til enhver tid er tildels et normativt spørsmål, men vil ofte også styres av praktiske hensyn (f.eks. er mer objektive velferdsbeskrivelser som faktisk forbruk og deltagelse lettere å kombinere med politisk handling).

Sandbæk og Grødem (2009; 194) identifiserer to spor i bekjempelsen av barnefattigdom; tiltak rettet mot familier med svak økonomi (som redistribusjon av økonomiske ressurser) og tiltak rettet direkte mot barn og unge (for eksempel rimelig offentlig transport, samt støtte til organiserte fritidsaktiviteter/kulturtilbud for barn og unge). Selv om det kan argumenteres for at tiltak som rettes direkte mot ungdom tar ungdom og deres spesielle livssituasjon på alvor, kan analysene i denne avhandlingen tyde på at slike tiltak ikke er tilstrekkelig. I de fleste sammenhenger vil det være begrensende å se ungdoms individuelle forbruk og deres individuelle deltagelse atskilt fra den større familiekonteksten de er en del av. Selv om ungdom er aktører i sine liv, er det også slik at ungdom flest i Norge vokser opp innenfor rammen av en familie; foreldrenes velferd vil i de fleste tilfeller påvirke deres velferd.

Opplevd utenforskap i ungdomstiden og framtidig velferd

Poenget ovenfor leder over til spørsmålet om *på hvilken måte* inklusjon blant jevnaldrende er viktig for ungdoms velferd. Forbruk og deltagelse gir først mening som velferdsmål koblet til antagelser om hvorfor dette er viktig for ungdom. I Artikkel 2 brukes ungdoms subjektive opplevelse av aksept og intimitet i forholdet til jevnaldrende for å vurdere betydningen av at ungdom i fattige familier er noe mindre sammen med jevnaldrende i fritiden. Her er det ”being-perspektivet”, kombinert med en subjektiv tilnærming til velferd, som utforskes som

standard. Med et slikt utgangspunkt viser artikkelen at faktisk deltagelse ikke er tilstrekkelig for å beskrive subjektivt opplevd velferd – og heller ikke for å identifisere sosial eksklusjonsprosesser, hvis eksklusjon oppfattes som eksklusjon fra det som er *meningsfulle* sosiale relasjoner fra den enkeltes ståsted.

Sentralt innen sosial eksklusjonstilnærmingen er videre sammenhengen mellom det å være inkludert/ekskludert i dag og muligheten til deltagelse i framtiden ("dynamics"). Det er dermed nærliggende å vurdere betydningen av å delta i ulike typer samvær med jevnaldrende også opp mot den framtidige nytten. Det andre siktemålet i avhandlingen har nettopp vært å undersøke sammenhengen mellom nåtid og framtid i beskrivelsen av ungdoms velferd. Artikkel 3 viser at andelen som uttrykker pessimisme i forhold til å unngå framtidig arbeidsledighet, til å eie egen bolig og i forhold til framtidig lykke, er større blant ungdom i fattige familier, sammenlignet med ungdom forøvrig. Som for diskusjonen om deltagelse er det likevel *ikke* slik at majoriteten blant ungdom i fattige familier har lave forventninger. Et viktig poeng i artikkelen er imidlertid at dårlig råd i familien virker inn på forventninger om framtiden delvis gjennom ungdoms subjektive opplevelse av utenforskap i forhold til jevnaldrende.

Dette siste funnet er viktig fordi det kan si noe om betydningen av subjektive indikatorer hvis velferd oppfattes som en dynamisk tilstand. Som nevnt kan subjektive erfaringer av skam og ydmykelse bidra til å reproducere fattigdom gjennom folks svekkede selvrespekt og selvtillit. I tråd med dette ser en opplevelse av utenforskap i forhold til jevnaldrende blant ungdom i fattige familier ut til å virke inn på deres forestillinger om hva de kan oppnå i framtiden. Hvis vi videre forutsetter at forventninger til framtiden setter rammer for ungdoms handlingsvalg (f.eks. relatert til utdanning, yrke og familieliv), kan denne subjektive opplevelsen av utenforskap i *ungdomstiden* dermed også påvirke deres velferd som voksne. Hvis sosial eksklusjon ikke bare skal omhandle svak deltagelse på et gitt tidspunkt, men også marginaliseringsprosesser ("dynamics"), kan det slik argumenteres for at ungdoms subjektive opplevelse av utenforskap er et aspekt som bør tas med i velferdsbeskrivelsen.

Artikkel 4 omhandler sammenhengen mellom nåtid og framtid når det gjelder ungdoms inklusjon blant jevnaldrende mer direkte. Ambisjonen med denne artikkelen har vært å utforske skillet mellom "being" og "becoming" i beskrivelser av ungdoms velferd. Samtidig har det vært et poeng at sosial kapitalitteraturen i liten grad tar hensyn til ikke-instrumentelle effekter av ungdoms relasjoner til jevnaldrende. Artikkelen viser at aksept blant jevnaldrende i ungdomstiden henger sammen med en lavere sjanse for marginalisering i forhold til utdanning og arbeidsliv senere i livet. Artikkelen viser også at risikoen for marginalisering er omtrent lik blant populære ungdommer som ferdes i risikomiljøer (relatert til rusmiddelbruk og kriminalitet), som blant ungdom som ikke har "risikovenner", men som opplever at de er upopulære. I sosial kapitalitteraturen beskrives sosiale bånd til personer og miljøer involvert i risikoatferd av og til som "negativ sosial kapital". Artikkel 4 antyder imidlertid at det å oppleve inklusjon blant jevnaldrende, også for ungdom som ferdes i denne typen miljøer, kan ha positiv betydning for framtidig velferd. Sagt på en annen måte veier det at man lykkes sosialt i stor grad opp for den negative effekten av å tilhøre et risikomiljø. Et underliggende

poeng er dessuten at velferd forstått som inklusjon i et "being"-perspektiv (opplevd aksept fra jevnaldrende i ungdomstiden), kan ha betydning for velferd i et "becoming"-perspektiv, selv om disse velferdsaspektene tilsynelatende står i et motsetningsforhold til hverandre.

Flere tidligere studier har vist at ungdoms sosiale deltagelse blant jevnaldrende, for eksempel i organiserte fritidsaktiviteter, henger sammen med en vellykket overgang til videre utdanning og arbeid (f.eks. McNeal 1995, Mahoney and Cairns 1997, Feinstein m.fl. 2006). Artikkel 3 og 4 framhever imidlertid at det ikke bare er kontakter, informasjon eller "positive" verdier, som ungdom tilegner seg i relasjonen til jevnaldrende, som kan være nyttig i forhold til framtidig velferd, men også selve den subjektive opplevelsen av å være akseptert og inkludert. Det at sosialisering med jevnaldrende har betydning for barn og unges senere utvikling, er ikke noe nytt. Derimot er det sjelden at dette aspektet ved ungdoms bånd til andre ungdommer diskuteres som en ressurs, og settes opp mot andre typer goder eller ulemper som stammer fra ungdoms sosiale bånd til jevnaldrende.

Både artikkel 3 og artikkel 4 forteller noe om betydningen av at ungdom i fattige familier oftere opplever utenforskap i forhold til jevnaldrende. Her kombineres et "being" og et "becoming"-perspektiv på ungdom, og det er særlig en subjektiv tilnærming til velferd som utforskes. Samtidig som det å føle at man er inkludert er viktig for å leve et godt liv i ungdomstiden, kan opplevelsen av å være inkludert/ekskludert blant jevnaldrende i ungdomstiden få betydning for reproduksjon av sosial ulikhet på lang sikt.

Å ha, å delta, å være en av gjengen

Samlet viser avhandlingen at norsk ungdom i familier som *har* dårligere råd enn andre, både *deltar* mindre blant jevnaldrende og sjeldnere opplever å *være* inkludert blant jevnaldrende (*er en av gjengen*). De tre måtene å beskrive ungdoms velferd (å ha, å delta, å oppleve at man er inkludert) er viktige hver for seg, og er ikke nødvendigvis overlappende. Hva som er en god indikator på ungdoms velferd, kommer til dels an på formålet med analysen. I praktisk politikk må tiltak for å bekjempe konsekvenser av fattigdom blant ungdom forholde seg til indikatorer det er mulig å gjøre noe med. Ofte er det lettere å handle politisk i forhold til objektive dimensjoner, som at ungdom i fattige familier *har* og *deltar* mindre enn andre på samme alder. Selv om ungdoms subjektive opplevelse av inklusjon/eksklusjon kan være vanskelig å bruke empirisk som velferdsstandard og handle politisk i forhold til, peker avhandlingen mot at opplevelser av utenforskap ikke bør utelates hvis velferd forstås dynamisk. Kanskje er den subjektive dimensjonen også særlig viktig når velferd og fattigdom undersøkes i et ungdomsperspektiv. Ungdom befinner seg i en særlig overgangsfase, og det er nærliggende å anta at opplevelsen av å være anerkjent og inkludert blant jevnaldrende er med på å forme deres planer og handlingsvalg rettet mot framtiden.

Referanser

- Adelman, L., Middelton, S. og Ashworth, K. (2003). *Britain's Poorest Children*. London: Save the Children UK/Center for research in social policy.
- Adler, P. A. og Adler, P. (1998). *Peer power: preadolescent culture and identity*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered, *American Psychologist*, 54 (5), 317-326.
- Atkinson, A. B. (1998). Social exclusion, poverty and unemployment. I Atkinson, A. B. og Hills, J. (Eds.) *Exclusion, Employment and Opportunity*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion (CASE), London School of Economics and Political Science.
- Attree, P. (2006). The Social Cost of Poverty: A systematic Review of the Qualitative Evidence, *Children & Society*, 20 (1), 54-66.
- Backe-Hansen, E. (2002a). *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E. (2002b). Barns deltagelse i spørreskjemaundersøkelser sett i forhold til generelle, forskningsetiske krav. I Andersen, D. og Ottosen, M. H. (Eds.) *Børn som respondenter: om børns medvirken i survey*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Backe-Hansen, E. (2004). *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår: kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backett-Milburn, K., Cunningham-Burley, S. og Davis, J. (2003). Contrasting lives, contrasting views? understandings of health inequalities from children in differing social circumstances, *Social Science & Medicine*, 57 (4), 613-623.
- Barne- og familiedepartementet (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Oslo: Barne- og familiedepartementet. http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/red/2000/0047/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- Becker, G. S. (1981). *A treatise on the family*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Becker, G. S. og Tomes, N. (1984). *Human capital and the rise and fall of families*. London, Canada: University of Western Ontario.
- Ben-Arieh, A. (2001). *Measuring and monitoring children's well-being*. Dordrecht: Kluwer.
- Ben-Arieh, A. (2005). Measuring and Monitoring Children's Well-Being: The Role of Children. I Klöskner, C. og Paetzel, U. (Eds.) *Kindheitsforschung und kommunale Praxis. Praxisnahe Erkenntnisse aus der aktuellen Kindheitsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für sozialwissenschaften.
- Ben-Arieh, A. (2009). Social Indicators of Children Well-being: Past, Present, and Future. I Ben-Arieh, A. og Frønes, I. (Eds.) *Indicators of children's well-being: theory and practice in a multi-cultural perspective*. New York: Springer.
- Ben-Arieh, A. og Wintersberger, H. (1997). *Monitoring and Measuring the State of Children-Beyond Survival*. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Beresford, P., Green, D., Lister, R. og Woodard, K. (1999). *Poverty First Hand: poor people speak for themselves*. London: Child Poverty Action Group (CPAG).

- Berghman, J. (1995). Social exclusion in Europe. Policy context and analytical framework. I Room, G. (Ed.) *Beyond the thresholds, the measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Björklund, A. og Jäntti, M. (2009). Intergenerational Income Mobility and the Role of Family Background. I Salverda, W., Nolan, B. og Smeeding, T. M. (Eds.) *The Oxford handbook of economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Blau, D. M. (1999). The effect of income on child development, *Review of Economics and Statistics*, 81 (2), 261-276.
- Bowles, S., Gintis, H. og Groves, M. O. (2005). *Unequal chances: family background and economic success*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Bradbury, B., Jenkins, S. P. og Micklewright, J. (2001). *The Dynamics of child poverty in industrialised countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bradshaw, J. (2006). *A Review of the Comparative Evidence on Child Poverty*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Bradshaw, J. og Finch, N. (2003). Overlaps in dimensions of poverty, *Journal of Social Policy*, 32 (4), 513-525.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P. og Richardson, D. (2007). *Comparing child well-being in OECD countries: Concepts and methods*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Breen, R. og Jonsson, J. O. (2005). Inequality of opportunity in comparative perspective: Recent research on educational attainment and social mobility, *Annual Review of Sociology*, 31 223-243.
- Bråthen, M., Djuve, A. B., Dølvik, T., Hagen, K., Gudmund Hernes og Nielsen, R. A. (2007). *Levekår på vandring: velstand og marginalisering i Oslo*. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO
- Burchardt, T., Le Grand, J. og Piachaud, D. (1999). Social exclusion in Britain 1991-1995, *Social Policy & Administration*, 33 (3), 227-244.
- Chambers, R. (2007). *Poverty Research: Methodologies, Mindsets and Multidimensionality*. Brighton: Institute of Development Studies.
- Christensen, E. (2004b). *7 års børneliv*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, P. (2004a). Children's Participation in Ethnographic Research: Issues of Power and Representation, *Children & Society*, 18 165-176.
- Christensen, P. og James, A. (2000). *Research with children: perspectives and practices*. London: Falmer Press.
- Cohen, J. R. (1997). Poverty: Talk, Identity, and Action *Qualitative Inquiry*, 3, 71-92.
- Coles, B. (1986). Gonna tear your playhouse down: towards reconstructing a sociology of youth, *Social Science Teacher*, 15 (3), 78-80.
- Conger, R. D. og Conger, K. J. (2008). Understanding the processes through which economic hardship influences families and children. I Crane, D. R. og Heaton, T. B. (Eds.) *Handbook of families and poverty*. Los Angeles: Sage.
- Conger, R. D. og Elder, G. H. (1994). *Families in troubled times: adapting to change in rural America*. New York: A. de Gruyter.
- Corak, M. (2004). *Generational income mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Corsaro, W. A. (2003). *"We're friends, right?": inside kids' cultures*. Washington, D.C.: Joseph Henry Press.
- Dahl, G. og Lochner, L. (2008). *The impact of family income on child achievement: Evidence from the earned income tax credit*. Cambridge: The National Bureau of Economic Research.
- Daly, M. og Leonard, M. (2002). *Against All Odds: Family Life on a Low Income in Ireland*. Dublin: Combate Poverty Agency.
- Daly, M. og Silver, H. (2008). Social exclusion and social capital: A comparison and critique, *Theory and Society*, 37 (6), 537-566.
- Davis, J. og Ridge, T. (1997). *Same Scenery, Different Lifestyle: Rural Children on a Low Income*. London: The Children's Society.
- Dean, H. (1992). Poverty discourse and the disempowerment of the poor, *Critical Social Policy*, 12, 79-88.
- Dean, H. og Melrose, M. (1999). *Poverty, riches, and social citizenship*. Basingstoke: Macmillan.
- Dearing, E. (2008). Psychological costs of growing up poor, *Reducing the Impact of Poverty on Health and Human Development: Scientific Approaches*. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1136, 324-332.
- Drotner, K. (1991). *At skabe sig - selv: ungdom, æstetik, pædagogik*. København: Gyldendal.
- Drotner, K. og Bay, J. (1986). *Ungdom, en stil, et liv: en bog om ungdomskulturer*. København: Tiderne skifter.
- Duncan, G. J. og Brooks-Gunn, J. (1997a). *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.
- Duncan, G. J. og Brooks-Gunn, J. (1997b). Income effects across the life span: Integration and interpretation. I Duncan, G. J. og Brooks-Gunn, J. (Eds.) *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.
- Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? I David, P. A. og Reder, M. W. (Eds.) *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New York: Academic Press, Inc.
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the income of all increase the happiness of all?, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 35-47.
- Elstad, J. I. (1983). *Sosial-indikator-bevegelsen: oversikt og vurdering*. Oslo: Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning.
- Elstad, J. I. (2010). Spørreskjemaundersøkelsens fallgruber. I Album, D., Hansen, M. N. og Widerberg, K. (Eds.) *Metodene våre: eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. (1998). *Sannhet i forskning – Noen forskningsetiske problemer innenfor kvantitativ metode*. NESH-seminar på Utstein kloster 22.-23. september 1998: De nasjonale forskningsetiske komitéer. Skriftserie nr.12 1999.
- Ensminger, M. E., Forrest, C. B., Riley, A. W., Kang, M. S., Green, B. F., Starfield, B. og Ryan, S. A. (2000). The validity of measures of socioeconomic status of adolescents, *Journal of Adolescent Research*, 15 (3), 392-419.

- Entwisle, D. R. og Astone, N. M. (1994). Some practical guidelines for measuring youths race ethnicity and socioeconomic-status, *Child Development*, 65 (6), 1521-1540.
- Epland, J. og Kirkeberg, M. I. (2009). Barn i lavinntektsfamilier - omfang og utvikling. I Fløtten, T. (Ed.) *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. London: Imago.
- Estivill, J. (2003). *Concepts and strategies for combating social exclusion. An overview*. Portugal: International Labour Office-STEP.
- Fattore, T., Mason, J. og Watson, E. (2007). Children's conceptualisation(s) of their well-being, *Social Indicators Research*, 80 (1), 5-29.
- Feinstein, L., Bybber, J. og Duckworth, K. (2006). Young People's Leisure Contexts and their Relation to Adult Outcomes, *Journal of Youth Studies*, 9 (3), 305-327.
- Fløtten, T. (2006). *Poverty and social exclusion - two sides of the same coin: a comparative study of Norway and Estonia*. Oslo: Unipub.
- Fløtten, T., Dahl, E. og Grønningsæter, A. (2001). *Den norske fattigdommen: hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vigjøre med den?* Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Fløtten, T. og Kavli, H. C. (2009). Barnefattigdom og sosial deltagelse. I Fløtten, T. (Ed.) *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fløtten, T. og Pedersen, A. W. (2008). Fattigdom som mangel på sosialt aksepterte levekår. I Harsløf, I. og Seim, S. (Eds.) *Fattigdommens dynamikk. Perseptiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fornäs, J., Lindberg, U. og Sernhede, O. (1990). Under the surface of rock—Youth culture and late modernity, *Popular Music and Society*, 14 (3), 1-25.
- Fornäs, J., Sernhede, O. og Lindberg, U. (1989). *Under rocken: musikens roll i tre unga band*. Stockholm: Symposion.
- Frønes, I. (2006/1994). *De likeverdige: om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frønes, I. (2007). Theorizing indicators, *Social Indicators Research*, 83, 5-23.
- Gallie, D. og Paugam, S. (2002). *Social precarity and social integration: report for the European Commission. Based on Eurobarometer 56.1*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gestur, G. (1984). *Let's rock this town: subkulturel produktion af subjektivitet*. København: Institutionen sociologi.
- Gittel, R. og Vidal, A. (1998). *Community Organizing. Building Social Capital as a Development Strategy*. Thousand Oaks/London/New Delhi: Sage Publications.
- Gjerustad, C. og Sletten, M. A. (2005). *Nordiske surveyundersøkelser av barn og unges levekår 1970-2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Gordon, D. (2000). Measuring absolute and relative poverty. I Gordon, D. og Townsend, P. (Eds.) *Breadline Europe: the measurement of poverty*. Bristol: Policy Press.
- Griffin, C. (1993). *Representations of youth: the study of youth and adolescence in Britain and America*. Cambridge: Polity Press.
- Griffin, C. (2010). Youth research, the 'new Europe' and the global youth culture, *Children & Society*, 24 (3), 147-166.

- Gudmundsson, G. (2006). *Wrestling with(in) the welfare state. An overveiw of Nordic Youth Research*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Hagerty, M. R. og Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited - Growing national income does go with greater happiness, *Social Indicators Research*, 64 (1), 1-27.
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology sex, crime, religion and education, Vol. II*. D. New York: Appleton & Company.
- Halldén, G., Änggård, E., Markström, A.-M. og Simonsson, M. (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Halleröd, B., Marklund, S., Nordlund, A. og Stattin, M. (Eds.) (1993). *Konsensuell fattigdom – En studie av konsumtion och attityder till konsumtion*. Umeå: Umeå Studies in Sociology.
- Hammer-Helmich, L. og Sørensen, K. (2005). *En ensom kamp. Et indblik i fattige børns oplevelse af sundhed*. København: Københavns Universitet/Folkesundhedsvidenskab.
- Harju, A. (2008). *Barns vardag med knapp ekonomi: en studie om barns erfarenheter och strategier*. Växjö: Växjö universitet.
- Hauser, R. M. (1994). Measuring socioeconomic-status in studies of child-development, *Child Development*, 65 (6), 1541-1545.
- Heggen, K. (2004). *Risiko og forhandlinger: ungdomssosiologiske emner*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Hellevik, O. (1998). *Noen forskningsetiske problemer innenfor kvantitativ metode*. NESH-seminar på Utstein kloster 22.-23. september 1998: De nasjonale forskningsetiske komitéer. Skriftserie nr.12 1999.
- Helve, H. og Bynner, J. (Eds.) (2007). *Youth and Social Capital*. London: Tufnell Press.
- Hernes, G. og Knudsen, K. (1976). *Utdanning og ulikhet*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Hills, J., Le Grand, J. og Piachaud, D. (2002). *Understanding social exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Hjelmtveit, V. (2004). *Barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp*. Oslo: Redd Barna/Høyskolen i Oslo.
- Holland, J. (2009). Young people and social capital Uses and abuses?, *Young*, 17 (4), 331-350.
- Holst, C. (2007). Er dette rettferdig? Noen merknader til Martha Nussbaums kapabilitetstilnærming, *Sosiologisk Årbok*, 3-4.
- James, A. (2009). Agency. I Qvortrup, J., Corsaro, W. A. og Honig, M.-S. (Eds.) *The Palgrave handbook of childhood studies*. London: Palgrave-Macmillan.
- James, A. og James, A. L. (2001). Childhood: Toward a Theory of Continuity and Change *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 575, 25-37.
- James, A., Jenks, C. og Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, A. og Prout, A. (1997). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. London: Routledge.

- Johns, H. og Ormerod, P. (2010). Review article on "Happiness, Economics and Public Policy", *Journal of Happiness Studies*, 11 (1), 125-130.
- Jonsson, J. O. (2010). Child Well-Being and Intergenerational Inequality, *Child Indicators Research*, 3 (1), 1-10.
- Jonsson, J. O. og Ostberg, V. (2010). Studying Young People's Level of Living: The Swedish Child-LNU, *Child Indicators Research*, 3 (1), 47-64.
- Jonsson, J. O. og Östberg, V. (2004). *Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10-18-åringar: Analys av Barn-LNU och Barn-ULF*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Kjærnsli, M., Lie, S., Olsen, R. V. og Roe, A. (2007). *Tid for tunge løft: norske elevers kompetanse i naturfag, lesing og matematikk i PISA 2006*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krange, O. og Strandbu, Å. (2004). *Ungdom, idrett og friluftsliv: skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Kristofersen, L. B. (2008). Fritid og sosial deltagelse. I Sandbæk, M. (Ed.) *Barns levekår: familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Laderchi, C. R., Saith, R. og Stewart, F. (2003). *Does it matter that we don't agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches*. Oxford: Queen Elizabeth House, University of Oxford.
- Langvatn, S. A. (2005). Martha Nussbaums universalistiske feminisme, *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4, 361-371.
- Lee, N. (1998). Towards an immature sociology, *Sociological Review*, 46 (3), 458-482.
- Lesko, N. (1996). Past, Present, and Future Conceptions of Adolescence, *Educational Theory*, 46 (4), 453-472.
- Levitas, R. (2000). What is social exclusion? I Gordon, D. og Townsend, P. (Eds.) *Breadline Europe: the measurement of poverty*. Bristol: Policy Press.
- Lippman, L. H. (2007). Indicators and indices of child well-being: A brief American history, *Social Indicators Research*, 83 (1), 39-53.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity.
- Lister, R. og Beresford, P. (2000). Where are "the poor" in the future of poverty research? I Bradshaw, J. og Sainsbury, R. (Eds.) *Researching poverty*. Aldershot: Ashgate.
- Løken, K. V. (2010). Family income and children's education: Using the Norwegian oil boom as a natural experiment, *Labour Economics*, 17 (1), 118-129.
- MacDonald, R., Mason, P., Shildrick, T., Webster, C., Johnston, L. og Ridley, L. (2001). Snakes & ladders: in defence of studies of youth transition, *Sociological Research On-line*, 5.
- MacDonald, R. og Shildrick, T. (2007). Street Corner Society: Leisure Careers, Youth (Sub)culture and Social Exclusion, *Leisure Studies*, 26 (3), 339-355.
- Mack, J. og Lansley, S. (1985). *Poor Britain*. London: Allen & Unwin.
- Mahoney, J. L. og Cairns, R. B. (1997). Do extracurricular activities protect against early school dropout?, *Developmental Psychology*, 33 (2), 241-253.
- Mayer, S. E. (1997). *What money can't buy: family income and children's life chances*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- McLoyd, V. C. (1990). The impact of economic hardship on black-families and children - psychological distress, parenting, and socioemotional development, *Child Development*, 61 (2), 311-346.
- McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development, *American Psychologist*, 53 (2), 185-204.
- McNeal, R. B. (1995). Extracurricular activities and high-school dropouts, *Sociology of Education*, 68 (1), 62-80.
- McRobbie, A. (1976). Girls and Subcultures. I Hall, S. og Jefferson, T. (Eds.) *Resistance through rituals: youth subcultures in post-war Britain*. London: Hutchinson.
- Micklewright, J. (2002). Social Exclusion and Children: A European View for a US Debate. I Kahn, A. J. og Kamerman, S. B. (Eds.) *Beyond Child Poverty: The Social Exclusion of Children*. New York: The Institute for Child and Family Policy, Columbia University.
- Middelton, S., Ashworth, K. og Walker, R. (1994). *Family Fortunes: Pressures on parents and children in the 1990s*. London: Child Poverty Action Group (CPAG).
- Middleton, S., Ashworth, K. og Braithwaite, I. (1997). *Small fortunes: spending on children, childhood poverty and parental sacrifice*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Miles, S. (2000). *Youth lifestyles in a changing world*. Buckingham: Open University Press.
- Mogstad, M. og Rege, M. (2009). Jo rikere jo bedre? Betydningen av familieinntekt for barns utvikling, *Søkelys på arbeidslivet*, 26 (3), 367-377.
- Morrow, V. (2001). *Networks and Neighbourhoods: Children's and Young People's Perspectives*. London: Health Development Agency.
- Muggleton, D. (2000). *Inside subculture: the postmodern meaning of style*. Oxford: Berg.
- Nadim, M. og Nielsen, R. A. (2009). *Barnefattigdom i Norge*. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Nielsen, H. B. (2009). *Skoletid: jenter og gutter fra 1. til 10. klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nolan, B. og Whelan, C. T. (1996). Measuring Poverty Using Income and Deprivation Indicators: Alternative Approaches, *Journal of European Social Policy*, 6, 225-240.
- Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of justice: disability, nationality, species membership*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- O'Connor, A. (2001). *Poerty knowledge: social science, social policy, and the poor in twentieth-century U.S. history*. Princeton: Princeton University Press.
- OECD (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD.
- Olsson, E. (2007). The economic side of social relations: Household poverty, adolescents' own resources and peer relations, *European Sociological Review*, 23 (4), 471-485.
- Ott, J. C. (2010). Happiness, Economics and Public Policy, *Journal of Happiness Studies*, 11 (1), 125-130.
- Ottosen, M. H. (2002). Forskning og erfaringer på feltet. I Andersen, D. og Ottosen, M. H. (Eds.) *Børn som respondenter: om børns medvirken i survey*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Page, D. (2000). *Communities in the balance. The reality of social exclusion on housing estates*. York: Joseph Rowntree Foundation.

- Pedersen, A. W. og Backe-Hansen, E. (2002). *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Pollard, E. L. og Lee, P. D. (2003). Child Well-being: A Systematic Review of the Literature *Social Indicators Research*, 61, 59-78.
- Prout, A. og James, A. (1997). A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. I James, A. og Prout, A. (Eds.) *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Qvortrup, J. (1991). *Childhood as a social phenomenon: an introduction to a series of national reports*. Vienna: European Centre.
- Qvortrup, J. (1994). *Childhood matters: social theory, practice and policies*. Aldershot: Avebury.
- Qvortrup, J. (1997). A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children's Right to be Heard. I James, A. og Prout, A. (Eds.) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press.
- Qvortrup, J. (2009). Childhood as a structural form. I Qvortrup, J., Corsaro, W. A. og Honig, M.-S. (Eds.) *The Palgrave handbook of childhood studies*. London: Palgrave-Macmillan.
- Redmond, G. (2008a). *Children's perspective on economic adversity: a review of the literature*. Florence: UNICEF Innocenti Research Center.
- Redmond, G. (2008b). Child Poverty and child rights: edging towards a definition, *Journal of Children and Poverty*, 14 (1), 63-83.
- Richardson, L. og Le Grand, J. (2002). Outsider and insider expertise: The response of residents of deprived neighbourhoods to an academic definition of social exclusion, *Social Policy & Administration*, 36 (5), 496-515.
- Ridge, T. (2003). *Childhood poverty and social exclusion: from a child's perspective*. Bristol, UK: Policy Press.
- Ridge, T. (2007). Negotiating Childhood Poverty: Children's subjective experiences of life on a low income. I Wintersberger, H. (Ed.) *Childhood, generational order and the welfare state: exploring children's social and economic welfare*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Ridge, T. og Millar, J. (2000). Excluding children: Autonomy, friendship and the experience of the care system, *Social Policy & Administration*, 34 (2), 160-175.
- Ringen, S. (1973). *Om levekårsundersøkelsen*. Bergen: Levekårsundersøkelsen.
- Ringen, S. (1988). Direct and indirect measures of poverty, *Journal of Social Policy*, 17 351-365.
- Ringen, S. (1995). Well-being, measurement, and preferences, *Acta Sociologica*, 38 (1), 3-15.
- Rogstad, J. (2010). Diskriminering – kan en hvit mann fra middelklassen forstå det? I Album, D., Hansen, M. N. og Widerberg, K. (Eds.) *Metodene våre: eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roker, D. (1998). *Worth More than this: Young People Growing Up in Family Poverty*. London: The Children's Society.

- Room, G. (1995). *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: Policy Press.
- Rossow, I. og Bø, A. K. (2003). *Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Ruxton, S. og Bennett, F. (2002). *Including children? Developing a coherent approach to child poverty and social exclusion across Europe*. Brussel: Euronet.
- Rysst, M. (2005). Det koster å være kul. Om tweenagers opplevelse av tilhørighet i en flerkulturell setting i Oslo, *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5 (2), 5-26.
- Samdal, O., Leversen, I., Torsheim, T., Manger, M. S., Brunborg, G. S. og Wold, B. (2009). *Trender i helse og livsstil blant barn og unge 1985-2005: norske resultater fra studien: Helsevaner blant skoleelever: en WHO-undersøkelse i flere land*. Bergen: Nasjonalforeningens HEMIL-senter.
- Sandbæk, M. (2004). *Barns levekår: hva betyr familiens inntekt?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sandbæk, M. (2008). *Barns levekår: familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sandbæk, M. og Grødem, A. S. (2009). Barnefattigdom i et rettighetsperspektiv. I Fløtten, T. (Ed.) *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Saporiti, A. (2001). A Methodology for Making Children Count I Krüger, H.-H., Bois-Reymond, M. og Sünker, H. (Eds.) *Childhood in Europe: approaches, trends, findings*. New York: Peter Lang.
- Schaefer-McDaniel, N. J. (2004). Conceptualizing social capital among young people: Towards a new theory, *Children, Youth, and Environments*, 14 (1), 153-172.
- Sen, A. (1980). *Equality of What? The Tanner Lecture on Human Values I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1983). Poor, Relatively Speaking, *Oxford Economic Papers*, 35 153-169.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Amsterdam: North-Holland.
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (2000). *Social exclusion: concept, application, and scrutiny*. Manila: Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank.
- Sen, A. (2005). Capabilities, Lists, and Public Reasib: Continuing the Conversation. I Agarwal, B., Humphries, J. og Robeyns, I. (Eds.) *Amartya Sen's work and ideas: a gender perspective*. London: Routledge.
- SIFO (2009). *Standardbudsjett for forbruksutgifter*. Oslo: Statens Institutt for forbruksforskning. (hentet 2009, 4 november). <http://www.sifo.no/files/standardbudsjett2009>
- Silver, H. (2006). Social Exclusion. I *Encyclopedia of Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Skaalvik, E. M. (1998). Skolen som oppvekstmiljø. I Skaalvik, E. M. og Kvello, Ø. (Eds.) *Barn og miljø*. Oslo: TANO-Aschehough.
- Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13-16-year-old Norwegians, *Journal of Youth Studies*, 13 (3), 291-315.

- Sloth, D. A. (2004). *Færre penge end andre børn*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Smith, M. J. (1998). *Social science in question*. London: Sage.
- Solberg, A. (1997). Negotiation Childhood: Changing Constructions of Age for Norwegian Children. I James, A. og Prout, A. (Eds.) *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Stefansen, K. (2004). Fritid og sosial deltagelse. I Sandbæk, M. (Ed.) *Barns levekår: hva betyr familiens inntekt?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Strand, N. P. og von Soest, T. (2007). *Young in Norway-Longitudinal. Documentation of Design, Variables, and Scales*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring/NTNU.
- Strandbu, Å. og Bakken, A. (2007). *Aktiv Oslo-ungdom: en studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sutton, L., Smith, N., Dearden, C. og Middleton, S. (2007). *A child's-eye view of social difference*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Taylor, J. og Fraser, A. (2003). *Eleven Plus: Life chances and family income*. Melbourne: Brotherhood of St Laurence.
- Taylor, J. og Nelms, L. (2006). *School engagement and life chances: 15 year olds in transition* Melbourne: Brotherhood of St Laurence
- Thorne, B. (1993). *Gender play: girls and boys in school*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Thorød, A. B. (2006). *En normal barndom?: foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Thorød, A. B. (2008). Sosial eksklusjon. I Sandbæk, M. (Ed.) *Barns levekår: familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Tolonen, T. (2008). Success, coping and social exclusion in transitions of young Finns, *Journal of Youth Studies*, 11 (2), 233-249.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. London: Allen Lane.
- Tvetene, K. G. (2001). *"Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv": om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- UNICEF (2007). *An overview of child well-being in rich countries*. Florence: UNICEF Innocenti Research Center
- Uprichard, E. (2008). Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality, *Children & Society*, 22, 303-313.
- Valset, K. og Øia, T. (2006). *Dokumentasjon "Ung i Oslo 2006"*. Oslo: NOVA.
- van der Hoek, T. (2005). *Through children's eyes an initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent Netherlands*. Florence: UNICEF Innocenti Research Center.

- Veenhoven, R. (2002). Why social policy needs subjective indicators, *Social Indicators Research*, 58 (1-3), 33-45.
- Veit-Wilson, J. (1998). *Setting Adequacy Standards*. Bristol: Policy Press.
- Vleminckx, K. og Smeeding, T. M. (2000). *Child well-being, child poverty and child policy in modern nations: what do we know*. Bristol: The Policy Press.
- von Soest, T. og Wichstrom, L. (2009). Gender Differences in the Development of Dieting From Adolescence to Early Adulthood: A Longitudinal Study, *Journal of Research on Adolescence*, 19 (3), 509-529.
- Wagle, U. (2002). Rethinking poverty: definition and measurement, *International Social Science Journal*, 54 (171), 155-165.
- Wagmiller, R., Lennon, M. C., Kuang, L., Alberti, P. og Aber, J. L. (2006). Dynamics of Family Economic Disadvantage and Children's Life Chances, *American Sociological Review*, 71 (5), 847-866.
- Walker, J., Crawford, K. og Taylor, F. (2008). Listening to children: gaining a perspective of the experience of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families, *Health and Social Care in the Community*, 16 (4), 429-436.
- Webster, C., Simpson, D., MacDonald, R., Abbas, A., Cieslik, M., Shildrick, T. og Simpson, M. (2004). *Poor transitions. Social exclusion and young adults*. Bristol: The Policy Press.
- Weinger, S. (2000). Economic Status: Middle Class and Poor Children's Views, *Children & Society*, 14, 135-146.
- West, P., Sweeting, H. og Young, R. (2006). A Material Paradox: Socioeconomic Status, Young People's Disposable Income and Consumer Culture, *Journa of Youth Studies*, 9 (4), 437-462.
- Wichstrøm, L. (2002). Ung i Norge, *Norsk Epidemiologi*, 12 (3), 231-237.
- Wikeley, F., Bullock, K., Muschamp, Y. og Ridge, T. (2007). *Educational relationships outside school. Why access is important*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Willis, P. E. (1977). *Learning to labor: how working class kids get working class jobs*. New York: Columbia University Press.
- Willow, C. (2002). *Bread is Free: Children and Young People Talk About Poverty*. London: Children's Rights Alliance, Save the Children Fund.
- Wintersberger, H. (2007). *Childhood, generational order and the welfare state: exploring children's social and economic welfare*. Odense: Heraldisk Selskab.
- Wold, B., Torsheim, T., Samdal, O. og Hetland, J. (2005). Sosial ulikhet og trender i subjektiv helse og livsstil blant norsk ungdom i perioden 1985-2001, *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5 (1), 111-124.
- Wyn, J. og Harris, A. (2004). Youth Research in Australia and New Zealand, *Young*, 12 (3), 271-289.
- Ytrehus, S. (2004). *Fattige barn i Norge: hvem er de og hvor bor de*. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Øia, T., Grødem, A. S. og Krange, O. (2006). *Fattige innvandrerbarn*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Øyen, E. (1992). *Sosiologi og ulikhet: en innføringsbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vennskapets pris
– fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida

Publisert i
Tidsskrift for ungdomsforskning, 4(2):55–76

Vennskapets pris

– fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstida

Mira Aaboen Sletten, Tone Fløtten og Anders Bakken

Har dårlig råd i familien betydning for unge tenåringsrelasjoner til jevnaldrende? Artikkelen drøfter temaet ved hjelp av data fra Ung i Norge 2002. Analysene viser at unge i familier med dårlig råd oftere enn andre opplever sosial isolasjon. Som en mulig forklaringsvariabel vies ungdoms personlige forbruk spesiell oppmerksomhet. Dette har liten betydning. I artikkelen diskuteres derfor også alternative forklaringer på sammenhengen mellom familieøkonomi og sosial isolasjon i ungdomstida.

I flere tiår har fattigdom vært et lite diskutert problem i Norge. Det har vært mer eller mindre utenkelig at det skulle finnes fattige barn i vårt land. I slutten av 1990-årene er fattigdommen gjenoppdaget som sosialt problem. Den offentlige debatten har særlig omhandlet barn og unge. Bekymringen er blant annet knyttet til en økende kommersialisering av barndommen og fattige ungdommers mulighet til å hevde seg blant jevnaldrende. De fleste fritidsaktiviteter barn og unge deltar i, koster penger, «(...) tradisjonelt gratis fritidsaktiviteter for barn og unge erstattes med kostnadskrevende aktiviteter: slalåmbakken erstatter for eksempel skiløypa, mens det kommersielle helsestudioet erstatter skogsturen eller treningen i idrettslaget» (St.meld. nr. 39, 2001–2002). Å ikke ha penger til nødvendig utstyr, medlemskontingenter eller inngangsbilletter kan bety utestengelse fra sentrale arenaer hvor ungdom møtes. Siden jevnaldrende har en særlig betydning i ungdomstida (Frønes 1998), vil det å mangle venner og føle seg utafør ha direkte betydning for de unges livskvalitet. Å ha venner «(...) markerer at hun eller han er godtatt og akseptert av de andre jevnaldrende. Samtidig tilbyr vennenettverk fellesskap, identitet og tilhørighet» (Fauske og Øia 2003: 175).

Så langt har norsk fattigdomsforskning primært vært viet til tallfesting av hvor mange som vokser opp i fattige familier. Generelle levekår og sosiale problemer knyttet til det å vokse opp med dårlig råd er undersøkt bare i begrenset grad (Fløtten 1999, Epland 2001).¹ Ved hjelp av en større, representativ undersøkelse blant norske ungdomsskoleelever vil vi i denne artikkelen studere *hvor vanlig det er at ungdom ikke kan delta i sosiale aktiviteter fordi foreldrene har dårlig råd*. Vi vil videre undersøke *om unge i familier med svak økonomi selv opplever at de er sosialt isolert, og hvor sterk sammenhengen mellom økonomi og isolasjon eventuelt er*. En hypotese er at familieøkonomi har betydning for de unges posisjon i jevnaldermiljøet, og at barn av foreldre med dårlig råd oftere mangler gode venner, oftere blir mobbet, føler seg upopulære og ensomme.

Et annet viktig spørsmål i artikkelen er *hvilken betydning de unges eget forbruk har for eventuelle sammenhenger mellom familieøkonomi og sosial isolasjon*. Den oppmerksomheten økende kommersialisering av ungdoms fritid har fått i fattigdomsdebatten, er utgangspunktet for en slik problemstilling. Samtidig har sammenhengen mellom forbruk og ungdoms relasjoner til jevnaldrende en teoretisk interesse. Forventningen om at forbruk har betydning for sosial inklusjon, er i tråd med modernitetsteorier som beskriver samfunnsutviklingen ved å vise til overgangen fra et produksjons- til et forbrukssamfunn. I forbrukssamfunnet oppfattes det moderne menneskets mulighet til å forbruke som grunnleggende for identitet, sosial integrasjon og en meningsfull eksistens (Baumann 1988). Manglende evne til å konsumere fører til sosial degradering og utestegning. Det hevdes at «... one needs to be consumer first, before one can think of becoming anything in particular» (Baumann 1998: 26). I et slikt samfunn er det gode liv definert som evne og mulighet til å velge mellom varer og tjenester på et marked. Målet er å skaffe seg slike goder i et liknende tempo som andre, eller helst før. De som faller av karusellen, framstår som mislykkede forbrukere og vil trekke seg tilbake eller ekskluderes fra sosial samhandling.

Muligheten til å forbruke er ikke bare relevant for velferd og inklusjon i de voksnes verden, den vil også være viktig for å forstå identitetsdannelse og integrasjon blant barn og unge. Tenåringsfasen er en periode med sterkt konformitetspress, hvor behovet for bekreftelse fra andre er stort. For å unngå å skille seg ut trengs penger til å kjøpe de samme klærne, de samme mobiltelefonene og det samme fritidsutstyret som andre. I et samfunn der foreldre flest har trygg økonomi og forbruket generelt er høyt, vil mange ha mulighet til å kjøpe det «riktige» utstyret og betale for å delta i dyre fritidsaktiviteter. Dermed øker også sannsynligheten for at barn og unge fra fattige familier skiller seg ut i forhold til sine jevnaldrende (Piachaud 2001), og kommersialiseringen kan slik fungere som eksklusjonsagent (Euronet 2002).

Tidligere forskning

Hva forbruk betyr for ungdoms posisjon blant jevnaldrende, har vært tema i flere undersøkelser der norsk ungdom er intervjuet om sitt forhold til penger (f.eks. Storm-Mathisen 1998, Brusdal 2001, Marthinsen og Røe 2004). Flere studier viser at unge selv opplever muligheten til å forbruke på linje med andre nærmest som en forutsetning for sosial inklusjon. I en fersk studie av holdninger til personlig økonomi gav for eksempel de unge respondentene uttrykk for at mulighet til å kjøpe de «riktige» klærne var avgjørende blant annet for å unngå mobbing (Marthinsen og Røe 2004). Deltaelse i kostnadskrevende sosiale aktiviteter ble også oppfattet som viktig for å bli akseptert i ungdomsmiljøene. En annen undersøkelse konkluderte med at god tilgang til materielle ting ikke var noen garanti for å bli oppfattet som populær, men at tilgang til en «standardpakke» av utstyr var viktig for å unngå å bli upopulær (Wærdahl 2003). Få undersøkelser av denne typen ser imidlertid spesielt på situasjonen til ungdommer som befinner seg i en situasjon med dårlig råd. Et unntak er en kvalitativ studie av seks unge i alderen 11–16 år i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp (Tvetene 2001). I intervjuene kommer det tydelig fram at ungdommene føler seg annerledes og utenfor, og at de ikke kan delta i sosiale aktiviteter på linje med jevnaldrene. Flere av ungdommene forteller også om svake og problematiske forhold til jevnaldrene.

Større systematiske undersøkelser av sammenhengen mellom familieøkonomi og de unges relasjoner til jevnaldrende finnes ikke i Norge. Heller ikke europeiske studier har forfulgt slike problemstillinger i særlig grad. I amerikansk fattigdomsforskning finnes det flere undersøkelser som studerer hvordan fattigdom henger sammen med oppvekstvilkår (for oversikter, se Duncan og Brooks-Gunn 1997, Brooks-Gunn og Duncan 1997, Duncan mfl. 1998). De fleste undersøkelsene bekrefter at fattigdom har negative konsekvenser for barns og unges velvære, samt for deres jevnalderrelasjoner. Blant annet konkluderes det med at emosjonelle problemer og atferdsproblemer i barndommen kan knyttes til fattigdom, og at barn fra fattige familier har større sannsynlighet enn andre barn for å oppleve problemer som depresjon, sosial tilbaketrekning og bekymringer (jf. Eamon 2002). Når det gjelder ungdom spesielt, finnes det forskning som viser at fattige unge oftere blir avvist av jevnaldrende og oftere enn ungdom flest er upopulære (Bolger mfl. 1995, Patterson mfl. 1991). Det har imidlertid blitt satt spørsmålstegn ved hvilken betydning mangelen på penger i seg selv har for disse negative konsekvensene (Mayer 1997), og det er lite forskning som studerer mellomliggende faktorer. Hvilken betydning forbruksmønstre har for disse sammenhengene, er så langt ikke kartlagt.

Data

Analysene i denne artikkelen er basert på data fra ungdomsundersøkelsen *Ung i Norge 2002*. Studien er gjennomført av NOVA og er representativ for skoleelever på ungdomstrinnet og i videregående skole. Datamaterialet inneholder flere spørsmål om familiens økonomiske situasjon, sosial isolasjon og forbruk, og egner seg derfor godt til å studere levekår blant ungdom i Norge. Alle opplysningene i undersøkelsen baserer seg på ungdommenes egen rapportering.

Fordi familiebakgrunn kan antas å ha særlig betydning for mulighetene til å forbruke i den tidlige tenåringsfasen, vil analysene i denne artikkelen kun omfatte elever på ungdomstrinnet. Nærmere 5800 ungdommer fra 47 ungdomsskoler over hele landet deltok i undersøkelsen. Dette gav en responsrate på ungdomstrinnet på 94 prosent, noe som skyldes at undersøkelsen ble gjennomført på skolen. Blant de 6 prosentene som ikke deltok, hadde to av tre enten ikke fått tillatelse fra foreldrene, de hadde ikke lyst til å delta, eller de manglet obligatoriske samtykkeskjema fra foreldrene. De øvrige var elever som skolene ikke fikk tak i den perioden undersøkelsen varte. Årsaken kunne være ulovlig fravær eller langvarige sykehus- eller utenlandsopphold. Nærmere detaljer om undersøkelsen og gjennomføringen finnes i en egen metoderapport fra prosjektet (Rossow og Bø 2002).

Familiens økonomiske situasjon

Debatten om hvordan fattigdom best kan måles, står sentralt både i norsk og internasjonal fattigdomsforskning. Er fattigdom en objektiv tilstand som bør måles ved hjelp av objektive indikatorer, eller kan fattigdomsanalyser baseres på subjektive fattigdomsmål? Tilsvarende er fattigdom en absolutt tilstand som kan defineres uavhengig av tid og sted, eller skal man vurdere fattigdom relativt i forhold til levestandarden i samfunnet? De fleste av forskerne på feltet kan enes om at fattigdom bør ha en relativ dimensjon, og at det er riktig å benytte dette begrepet også i Norge, selv om sult, hjemløshet og absolutt nød er noe som rammer svært få. Samtidig er det i rike land en sterk tradisjon for å basere analyser av fattigdom på folks inntekter.² I denne artikkelen sees fattigdom i tråd med det første som et relativt fenomen, men vi baserer oss ikke på et tradisjonelt inntektsmål. Siden ungdom antas å ha begrenset kunnskap om familiens inntekt, ble deltakerne i *Ung i Norge 2002* stilt følgende spørsmål om hvordan de selv vurderte den økonomiske situasjonen i familien sin: «Har familien din hatt god eller dårlig råd de siste to årene?» Det er dette indirekte målet på inntektssituasjonen som brukes i analysene.

De fleste unge (70 prosent) opplever at familien har hatt god råd eller stort sett god råd de to siste årene. 24 prosent rapporterer at de verken har hatt god eller dårlig råd, mens et mindretall oppgir at den økonomiske situasjonen har vært dårlig. 5 prosent rapporterte at familien stort sett hadde dårlig råd, og 1 prosent at de hadde dårlig råd hele tiden. I analysene vil ungdom fra fattige familier omfatte de to siste gruppene. Anslaget på fattige er dermed godt i samsvar med analyser som bruker objektive mål på inntekt. I slutten av 1990-årene har forskere estimert den norske fattigdommen til om lag 5 prosent (Fløtten mfl. 2001). Det er likevel *ikke* gitt at de 6 prosent unge som sier de har dårlig råd, overlapper med de 5 prosent av norske familier som er inntektsfattige.

Siden vi må være åpne for at ungdom kan feilvurdere familiens økonomi, har vi foretatt noen kontrollanalyser for å vurdere hvor godt fattigdomsmålet treffer. Dette er gjort ved å undersøke sammenhengen mellom selvrapportert fattigdom og ulike mål som på en mer objektiv måte gir indikasjoner på økonomiske problemer i familien. Følgende opplysninger fra de unge er brukt: 1) fravær av heltidsarbeid i familien, 2) mottak av sosialhjelp, 3) om foreldrene er trygdet, 4) antall voksne i familien og 5) om familien leier bolig. Ingen av disse målene kan i seg selv brukes som mål på fattigdom, men kan samlet antas å gi et bilde av familiens økonomiske situasjon.

Tabell 1. Prosentandel av ungdom med ulik økonomi i familien som tilfredsstiller ulike indikatorer på svak familieøkonomi

Indikator på svak familieøkonomi	De unges vurdering av familiens økonomiske situasjon				
	God råd	Stort sett god råd	Verken god eller dårlig råd	Dårlig råd	Totalt
Ingen av foreldrene arbeider heltid	9	12	16	31	13
Minst en forelder mottar sosialhjelp	7	10	15	39	12
Minst en forelder er trygdet	12	16	21	33	17
Bor bare med en av foreldrene	14	18	29	48	21
Leiet bolig siste to år	2	5	8	21	6
Tilfredsstiller minst to av indikatorene	10	14	23	50	17
Minste N	1521	1922	1270	304	5017

* Alle forskjeller er statistisk signifikante ($p < 0,001$)

I hele utvalget tilfredsstiller 17 prosent minst to av kriteriene på svak familieøkonomi, mens det samme gjelder 50 prosent av dem som opplever at familier har økonomiske problemer. Disse ungdommene skiller seg negativt ut på alle kriteriene som er brukt her. Det er verdt å merke seg at halvparten av de fattige unge vokser opp i eneforsørgerfamilier, og at fire av ti rapporterer at foreldrene mottar sosialhjelp. Samtidig må det understrekes at også blant dem som opplever familieøkonomien som god, finnes en del som har trygdede foreldre eller foreldre som mottar sosialhjelp. Når sammenhengen likevel er så tydelig, gir dette indikasjoner på at det subjektive målet fanger opp en reell økonomisk situasjon i de unges familier.

Å bruke et subjektivt og mer direkte fattigdomsmål enn det som er vanlig, kan også begrunnes på andre måter. Ett argument er at rene inntektsmål ikke nødvendigvis gir en dekkende beskrivelse av barnefamilienes faktiske økonomiske situasjon. Analyser av fattigdomsutviklingen i Norge viser at andelen barnefamilier med svært lav inntekt har holdt seg relativt konstant de siste 10–15 årene, samtidig har andelen som opplever at de har økonomiske problemer, økt (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001). Dette viser primært til fattigdommens relative komponent. Det kan også argumenteres for at subjektive beskrivelser i større grad fanger opp kompleksiteten i familiens økonomiske situasjon og dennes betydning for de unge. Ungdom *kan* oppleve familiens økonomi som svak også i tilfeller der foreldrenes inntekter er normale, for eksempel dersom foreldrene har foretatt uheldige investeringer i boligmarkedet eller har dårlig økonomistyring og uforholdsmessig høyt forbruk. I en slik situasjon vil de unge preges av den vanskelige økonomiske situasjonen i familien, selv om inntektsnivået er normalt.

Likevel er det klare problemer knyttet til det å benytte subjektive mål på fattigdom. Det vil alltid være en fare for at de som ut fra mer objektive kriterier vanskelig kan defineres som fattige, opplever at økonomien er knapp. Vi skal heller ikke se bort fra at en del foreldre med dårlig råd vil forsøke å skjule økonomiske problemer overfor barna. Slike innvendinger til tross, vi vil forsvare bruken av en subjektiv fattigdomsdefinisjon. Analysene skal ikke brukes til å fastslå hvor mange fattige unge som finnes i Norge, men til å anslå i hvilken grad det å vokse opp i en familie med svak økonomi kan påvirke de unges sosiale liv negativt. Gitt kontrollanalysene over er sannsynligheten stor for at de fleste av de 6 prosentene unge som oppgir at de bor i en familie med svak økonomi, faktisk gjør dette. Muligheten for at noen av disse unge i realiteten bor i en velstående familie, er imidlertid til stede. Likevel vil dette sannsynligvis gjelde svært få ungdommer, og vi forventer at det ikke vil påvirke resultatet i stor grad.

Andre variabler

Eksklusjon fra deltakelse i sosiale aktiviteter på grunn av svak familieøkonomi ble undersøkt ved hjelp av et spørsmålsbatteri spesielt utviklet i forbindelse med *Ung i Norge*-undersøkelsen.³ I spørreskjemaet ble de unge spurt ut om sin deltakelse i sosiale aktiviteter vi antar det er vanlig at barn og unge er med på. Dette gjaldt deltakelse på 1) leirskole, 2) dagsutflukter med skolen, 3) turer med lag og foreninger, 4) skolefester, 5) bursdager eller selskaper der man må ha med gave, 6) fritidsaktiviteter der man må betale for å komme inn eller være medlem, og 7) andre «frie» aktiviteter med venner som koster penger (kino, idrettsarrangement e.l.). Noen av disse gjøremålene er knyttet til fritidsarenaen, andre er relatert til skolen. Felles for alle er at det koster penger å være med. I hvert enkelt tilfelle ble de unge bedt om å oppgi hvor ofte det hadde hendt at foreldrene ikke hadde hatt råd til å la dem delta. De skulle krysse av for om de aldri hadde opplevd dette, om det hadde skjedd én, noen få ganger eller mange ganger.⁴

Det finnes ingen enkel måte å måle *sosial isolasjon* blant ungdom på. I tråd med psykologisk forskning på vennskap og popularitet oppfattes dette som et flerdimensjonalt fenomen (Tetzchner 2001, George og Hartmann 1996). Vi har brukt følgende fem forhold som indikatorer på det å være sosialt isolert i ungdomstida (omfang i parentes): at de unge mangler en bestevenn eller bestevenner (8 prosent), er sjelden sammen med jevnaldrende (3 prosent), mobbes eller fryses ut av andre (11 prosent), sterk ensomhetsfølelse (4 prosent) og opplever seg selv som lite populær (13 prosent). De tre første indikatorene viser til objektive forhold, mens de to sistnevnte representerer en subjektiv beskrivelse av hvordan ungdom opplever seg selv i relasjon til jevnaldrende. Vedlegget bakerst i artikkelen gir en mer detaljert beskrivelse av spørsmålene som er brukt.

Endelig er de unges *forbruk* målt gjennom spørsmål som fanget opp hvor mye penger de hadde brukt til ulike formål i løpet av den siste måneden før undersøkelsen ble gjennomført. Spørreskjemaet tok sikte på å dekke de fleste varer og tjenester ungdom bruker penger på. I denne artikkelen har vi trukket ut fem forbruksposter som vi antar har betydning for ungdommenes posisjon i ungdomsmiljøet. Mer spesifikt gjelder dette utgifter til klær og sko, mobiltelefon, film (kino, video og DVD), musikk (CD) og til kafé, gatekjøkken og diskotek. For å unngå at unormalt høye summer påvirker gjennomsnittstallene, er disse omkodet til et mer realistisk, men likevel høyt, forbruksnivå.

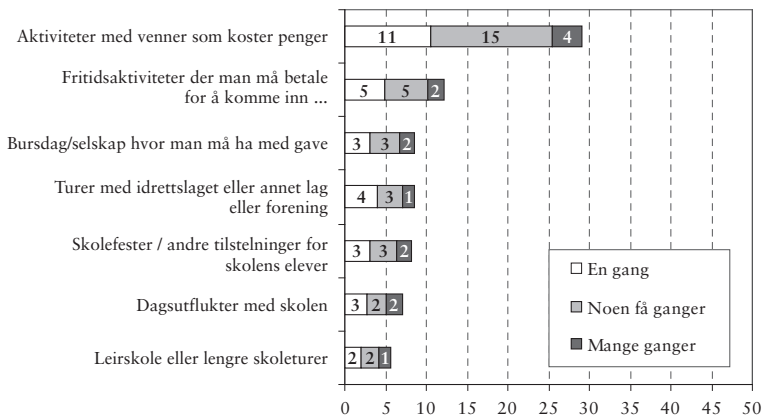
Som et første inntak til sammenhengen mellom dårlig råd i familien og sosial isolasjon vil vi undersøke hvor vanlig det er at ungdom stenges ute fra sosiale arenaer på grunn av familiens økonomi. Deretter undersøkes sammenhengen mellom familiens økonomiske situasjon og opplevelsen av sosial

isolasjon i forhold til jevnaldrende. Til slutt spør vi om ungdommenes forbruk kan bidra til å forklare en eventuell sammenheng mellom en svak familieøkonomi og sosial isolasjon.

Eksklusjon fra sosiale arenaer

En måte fattigdom kan ha betydning for ungdoms posisjon blant jevnaldrende på, er gjennom deres mulighet til å delta i fritidsaktiviteter som koster penger. Figur 1 gir en oversikt over andelen blant norske ungdomsskoleelever som har opplevd at de ikke kunne delta i ulike sosiale aktiviteter på grunn av familiens økonomi. Det er verdt å merke seg at spørsmålene som er brukt, ikke la opp til noen spesifikk tidsmessig avgrensning. Figuren viser dermed andelen som har hatt slike opplevelser *noen gang*.

Figur 1. Andelen unge som oppgir at de ikke har kunnet delta i ulike sosiale aktiviteter på grunn av familiens økonomiske situasjon. Prosent

Totalt har 37 prosent hatt minst én opplevelse av at de ikke kunne delta i en av de ulike sosiale aktivitetene som ble listet opp. Når to av tre *aldri* har måttet avstå fra sosiale aktiviteter på grunn av foreldrenes økonomi, sier dette mye om hvilke gunstige økonomiske forhold de aller fleste unge lever under. Resultatene viser samtidig at en liten, men ikke ubetydelig, andel unge har flere slike erfaringer. De fleste av disse opplevelsene går ut på å ikke kunne være med på «frie aktiviteter» med venner, slik som kino,

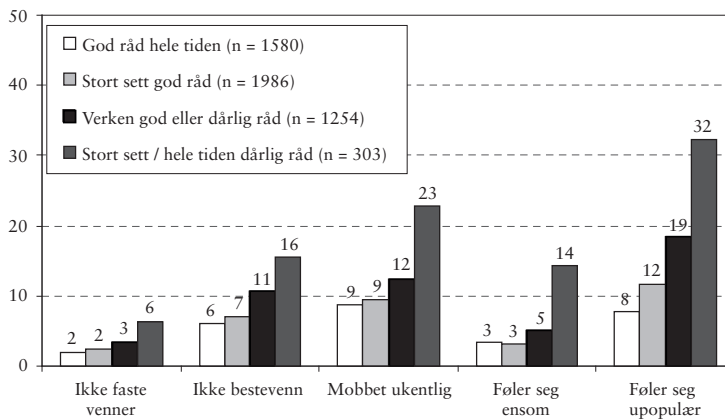
idrettsarrangement, konserter og liknende. Et mindretall på 12 prosent har opplevd å ikke kunne være med på organiserte eller halvorganiserte fritidsaktiviteter der det kostet penger å være med, 8 prosent har ikke kunnet delta i bursdager, og like mange har måttet avstå fra turer med idrettslaget eller skolefester, mens 6 prosent har opplevd en eller flere ganger å ikke kunne delta på leirskole fordi foreldrene hadde dårlig råd.

Mer detaljerte analyser viser høy grad av overlapping mellom de ulike aktivitetene. Ungdom som har opplevd å ikke kunne delta i en type aktivitet, har ofte også slike erfaringer med en annen. Slår vi svarene sammen, viser det seg at en gruppe på 5–6 prosent gjentatte ganger har opplevd å bli ekskludert fra slike vanlige aktiviteter knyttet til skole og fritid.

Sosial isolasjon

Det neste spørsmålet vi ønsker svar på, er i hvilken grad ungdoms relasjoner til jevnaldrende er relatert til familiens økonomiske situasjon. Opplever ungdom i fattige familier oftere enn andre å være sosialt isolerte? På figur 2 besvares dette ved hjelp av de fem indikatorene på sosial isolasjon som er beskrevet tidligere.

Figur 2. Andelen som gir uttrykk for at de er venneløse, ensomme, utestengt eller upopulære, etter familieøkonomi

* Alle forskjeller er statistisk signifikante ($p < 0,001$)

Resultatene bekrefter i stor grad antakelsen om at økonomi henger sammen med ungdoms relasjoner til jevnaldrende. Jo svakere økonomi familien har, desto mer problematisk opplever de sin egen sosiale situasjon. Avhengig av hvilke indikatorer som legges til grunn, har ungdom i familier med dårlig råd to til fem ganger så stor sannsynlighet for å vise tegn til sosial isolasjon. Blant dem med svakest familieøkonomi føler hver tredje seg upopulær, og mer enn hver femte blir mobbet minst en gang i uka. En av seks mangler en bestevenn, og nesten like mange svarer at de ofte er ensomme. Samtidig må det understrekes at flertallet også blant ungdom i familier med dårlig råd ikke viser tegn til sosial isolasjon. Faktisk er det slik at langt de fleste i familier med svak økonomi har venner og opplever popularitet i forhold til jevnaldrende. Vi snakker altså om en økt risiko for sosial isolasjon, mer enn en absolutt sammenheng.

Forbrukets betydning

Er ungdoms forbruksmønster en relevant forklaring på den sammenhengen vi finner mellom familieøkonomi og sosial isolasjon? For å besvare dette spørsmålet vil vi først undersøke om forbruk er betinget av familiens økonomiske situasjon, og deretter om ungdom med et lavt forbruk oftere enn andre er sosialt isolert.

Tabell 2. Forbruksmønster blant ungdom i familier med og uten dårlig råd. Kronebeløp som er brukt siste måned. Forskjeller i kroner og prosent

	Har familien dårlig råd?			Differanse		
	Nei	Ja	Totalt	i kroner	i prosent	sig.test
Samlet forbruk	863	711	854	-151	-18	**
Forbruksområde:						
Klær og sko	397	300	392	-97	-24	**
Mobiltelefon	188	173	187	-15	-8	NS
Film (kino, video og DVD)	104	83	103	-22	-21	**
Musikk (CD)	81	66	80	-16	-19	*
Kafé, gatekjøkken og diskotek	92	90	91	-2	-2	NS
Minste N =	4953	299	5252			

* Statistisk signifikante forskjeller er markert med * ($p < 0,05$) og ** ($p < 0,01$). NS = ikke signifikante forskjeller

Tabell 2 viser hvordan forbruket varierer med familieøkonomi. Først angis det samlede forbruket, deretter variasjon i de enkelte utgiftspostene som er inkludert i analysen. Som hjelp til tolkningen vises beregninger av forskjellene i forbruk både i absolutte kronebeløp og som forskjeller i prosent. For enkelhets skyld har vi her valgt å sette dem som opplever at familien har dårlig råd (6 prosent), opp mot de øvrige.

Ser vi alle ungdommene under ett, brukes det i gjennomsnitt 854 kroner i måneden på klær, mobiltelefon, musikk, film og sosialt uteliv. Ungdom som vokser opp i familier med dårlig råd, har som ventet noe lavere forbruk enn normalen. Samlet bruker de 150 kroner mindre i måneden, noe som betyr at forbruket reduseres med nesten 20 prosent sammenliknet med annen ungdom. Forskjellene varierer relativt mye etter hvilke forbruksområder det er snakk om. Størst er forskjellene i utgifter til klær og sko, men også når det gjelder utgifter til musikk og film, er det klare forskjeller. Når det gjelder hvor mye penger ungdommene bruker på mobiltelefon og på sosialt uteliv, er det derimot ingen forskjeller av betydning mellom dem med god til middels råd og dem som har dårlig råd i hjemmet.

Neste punkt omhandler sammenhengene mellom forbruk og sosial isolasjon. Tabell 3 gir en oversikt over hvor store utgifter ungdom med ulike tegn til sosial isolasjon har hatt til klær og sko, mobiltelefon, film, musikk og sosialt uteliv den siste måneden. Forbruket er her sammenliknet med det totale forbruket til norske ungdomsskoleelever og viser i hvilken grad forbruket, samlet og for hvert enkelt forbruksområde, avviker fra gjennomsnittet.

Resultatene fra tabell 3 skisserer ingen entydig sammenheng mellom de ulike målene på sosial isolasjon og forbruk. Tre av fem indikatorer har ingen eller svært svak sammenheng med forbruk. Dette gjelder både samlet og for hvert enkelt forbruksområde. For eksempel har ungdom som blir mobbet jevnlig, tilsvarende forbruk som andre ungdommer. Det samme gjelder dem som ofte føler seg ensomme, og dem som oppgir at de sjelden er sammen med jevnaldrende. Forbruket til ungdom som ikke har bestevenner, eller som opplever seg som upopulære, ligger derimot et godt stykke under gjennomsnittet. Særlig lavt er forbruket blant dem som mangler bestevenner. Ungdom i denne gruppa har brukt 219 kroner eller 26 prosent mindre enn ungdom flest. Utgiftene er lavere på alle forbruksområder, men det er særlig utlegg til mobiltelefon som trekker ned. Videre har ungdom som opplever seg selv som upopulære, 20 prosent lavere forbruk enn gjennomsnittet. Disse ungdommene bruker gjennomsnittlig 100 kroner mindre på klær og sko i måneden, men har bare marginalt lavere utgifter til musikk og mobiltelefon. Det er vanskelig å se noen umiddelbar forklaring på at noen mål på sosial isolasjon henger sammen med et lavere

Tabell 3. Forbruksmønster blant ungdom som mangler bestevenner, blir mobbet, opplever seg selv som upopulære, ikke er så ofte sammen med jevnaldrende, og som ofte er ensomme. Kronebeløp siste måned og forskjell til totalen i prosent

	Mangler bestevenn		Blir mobbet ukentlig		Opplever seg selv som upopulær		Ikke så ofte sammen med jevnaldrende		Er ofte ensom		Totalt
Kronebeløp/diff.	kr	%-diff	kr	%-diff	kr	%-diff	kr	%-diff	kr	%-diff	kr
Samlet forbruk	635	-26	817	-4	682	-20	885	4	853	0	854
Forbruksområde											
Klær og sko	309	-21	341	-13	296	-24	404	3	369	-6	392
Mobiltelefon	123	-34	213	14	166	-11	209	12	210	13	187
Film (kino, video, DVD)	86	-17	99	-4	84	-18	101	-2	109	5	103
Musikk (CD)	61	-24	88	10	75	-7	86	7	87	9	80
Kafé, gatekj., diskotek	70	-23	91	0	73	-19	98	8	100	10	91
Minste N =	382		531		868		134		219		4705

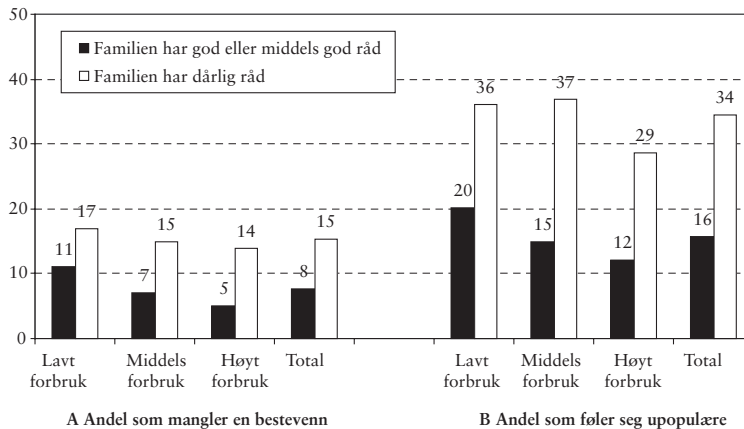
* Statistisk signifikante forskjeller er markert med uthevet skrift ($p < 0,001$)

forbruk, mens andre ikke får slike utslag. I lys av våre antakelser innledningsvis er det kanskje mest overraskende at ungdoms utgifter til klær og sko har liten sammenheng med om de utsettes for mobbing eller ikke.

I en avsluttende analyse skal vi undersøke i hvilken grad forbruk kan bidra til å forklare hele eller deler av sammenhengen mellom familieøkonomi og de av isolasjonsmålene som er relatert til ungdoms månedlige utgifter. Dersom dette er tilfellet, bør forskjellene mellom dem som vokser opp i familier med henholdsvis god og dårlig økonomi, reduseres når forbruksnivået er det samme i de to gruppene. For å skape en slik situasjon har vi delt ungdommene inn i tre like store forbruksgrupper, unge med henholdsvis *lavt, middels og høyt forbruk*. Spørsmålet blir nå hva familieøkonomi betyr innenfor hver enkelt forbruksgruppe.

Vi har allerede vist at forbruk ikke henger sammen med flere av indikatorene på sosial isolasjon. Analysene på figur 3 er derfor begrenset til det å mangle en bestevenn og det å føle seg upopulær.

Figur 3 – Prosentandel som A) mangler en bestevenn og B) opplever seg selv som upopulær, brutt ned etter familieøkonomi og forbruk

Resultatene indikerer at forskjellene etter familiens økonomiske situasjon innenfor hver av forbruksgruppene er tilnærmet lik den totale forskjellen. Figuren viser samtidig at avstanden mellom ungdom med god og dårlig råd i familien er større enn avstanden mellom ungdom med høyt og lavt forbruk. Dette illustrerer et viktig poeng, nemlig at denne typen sosial isolasjon er nærmere knyttet til opplevelsen av dårlig råd enn til faktisk forbruk. Konklusjonen er dermed klar. Slik det er målt her, har forbruk ingen forklaringskraft når det gjelder å forstå sammenhengen mellom familieøkonomi og ungdoms opplevelse av å være sosialt isolert. Hvis forbruk hadde betydning, skulle forskjellene mellom ungdom med og uten dårlig råd i familien reduseres når det gjennomsnittlige forbruket lå på samme nivå. Dette er ikke tilfellet.

Avsluttende diskusjon

Penger: Hvem trenger vel ikke penger. Men ungdommen trenger det mest for ikke å bli kalt asosial eller noe sånt i enkelte kretser. Men for å være sosial så trenger man cash til å dra på kino eller til en pizza nå og da. Og man trenger penger til klær, jeg sier ikke at man må ha siste mote men man må være litt med, for man kan ikke komme med en slitt

joggebukse som man har dratt opp under armene, rosa og turkise snowjogger og en genser med masse flekker (Marthinsen og Røe 2004).

Sitatet ovenfor stammer fra en av ungdommene som deltok i forskningsprosjektet *Ungdom – «rik eller fattig»*, og illustrerer på en enkel måte utgangspunktet for denne artikkelen. Vi ønsket å undersøke betydningen av dårlig råd i familien for sosial isolasjon blant ungdom. Samtidig ville vi teste en utbredt forestilling om at ungdoms mulighet til å forbruke påvirker deres posisjon blant jevnaldrene. Vi gikk ut fra at ungdom fra fattige familier verken kunne delta i kostnadskreven aktiviteter eller forbruke på linje med sine jevnaldrende.

Våre analyser har for det første gitt et bilde av omfanget når det gjelder økonomiske begrensninger på vanlige aktiviteter som ungdom deltar i. Resultatene viser at ungdomsfamilier flest i Norge har økonomi til å takle de kommersielle føringene som legges for fritiden. Få norske ungdommer opplever at de ikke kan delta på sosiale arenaer av økonomiske grunner. En liten andel oppgir likevel at de stenges ute fra deler av det sosiale livet fordi familien har dårlig råd. Selv om disse ungdommene er få i tallet, er det alvorlig for dem det gjelder. Når majoriteten av norsk ungdom aldri har opplevd å måtte avstå fra sosiale aktiviteter på grunn av familiens økonomi, blir stigende desto større.

Vi har videre undersøkt økonomiens betydning for de unges egen opplevelse av sosial isolasjon. Analysene viste en tydelig kobling mellom familiens økonomiske situasjon på den ene siden og svake vennsrelasjoner, mobbing, ensomhet og følelsen av være upopulær på den andre. Selv om sammenhengen langt fra er perfekt, er sannsynligheten for at ungdom viser tegn til sosial isolasjon, klart størst blant ungdom i familier med dårlig råd.

Med bakgrunn i ungdoms egne forventninger om pengenes betydning gikk vi ut fra at dårligere forbruksmuligheter kunne forklare deler av denne sammenhengen. I tråd med en slik antakelse fant vi at unge i familier med dårlig råd hadde et noe lavere forbruk enn ungdom for øvrig. Dette gjaldt særlig utgifter til klær og sko, musikk og film. Derimot var sammenhengen mellom de ulike indikatorene på sosial isolasjon og ungdommenes forbruksmønster noe mer uklar. Bare når det gjaldt det å mangle en bestevenn og det å oppleve seg som upopulær var det betydelige forskjeller i forbruket. De unges daglige forbruk kunne imidlertid ikke brukes til å forklare sammenhengen mellom dårlig råd og disse to indikatorene på sosial isolasjon.

Samlet peker våre analyser i retning av at bekymringer knyttet til en økende kommersialisering av barndommen er overdrevet, i det minste når det gjelder konsekvensen av en slik utvikling for ungdoms relasjoner til jevn-

aldrende. For det første er det at ungdom stenges ute fra sosiale aktiviteter på grunn av økonomi, et relativt marginalt fenomen i Norge. Samtidig har forskjeller i ungdommenes daglige forbruk begrenset innvirkning på det faktum at ungdom i familier med dårlig råd oftere enn andre viser tegn til sosial isolasjon. Hvis de unges forbruksmuligheter har begrenset betydning, trenger vi alternative forklaringer. Først noen refleksjoner rundt resultatenes holdbarhet.

Har forbruk betydning likevel?

Selv om ungdoms personlige forbruk i liten grad kan forklare sammenhengen mellom økonomi og sosial isolasjon, er det ikke gitt at familiens forbruksmulighet er irrelevant for ungdoms posisjon blant jevnaldrende. Når forbruksvarenes betydning for ungdoms posisjon blant jevnaldrende omtales i forskningslitteraturen, blir dette ofte gjort med referanse til *hva* de unge kjøper, og ikke nødvendigvis til *hvor mye* de kjøper for (Brusdahl 2000, Storm Mathisen 1998). En slik åpenbart relevant nyansering av forbrukets betydning kan imidlertid vanskelig forklare at unge i familier med dårlig råd oftere opplever sosial isolasjon. I så fall måtte det være slik at disse ungdommene hadde lavere forbrukskompetanse enn sine jevnaldrende, noe vi ikke har grunnlag for å si noe om i denne sammenheng.

Det er en ytterligere mulighet for at indikatorene vi bruker for å måle sammenhengen mellom forbruk og isolasjon, er for snevre og ikke fanger opp de nyanser som har betydning for ungdoms posisjon blant jevnaldrende. For eksempel kan det være at større investeringer til fritidsutstyr er viktigere enn utgifter til mobiltelefon, CD-er og kinobesøk. Det er mulig at familiens pengebruk i forbindelse med bolig, bil og ferieturer er viktigere for familiens status i nærmiljøet, og at slike forhold veier tyngre når ungdom rangerer hverandre, enn det daglige forbruket. Familiens mulighet til å gjøre større økonomiske investeringer og ungdommens daglige forbruk er sannsynligvis heller ikke fullstendig korrelert. Undersøkelser har vist at foreldrene ofte prioriterer barnas behov når økonomien er knapp (Middleton mfl. 1997). Selv om familien har dårlig råd, vil mange foreldre strekke seg langt for at barna ikke skal skille seg ut. I slike tilfeller vil foreldrene kanskje ha mulighet til å sørge for at barna får merkeklær, mens større investeringer til familien er utenfor rekkevidde.

Selvrapportering og subjektive mål

Bruken av selvrapportering og subjektive mål krever noen refleksjoner utover dem som er gjort om metoden innledningsvis. For det første vil et subjektivt fattigdomsmål sannsynligvis fange flere dimensjoner i de unges liv enn de rent økonomiske. Noen av ungdommene som oppgir at familien har dårlig råd, har kanskje generelt et negativt syn på livet. Når vi i våre analyser finner en sammenheng mellom dårlig råd og sosial isolasjon, kan det derfor være flere måter å forklare resultatet på. I tråd med våre hypoteser innledningsvis kan vi anta at fattigdom øker risikoen for sosial isolasjon blant ungdom. Hvis det er slik at de unges generelle sinnsstemning får dem til å svartmale alt, både relasjoner til jevnaldrende og den økonomiske situasjonen i familien, er det imidlertid også naturlig at vi finner en sammenheng her, selv om dårlig råd i familien reelt sett har liten betydning for sosiale relasjoner.

Vi har forsøkt å undersøke dette nærmere ved å gjøre tilleggsanalyser der opplysninger om de unges selvrapporterte psykiske plager er tatt med. Disse viser at psykiske plager både er relatert til sosial isolasjon og svak familieøkonomi. Det er imidlertid ikke slik at sammenhengen mellom familieøkonomi og isolasjon forsvinner helt når psykisk helse inkluderes i analysene. Dette indikerer at familieøkonomi har en selvstendig betydning for sosial isolasjon, uavhengig av psykiske problemer og forbruk. At en kontroll for psykiske plager reduserer sammenhengen mellom familieøkonomi og sosial isolasjon, trenger dessuten ikke å bety at familiens økonomiske situasjon har liten egentlig betydning. Det kan også være slik at det å vokse opp med svært dårlig råd både påvirker de unges generelle sinnsstemning og deres relasjoner til jevnaldrende. Tidligere forskning har blant annet vist en sammenheng mellom det å vokse opp i fattigdom og depressive symptomer blant barn (Eamon 2002). Det er dessuten slik at ungdom som ikke har venner, som mobbes eller opplever at de er upopulære, kan få psykiske plager som en følge av dette. I en tverrsnittsstudie der vi har begrenset informasjon om hva som inntreffer først, er det derfor vanskelig å bruke slike analyser til å vurdere resultatenes holdbarhet.

Er årsaken til dårlig råd også grunnen til sosial isolasjon?

Med de innvendingene som er beskrevet ovenfor, virker det likevel nærliggende å anta at ungdom i familier med dårlig råd faktisk er noe mer utsatt for sosial isolasjon enn sine jevnaldrende. Selv om de unges personlige forbruk har begrenset forklaringskraft i så måte, er det mulig å tenke seg flere alternative årsaker. En mulighet er at sammenhengen kun er tilsynelatende,

og at kjennetegn ved familien som påvirker dens økonomiske situasjon, også har betydning for de unges posisjon blant jevnaldrende.

Tidligere forskning har blant annet slått fast at barnefattigdom først og fremst er et minoritetsproblem i Norge (Fløtten mfl. 2001, Epland 2001, Ytrehus 2004). Barn av etniske minoriteter er overrepresentert i gruppen av fattige både når inntekt brukes som mål, og ved bruk av mer subjektive indikatorer. Kanskje er det også slik at en del unge med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for sosial isolasjon i forhold til jevnaldrende enn ungdom med norsk bakgrunn. Blant ungdomsskoleelevene som deltok i *Ung i Norge*-undersøkelsen, har i overkant av 5 prosent to foreldre født i utlandet. Fordi ungdom med to utenlandsfødte foreldre utgjør bare 310 elever i undersøkelsen, har dette likevel liten betydning for den samlede analysen. Sammenhengen mellom familieøkonomi og de ulike indikatorene på sosiale isolasjon endres da heller ikke når vi kontrollerer for innvandrerbakgrunn.

Foreldre med dårlig råd kan være en selektert gruppe også på andre måter. Familien kan være ressurs svak når det gjelder andre forhold enn de rent materielle. Det er for eksempel mulig at svak familieøkonomi henger sammen med individuelle egenskaper ved foreldrene som psykiske problemer, rusmisbruk eller langtidsledighet. Slike trekk ved familien kan både få kort- og langsiktige konsekvenser for de unge. Når foreldrene har problemer i sitt liv, smitter dette kanskje over på barnas status. En mulighet er at måten foreldrene lever sitt liv på, og deres status i nærmiljøet har betydning for de unges posisjon blant jevnaldrende der og da. Alternativt er årsaks-sammenhengen mer indirekte. Psykologisk forskning har blant annet vist en sammenheng mellom omsorgssvikt i familien og barns sosiale kompetanse og evne til å danne venns kaksrelasjoner (Tetzchner 2001: 518). Med sosial kompetanse menes i denne sammenheng ferdigheter, kunnskaper og holdninger som setter dem i stand til å etablere og vedlikeholde sosiale relasjoner til jevnaldrende her og nå. Sosial kompetanse er noe som utvikles over tid og i samspill med omgivelsene. Populære barn med mange venner har større mulighet til å utvikle sosial kompetanse og vil derfor lettere knytte nye relasjoner til jevnaldrene etter hvert som de blir eldre.

Har økonomi likevel betydning?

Individuelle kjennetegn, belastninger hjemme, familiens historie og tilfeldigheter vil i de fleste tilfeller virke sammen og bidra til å skape gode eller onde sirkler for de unge. Når ungdom opplever at de er upopulære, har få venner eller utsettes for mobbing, er det kanskje ikke først og fremst materielle

goder i seg selv som gir de store utslagene? Det er ikke dermed sagt at familiens økonomiske situasjon er uten betydning. Sannsynligvis er vedvarende dårlig råd i seg selv en belastning for familielivet, for samspillet mellom foreldre og barn og for de unges utvikling generelt. Flere studier har vist at økonomisk stress påvirker foreldrenes overskudd i forhold til barna og øker risikoen for konflikter mellom de voksne i familien (Conger mfl. 1994, Elder mfl. 1995, Eamon 2002). Slike forhold kan igjen få betydning for barn og unges relasjoner til jevnaldrende.

Analysene som er presentert i denne artikkelen, kan verken avkrefte eller bekrefte spekulasjonene ovenfor. Våre funn har imidlertid sannsynliggjort at visse kjennetegn ved ungdom i familier med dårlig råd (og deres familier) øker risikoen for sosial isolasjon. Ungdoms mulighet til å forbruke ser ut til å ha relativt liten betydning i en slik sammenheng. En slik konklusjon har betydning både forskningsmessig og politisk. For forskningen blir det viktig å gå videre med analyser av situasjonen til barn og unge i familier med dårlig økonomi. Vi må grave dypere for å finne ut mer om *hva* ved den økonomiske situasjonen som påvirker de unges sosiale situasjon negativt, og hvilke andre forhold enn de rent økonomiske som kan ha betydning. Siden vi ikke fant at unges forbruksmønstre kan forklare hvorfor fattigdom henger sammen med sosial isolasjon, må vi lete etter andre forklaringer. Vi må dessuten supplere med analyser basert på objektive fattigdomsmål for å rydde av veien mistanken om at unges vurderinger av familiens økonomi er mer farget av deres egen sinnsstemning eller sosiale situasjon enn av de økonomiske realiteter.

En politisk og samfunnsmessig implikasjon av funnene er at vi må spørre oss om bekymringer knyttet til en økende kommersialisering av ungdomstiden er overdrevet. Selv om norske ungdommer flest er vant til å få mye og mangle lite, er det ikke gitt at klær eller andre forbrugsgoder veier tyngst når de velger sine venner. Mange vil vurdere en slik konklusjon som oppløftende, men den frir oss ikke fra behovet for å finne ut hvordan den påviste sammenhengen mellom dårlig økonomi og sosial isolasjon kan reduseres. At noen barn og unge vokser opp i fattigdom, oppfattes gjerne som moralsk uholdbart i et likhetsorientert samfunn som det norske, og det er bred enighet om at alle barn må sikres anstendige oppvekstvilkår (jf. St.meld. nr. 6, 2002–2003). Analysene våre tyder imidlertid ikke på at det å sørge for at alle barn kan forbruke på samme måte, vil løse de sosiale problemene en del fattige barn står overfor. Dette understreker behovet for å skaffe oss bredere kunnskap om hvilke mekanismer som trer i kraft når barn i fattige familier opplever seg som isolert, for bare gjennom mer kunnskap kan vi vite når fattige barn og unge har behov for andre eller flere tiltak enn mer penger for å unngå sosial isolasjon.

Noter

1. To større undersøkelser om barns levekår er imidlertid under arbeid. NOVA gjennomførte i 2003 en undersøkelse av barns levevilkår i familier med lav inntekt (Sandbæk og Sture 2003). Fafo har i 2004 gjennomført en undersøkelse blant norske, somaliske og pakistanske barnefamilier der økonomiens betydning for oppvekstvilkår og sosial situasjon for barn av ulik etnisk opprinnelse studeres.
2. For en gjennomgang av styrker og svakheter ved ulike fattigdomsmål-/definisjoner, se for eksempel Fløtten (1999), Fløtten mfl. (2001), Pedersen (2001).
3. Spørsmålene ble laget av Hilde Pape, i samarbeid med Anders Bakken.
4. Ungdom som har svart urealistisk høyt på disse spørsmålene, er utelatt fra analysene (i underkant av 2 prosent). Svarene ble oppfattet som tøysesvar, fordi de fleste tilhørte gruppa som opplevde familieøkonomien som god.

Litteratur

- Bauman, Z. (1998). *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham: Open university press.
- Bolger, K.E., C.J. Patterson, W.W. Thompson og J.B. Kupersmidt (1995). Psychosocial adjustment among children experiencing persistent and intermittent family economic hardship. *Child Development*, 66, 1107–1129.
- Brooks-Gunn, J. og G.J. Duncan (1997). The Effects of Poverty on Children. *The future of Children. Children and Poverty*, 7 (2), 55–71.
- Brusdal, R. (2000). *Hvordan opplever foreldrene den kommersielle hverdagen?* SIFO Arbeidsnotat nr. 13. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Conger, R.D., Ge. Xiaoja, G.H. Elder, F.O. Lorenz og R.L. Simons (1994). Economic-stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development*, 65 (2), 541–561.
- Duncan, G. og Jeanne Brooks-Gunn (red.) (1997), *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.
- Duncan, G., W.J. Yeung, J. Brooks-Gunn og J. Smith (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review*, 63, 406–423.
- Eamon, M.K. (2002). Influences and Mediators of the Effect of Poverty on Young Adolescent Depressive Symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 31 (3), 231–242.
- Elder Jr., G.H., J.S. Eccles, M. Ardelt og S. Lord (1995). Innercity parents under economic pressure: Perspectives on the strategies of parenting. *Journal of marriage and the family*, 57 (3), 771–784.

- Epland, J. (2001). Barn i husholdninger med lav inntekt: omfang, utvikling, årsaker. Rapport 9. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Euronet (2000). Including children? Developing a coherent approach to CHILD POVERTY and SOCIAL EXCLUSION across Europe. The European Children's network.
- Fauske, H. og T. Øia (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Fløtten, T. (1999). *Fattigdom i Norge: problem eller bagatell?* Fafo-rapport 303. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fløtten, T., E. Dahl og A. Grønningsæter (2001). *Den norske fattigdommen*. Fafo-notat 2001:16. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Frønes, I. (1998). *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrenes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- George, T.P. og D.P. Hartmann (1996). Friendship networks of unpopular, average and popular children. *Child development*, 67, 2301–2316.
- Harter, S. (1988). *Manual for the Self-Perception Profile for Adolescents*. Denver: University of Denver.
- Marthinsen, E. og M. Rød (2004). *Fattig eller rik? Slik ungdom ser det*. Trondheim: NTNU, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.
- Mayer, S.E. (1997). *What money can't buy. Family income and children's life chances*. Cambridge: Harvard University Press.
- Middleton, S., K. Ashworth og I. Braithwaite (1997). *Small Fortunes. Spending on children, childhood poverty and parental sacrifice*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Patterson, C.J., N.A. Vaden og J.B. Kupersmidt (1991). Family background, recent life events and peer rejection during childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 347–361.
- Pedersen, A.W. (2002). *Om fattigdomsbegrepet og dets implikasjoner for praktisk politikk*. Oslo: NOVA, skriftserie 1/02.
- Piachaud, D. (2001). Child poverty, opportunity and quality of life. *The Political Quarterly*, 72 (4).
- Rossow, I. og A.K. Bø (2003). *Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sandbæk, M. og K.K. Sture (2003). *Barns levekår. Teoretiske perspektiver på familieøkonomiens betydning for barns hverdag*. NOVA-skrift 9/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Storm-Mathisen, A. (1998). *Kjøpepress – hva er det for noe? : et forprosjekt om klærnes betydning blant 13-åringer*. Arbeidsrapport nr. 4. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.

- Stortingsmelding nr. 39 (2001–2002). *Oppvekst og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Stortingsmelding nr. 6 (2002–2003). *Tiltaksplan mot fattigdom*. Oslo: Sosialdepartementet.
- Tetzchner, S. von (2001). *Utviklingspsykologi. Barne- og ungdomsalderen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tvetene, K. (2001). *Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv*. Hovedoppgave (sosiologi). Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Ytrehus, S. (2004). *Fattige barn i Norge: hvem er de og hvor bor de?* Fafo-rapport: 445. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Wærdahl, R. (2003). *Learning by consuming: consumer culture as a condition for socialization and every day life at the age of 12*. Avhandling (dr.polit.). Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Dokumentasjon av målet på sosial isolasjon

A. Mangler en bestevenn	De som svarer «nei» på spørsmålet: «Har du noen som du regner som din bestevenn?»
B. Manglende samvær med andre unge	De som svarer «er ikke så ofte sammen med jevnaldrende» på spørsmålet: «Når du er sammen med venner/kamerater, hvem er du da som oftest sammen med?»
C. Mobbing og utfrysing	De som krysser av for «minst en gang i uka» på spørsmålet: «Har du i løpet av dette skoleåret blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien?»
D. Ensomhetsfølelse	De som krysser av for «ofte» på utsagnet «Jeg føler meg ensom».
E. Selvpoplevd upopularitet	Basert på Susan Harters (1988) Self-perception Profile for Adolescents. Eksempler på utsagn: Jeg er populær blant jevnaldrende, andre ungdommer har vanskelig for å like meg.
F. Selvpoplevd manglende intimitet i vennsksrelasjoner	Basert på Susan Harters (1988) Self-perception Profile for Adolescents. Eksempler på utsagn: jeg synes det er vanskelig å få venner som jeg virkelig kan stole på, jeg klarer å få virkelig nære venner.

English summary

In this article the relationship between family economy and the social situation of youngsters is explored. Analyses based on a representative survey among 13 to 16 year old Norwegians reveal that young people from families with poor economy more often than others experience social isolation. To explain this several indicators of youth consumption were introduced, as we assumed that lack of opportunities to uphold a specific consumption pattern could explain why poor youngsters were more likely to be isolated. This seemed not to be the case. Other explanations of the relationship between family economy and social isolation are therefore discussed.

Limited expectations?

How 14–16-year-old Norwegians in poor families look at their future

Antatt for publisering i Young, juni 2010

Limited expectations?

How 14–16-year-old Norwegians in poor families look at their future

Mira Aaboen Sletten

msl@nova.no

NOVA, Norwegian Social Research

P.O. Box 3223, Elisenberg, Oslo 0260, Norway

Abstract

Using representative survey data from the municipality of Oslo, capital of Norway, this article examines expectations about the future among 14–16-year-olds in relatively poor families. Despite Norway's universalistic welfare policies and a period of growing economic prosperity prior to the 2006 survey, the article reveals that adolescents in poor families are more likely than other adolescents to anticipate unemployment and less often expect to own a home. Poor adolescents are also less likely to expect future happiness. A considerable portion of poor adolescents have an immigrant background, but the analyses show a non-trivial negative effect of living in a poor family even when controlling for this variable. In addition, the analyses investigate the role of selected mediating factors, namely, low academic achievement, self-perceived unpopularity among peers, and attending a school with a relatively high share of poor adolescents. Low academic achievement and perceived unpopularity explain some of the relationship between poverty and low expectations, whereas school milieu has less effect.

INTRODUCTION

The study of intergenerational transmission of disadvantage has a long history within the social sciences and remains one of the core issues. (See d'Addio, 2007). An extensive international literature concludes that children's outcomes on a variety of dimensions (e.g. income, education, occupation and health) are associated with social origin (e.g. Bowels et al., 2005; Breen, 2004; Corak, 2004; Duncan and Brooks-Gunn, 1997; Erikson and Goldthorpe, 1992; Erikson and Jonsson, 1996). The literature on objective determinants of social reproduction (e.g. genetic endowments and parents' education, social networks and ability to invest in their children financially) is multidisciplinary and voluminous, whereas relatively less empirical research has been done on more subjective determinants (e.g. offsprings' aspirations, motivations and expectations). This article relates to the subjective side of social reproduction as it investigates expectations about unemployment, home ownership and general happiness among 14–16-year-old Norwegians living in financially poor families.

What adolescents expect and how they subjectively picture their future are likely to influence social reproduction because their context of perceived possibilities frames, guides and motivates the course of their future-oriented behaviour (Eccles and Wigfield, 1995; Greene and DeBacker, 2004; Markus and Nurius, 1986; Oyserman et al., 2004). Low expectations among poor adolescents may, for example, reduce their ability to use effective strategies to move past their parents' marginalized positions (Bolland, 2003; Harris et al., 2002) and end up being a 'self-fulfilling prophecy'.¹ Moreover, low expectations may have implications for present well-being, as adolescents' perceptions of personal potential and chances of success provide an interpretive context for their contemporary view of life (Adamson, Ferrer-Wreder and Kerpelamn, 2007; Nurmi and Salmela-Aro, 1997).

Most research on adolescents' general orientation towards the future is carried out within the field of psychology. (For reviews, see Nurmi, 1991; Adamson et al., 2007; Seginer, 2008). These studies typically explore future orientation as a phenomenon and seldom investigate effects of poverty or social class. Still, it is generally acknowledged within the field that how adolescents think about their potential and their future is informed by their social surroundings. As noted by Markus and Nurius (1986:954) in their seminal article concerning individuals' mental representations of the future, 'the pool of possible selves derives from the categories made salient by the individual's particular sociocultural and historical context and from the models, images and symbols provided by the media and by the individual's immediate social experiences.'

In the field of poverty research, several studies in an ethnographic tradition conclude that lowered expectations are associated with growing up poor (e.g. Anderson, 1999; Edin and Kefalas, 2005; MacLeod, 1987). These studies typically examine neighbourhoods characterized by issues related to severe poverty and involve a relatively low number of adolescents whose various problems are not restricted to the family's financial situation. A more general effect in terms of lowered life expectations (among adolescents in poor families) is seldom explored using quantitative data, the approach used in this article.

Moreover, away from this American 'urban slum' context, a relationship between poverty in adolescence and low expectations for the future is less well established. Due to comprehensive social security coverage, redistributive policies and a mainly state-financed post compulsory education system characteristic of the Nordic model², poor adolescents in Oslo presumably face a favourable opportunity structure when compared to poor adolescents in less egalitarian systems. Additionally, the data used in this article were collected in 2006 (the Young in Oslo 2006 survey³), a time when the Norwegian economy was experiencing strong growth in incomes and employment.

As this article looks into the effects of relative poverty, it could be argued that adolescents in relatively poor Norwegian families would inevitably have relatively lower expectations as compared to their peers in more affluent families. Still, if one assumes that adolescents' expectations about the future are based on a rational calculation of opportunities, why should adolescents in relatively poor families necessarily be less inclined to anticipate avoiding unemployment, owning their own home and being happy when, in a rich and comparatively egalitarian society like Norway, these outcomes (defined as they are in absolute terms) appear to be obtainable for everybody?

Given the Nordic welfare state context and the favourable economic situation in 2006, would relative poverty still be found to be related to low expectations among 14–16-year-olds in Oslo? This is the main question this paper asks. In addition, it explores how gender, immigrant background, low academic achievement and a self-perception of unpopularity among peers influence a possible relationship between relative poverty and adolescents' expectations about their future. As a final step, the article addresses the impact of school milieu. Does being in a school with a relatively high proportion of poor students have an independent effect on young people's expectations?

Low expectations and the poverty indicator

In this study the expectations of Norwegian adolescents in poor families are regarded as low if these adolescents less often than those in non-poor families expect to avoid unemployment, to own their own home, and to be happy. It should be remembered, of course, that the value young people put on these potential outcomes may differ. Despite variations in individual motivation, however, this article argues that some positions are generally looked upon as low (being unemployed) in a social hierarchy, and others as high (owning one's own home).

It should also be noted that the likelihood of being unemployed in Norway in any specific year is low (3 per cent for 2006); yet a considerable percentage of Norwegians experience short-term unemployment sometime during their work life. So while some may argue that anticipating unemployment in one's future is not actually an indicator of low expectations, it remains that if adolescents in poor families more often than adolescents in non-poor families anticipate being unemployed, their expectations are relatively lower.

Four types of poverty indicators predominate in the field of welfare studies: family income, public income support, deprivation measures, and subjective measures of socio-economic well-being. Family income adjusted for household size is by far the most common indicator. However, because most adolescents are unable to accurately report their parents' income, the analyses in this study combine responses on seven deprivation items/experiences (annual holiday, family car, sharing a bedroom, home computer, DVD player in the home, internet access in the home, personal mobile phone) to create synthetic information about a family's financial situation.

In terms of the validity of the deprivation measure, it is of course possible that not having one or more of the listed items reflects a consumption choice rather than actual deprivation. Indeed, studies of financial deprivation among adults often instruct respondents to report only those things they had to forego because of financial constraints (Guio, 2004; Fløtten and Pedersen, 2008). This approach, however, is likely to be problematic when used on adolescents, as they have limited knowledge about their family's finances. Moreover, the deprivation items used in this article are considered durables/experiences that most adolescents would prefer to have.

The subjective side of social reproduction

How social structures are recreated through the subjective interpretations of the actors is addressed theoretically in a (mainly sociological) literature on intergenerational mobility.

Most studies in this field concern the relationship between parents' social class and their offspring's educational or occupational attainment, and adolescents' perception of possibilities is one of the factors used to explain the reproduction of social position. A frequent distinction is made between approaches arguing in favour of cultural explanations⁴ and those arguing that social reproduction stems from actors' rational calculations of risks and possibilities⁵ (Boudon, 1974; Gambetta, 1987).

The traditional cultural approaches see working class culture as embodying a kind of working class collectivism, a counter approach to the competitive and individualistic culture of the capitalist, middle-class society. One often-cited example within an ethnographic tradition is Paul Willis's book *Learning to Labour* (1977). Willis found that the identification with working-class masculine values among British working-class boys produced a collective resistance to school. This rejection of education was interpreted as a collective reaction to objective opportunity structures, which, paradoxically, contributed to a reproduction of the boys' class position in the long run. Today, most contributors in the field of class analysis seem to agree that the role of social class as a basis for collective action and collective consciousness has declined (e.g. Savage, 2000; Furlong and Cartmel, 2007), yet class continues to mould people's options. In their influential book *Young People and Social Change*, Andy Furlong and Fred Cartmel (2007) specifically argue that life in high modernity revolves around an epistemological fallacy: While young people's subjective awareness of social structures has declined, these structures continue to shape their opportunities and life prospects at an objective level.

In contrast to a cultural approach, Goldthorpe (2000), building on the earlier works of Boudon (1974) and Gambetta (1987), emphasizes how social reproduction is a result of rational calculation. As a general rule, people's primary aspiration is to avoid downward class mobility, and their secondary aspiration is to achieve upward class mobility. Goldthorpe makes the point that adolescents in working-class families may actually have relatively low aspirations and still achieve their primary aspiration (avoiding downward class mobility). Moreover, and particularly relevant to this article, families with a low socio-economic status generally have fewer resources for supporting their children's education and occupational aspirations. Poor parents, for example, are seldom able to provide their children with a financial 'safety net', whereas children from more affluent backgrounds have a tendency, as Goldthorpe puts it, to be more 'light-heartedly' exposed to the possibility of failure. Hence, based on varying objective conditions, adolescents from high and low social classes may (individually) estimate the risk of future failure differently.

In his book *Class Analysis and Social Transformation*, Mike Savage (2000) criticizes the lack of cultural elements in Goldthorpe's theory on social mobility: 'It is simply not possible to ignore the cultural framework which people use to make sense of their social location and which will thus condition the kinds of rational responses that they will make' (Savage, 2000:87). Savage argues that culture can be re-introduced into class analysis in a more individuated form through Bourdieu's (1994) concept of habitus: that the position we occupy in the social space (i.e. the structure of different forms of capital) influences our conception of the room, our place within it, and the attitudes we form. Individuals in similar social conditions have a similar system of dispositions (habitus). Still, habitus does not predetermine action, and individuals who share the same habitus are not necessarily real, objectively constituted groups.

Bourdieu describes the popular (less wealthy) classes as holding a habitus of necessity, disregarding a lot as unattainable: 'It is not for us' (Bourdieu, 1994:379). Hence, objective limitations develop as an unconscious 'sense of limits' and a 'sense of one's place' (Bourdieu, 1994:471). From Bourdieu's perspective, then, poor adolescents' low expectations may be interpreted as an unconscious adjustment to their own and their family's unfavourable position in the social space. Their subjective experience of belonging to a certain social group becomes part of their habitus and may thus contribute to a reproduction of social position, even in the absence of a collective class consciousness. An unconscious 'sense of limits', however, does not exclude processes of rational calculation; low expectations among poor adolescents might very well result from a combination of the two.

Confounding and mediating effects

It is beyond the scope of this article to fully investigate the range of possible underlying and mediating effects that may explain a relationship between living in a financially poor family and expectations for the future. The analyses, however, do look for confounding effects of gender and immigrant background, and for mediating effects of low academic achievement and self-perceived unpopularity among peers. They also look for a potential link to being in a school environment with a high proportion of poor students.

Child poverty in Norway (and most other Western countries) is systematically related to immigrant background (Epland and Kirkeberg, 2007; Ytrehus, 2004). This raises the possibility of a spurious relationship, as the risk of discrimination in the labour market, for example, may make adolescents from an immigrant background more inclined than others to anticipate unemployment. On the other hand, previous studies have shown that children of

immigrants have high educational and occupational aspirations relative to their parents' socio-economic position (e.g. Goyette and Xie, 1999; Marjoribanks, 2002; Bakken, 2003).

Researchers have proposed different explanations for this result. Ogbu (1991) argues that a dual frame of reference (i.e. the adolescents' present homeland and their parents' country of origin) may produce high aspirations among children of immigrants; when considering the situation in their parents' country of origin, these adolescents may see the possibilities for their success in the new country as good. Kao (2000) maintains that different images and stereotypes connected to ethnic groups may have implications for adolescents' aspirations and formation of possible selves. Based on focus groups and interviews with American high school students, she found, for example, that Asian students, when portraying their future, identified with the stereotype of being hard working and good in math and science. Hence, the risk of a spurious relationship exists. Having an immigrant background (or identifying with a specific minority group) could influence an adolescent's expectations about the future and could also be related to a poor financial situation; at the same time, having a dual frame of reference could moderate the effects of living in a poor family.

If living in a financially poor family actually limits 14–16-year-olds' expectations about the future, how do their experiences during adolescence affect this relationship? The selection of low academic achievement as a possible mediator in this relationship flows from an assumption that adolescents' expectations about their future are rational. In Norway, low academic achievement actually does restrict young people's access to higher education and occupational positions. Research indicates that Norwegian adolescents in poor families generally perform less well in school than do their peers from more affluent families (e.g. Bakken, 2003; Huang, 2007). A positive relationship between academic achievement and aspirations for the future is also well documented (e.g. Erikson and Jonsson, 1996; Schoon and Parsons, 2002). Thus, if adolescents make rational calculations about risks and possibilities in their future, academic achievement can be assumed to influence their expectations, at least those expectations related to the more material aspects of life such as employment and owning a home.

The choice of popularity among peers as a mediating variable stems from the Bourdieuan argument about individuals' sense of place in the social structure, tentatively translated here as adolescents' sense of their placement among the other adolescents around them. The assumption is that one's peer group is particularly relevant during adolescence. A growing body of literature on children's and adolescents' perspectives on economic adversity

shows that relative poverty in rich countries has a particularly negative effect on children's relationships to peers (See Redmond, 2008). Several of these studies point at limited opportunities to participate in social activities and limited ability to match peers in consumer possessions as possible explanations. Studies among Nordic adolescents also indicate that relative poverty is related to social isolation, self-perceived unpopularity, and experiences of being bullied (Harju, 2008; Hjeltnet, 2008; Olsson, 2007; Sletten et al., 2004; Sloth, 2004).

Hence, even though the causal picture behind adolescents' popularity among peers is complex and clearly affected by both material and non-material factors, research indicates that access to financial resources influences adolescents' relationships to peers and may produce a 'sense of a subordinated position' in the social landscape of other adolescents (e.g. in the community where the adolescent lives). The aim here is merely to investigate whether self-perceived unpopularity may explain some of a possible relationship between living in a poor family and having low expectations.

Finally, as to a possible school milieu effect, researchers have proposed that, particularly for adolescents, school is the dominating social context outside of the family (e.g. Harris et al., 2002). Because adolescents spend much of their time in school, fellow students and their families are likely to function as a 'reference group' for evaluating personal situations and possibilities for future success. Hence, it may be that attending a school that has a relatively high share of poor students in itself increases the likelihood of low expectations.

US studies of high-poverty inner-city neighbourhoods have found that concentrated poverty, disorder and low neighbourhood cohesion are linked to various social disadvantages. (For a review, see Sampson et al., 2002.) In Oslo, socio-economic differences are less severe, but indicators of poor living conditions clearly cluster in some parts of the municipality. The city's nearly 600,000 inhabitants are spread across 15 administrative districts, and districts on the west side generally show a higher standard of living (e.g. lower unemployment, fewer social welfare recipients, higher education levels, better health status) than districts on the east side (Bråthen et al., 2007; Hagen et al., 1994).

As a general rule, adolescents in Oslo are assigned to and attend junior high schools according to where they live. For senior high schools, admissions in 2005 (the admission year for the older students who participated in the Young in Oslo 2006 study) were based both on region of residence (six regions) and marks. A recent study, however, indicates that most students go to a senior high school located in the same region as the junior high school that they attended (Lødding and Helland 2007). Moreover, less than 10 per cent of Oslo's junior

and senior high school students attended private school in 2006 (Norwegian Directorate for Education and Training, 2010).

RESEARCH QUESTIONS AND METHOD

The first object of the empirical analyses was to examine the validity of the variable used here to indicate a poor financial situation: How is the deprivation measure related to other family characteristics (immigrant background, address of residence, weak labour market attachment and low education among parents) expected to correlate with poverty? Further, and most important to this study, do 14–16-year-olds in relatively poor families (by this deprivation measure) less often than adolescents in more affluent families expect to avoid unemployment, to own their own home, and to be happy?

The statistical analyses went on to explore how gender, immigrant background, and parental education condition a possible relationship between family poverty and adolescents' expectations about their future. This was followed by an examination of the extent to which the remaining differences in expectations are explained by low academic achievement, a self-perceived low level of social acceptance among peers, and attending a school that has a high percentage of relatively poor students (school milieu effect). Finally, the analyses looked for moderating effects of immigrant background: is living in a poor family related differently to expectations for adolescents with an immigrant background?

Because the participating 14–16-year-olds were clustered in schools, multilevel logistic regression was used (random-intercept). Multilevel modelling takes the hierarchical structure of the data into account by specifying random effects at each level of analysis and gives a more conservative estimate for the significance of aggregate effects than does ordinary logistic regression analysis. Moreover, variables at different levels in the hierarchy can be introduced (e.g. variables at both the respondent level and the school level).

The analyses compared estimated log-odds and odds ratios of living in a poor family on adolescents' expectations. The estimates were calculated by a series of models that added, one by one, intermediate variables suspected of being responsible for transmitting the bivariate effect of the family's financial situation to the adolescents' expectations. As pointed out by Mood (2010), this standard approach in linear regression analysis can be problematic in the context of logistic regression because the degree of unobserved heterogeneity, which is likely to decrease across models (as new variables are added), will influence the coefficients (and

the derived odds ratios). Coefficients of variables already in the equation might therefore change even if they are not correlated with the new variables.

A change in the coefficient for an original variable, when a new variable is added, will in principle be the result of two separate effects: a true transmission effect and an effect of the reduction in unobserved heterogeneity. The latter will always work in the direction of increasing the coefficients for the variables that were already in the equation. Therefore, as Mood argues, if the coefficient for an existing variable is in fact reduced after the addition of new variables, we can be certain that a true transmission effect exists, but its strength may be underestimated. If, on the other hand, the coefficient remains unchanged or increases, it cannot in principle be concluded that a true transmission effect does not exist. These problems do not occur in the context of the linear probability model, and therefore all analyses were additionally performed in ordinary least squares regression (OLS). The observed changes in the estimated effects of living in a poor family were generally the same in the OLS and logistic analyses.

DATA

The empirical analyses use data from the Young in Oslo 2006 (Ung i Oslo 2006) survey, conducted by the research institute NOVA (Norwegian Social Research) and financed jointly by NOVA and the Norwegian Ministry of Children and Equality. The Norwegian school system comprises primary school (ages 6–13), junior high school (ages 13–16), and senior high school (ages 16–19). All junior high schools (second and third year students) and senior high schools (first year students only) in Oslo were invited to take part in the study; 77 out of the 91 schools participated. Students in the participating schools completed a 33-page questionnaire during two successive 45-minute school periods. To prevent students from influencing each other's responses, all participants at each school completed the questionnaire at the same time. General precautions were taken to secure the respondents' anonymity.

The total response rate was estimated at 92 per cent, with 11,440 students included in the original data file. The elimination of respondents older than 17, questionnaires with implausible answers to five indicators⁶ designed specifically to reveal frivolous responses, respondents whose questionnaire had missing information on one or more of the independent variables used in the multivariate analysis, and respondents from schools with fewer than 50 participants⁷ left 9,528 respondents from 67 schools. Their responses form the basis of the analyses in this study. Preliminary analyses revealed that the excluded respondents were

slightly more likely than the included respondents both to report material deprivation in the family and to be less optimistic about their future. Hence, it is likely that excluding these respondents produced a more conservative estimate of the relationship between material deprivation and expectations.

Expectations

Three questions were used to measure adolescents' individual expectations about their future: 'Do you expect to ever be unemployed?'; 'Do you expect to own your own home?'; and 'Do you expect to have a good and happy life?' The available responses were 'yes', 'no' and 'don't know'. The multivariate analyses used dichotomous versions of these dependent variables; adolescents with high expectations were compared to the rest.

Individual-level measure of deprivation

A clear majority of the respondents reported having access to the seven items used in this study to measure deprivation⁸; 85 per cent had their own bedroom, 90 per cent lived in families that owned at least one car, and 90 per cent had been on at least one holiday in the previous year. Almost all had their own mobile phone (97 per cent) as well as access to a DVD player (98 per cent), a computer (98 per cent), and the Internet (97 per cent) at home. On the other hand, three per cent reported lacking three or more of these deprivation items, 10 per cent two or more items, and nearly 29 per cent at least one of the items. Respondents' information regarding all items was combined in the subsequent analyses.

In the multivariate analyses adolescents lacking two or more items were categorized as living in a financially poor family and contrasted to the rest. This is an arbitrary cut-off point, but it seems a reasonable choice when compared to poverty estimates based on income statistics. A recent study using register data from 2006 identified 15 per cent of children in Oslo as living in income-poor families (incomes below 60 per cent of the median) (Nadim and Nielsen, 2009), whereas a study based on income statistics from 2001 identified six per cent as living in income-poor families (incomes below 50 percent of the median income) (Ytrehus, 2004). In other words, the estimate of income-poor children varies considerably depending on the study year and the choice of poverty threshold. Yet it remains that a cut-off point of three or more items probably excludes too many from the group of poor adolescents, while a cut-off point of one item likely includes too many.

School-level measure of deprivation

A measure of the concentration of poor families in the school was constructed from the individual-level deprivation measure, for this purpose transformed into a four-point scale (0=lack no items, 1=lack one item, 2=lack two items, 3=lack three or more items)⁹. Average scores on the deprivation measure (0-3) were used to assign schools to one of five groups, each group with about 13 schools. Schools in Category 1 are those with the lowest average level of deprivation (0.11–0.20); those in Category 5 have the highest average level of deprivation (0.60–1.30).

Immigrant background

Adolescents reporting an immigrant background (neither parent born in Norway or another Western country) totalled 25 per cent of all respondents. Of these, the largest group by far had origins in Pakistan (28 per cent); those with parents from Turkey (6 per cent), former Yugoslavian countries (6 per cent), Sri Lanka (6 per cent), Vietnam (5 per cent), Morocco (5 per cent) and Somalia (5 per cent) comprised other sizeable groups. Most of the respondents with a Pakistani, Vietnamese, Turkish, Sri Lankan or Moroccan background were Norwegian born, whereas most of those whose origins are in Somalia or a former Yugoslavian country were born outside of Norway. This study identifies 65 per cent of all poor adolescents (as defined by the deprivation measure) as having an immigrant background, somewhat lower than the 78 per cent identified through income statistics¹⁰ (Nadim and Nielsen, 2009).

Parents' education and employment situation

Responses regarding parents' education level were sorted into four categories: 1) at least one parent with a post secondary degree (77 per cent); 2) neither parent with a post secondary degree (10 per cent); 3) 'unknown' for both parents (10 per cent); and 4) information missing on both parents (3 per cent). In the multivariate analyses adolescents who report at least one parent with a post secondary degree (i.e. high/middle education) are contrasted to the rest. Responses regarding parents' employment situation were sorted into three categories: 1) at least one parent working full time (81 per cent); 2) at least one parent working part time (5 per cent); 3) neither parent employed (5 per cent); and 4) information missing on both parents (9 per cent).

District of residence

Information about respondents' district of residence was compiled into five groups: 1) western districts (29 per cent); 2) established eastern districts (18 per cent); 3) outer city eastern districts (38 per cent); 4) inner city eastern districts (10 per cent); and 5) 'other' (5 per cent). Generally speaking, western districts were expected to have the lowest share of income-poor inhabitants, whereas inner city eastern districts were expected to have the highest share. (For a more detailed description, see Danielsen and Øia, 2006 and Øia, 2007.)

Academic achievement

The Norwegian grade scale consists of six categories; 1 is the lowest grade and 6 the highest. Information about academic achievement was based on respondents' self-reported grades in three core subjects: written Norwegian, written English, and mathematics. This information was combined into a mean score of academic achievement (1–6).

Perceived popularity among peers

One of the sub-scales (social acceptance) from Susan Harter's (1988) Self-perception Profile for Adolescents was used to measure respondents' perceived popularity among peers (1–4). The sub-scale contains five statements: 'I find it hard to make friends'; 'I have a lot of friends'; 'Other teenagers find it hard to like me'; 'I am popular with others my age'; and 'I feel socially accepted among others my age.' (Cronbach's $\alpha=0.78$.) The measure reflects respondents' impression of their social acceptance, not necessarily their actual popularity. However, since the goal was to identify adolescents' sense of their social position among peers, this did not present a problem.

Appendix 1 provides a more detailed description of all variables.

RESULTS

The first part of the empirical analysis (Table 1) investigated how the individual deprivation measure relates both to other family characteristics expected to correlate with income poverty and to gender and school achievement, which are not expected to show a systematic correlation.

Table 1. The individual-level measure of deprivation by country background, parents' education level, parents' attachment to the labor market, district of residence, gender and grade level.

	Combined deprivation					
	0 items	1 item	2 items	3 items +		N
Country background						
Norwegian	81	15	3	1	100	7,060
Non-Western	43	33	16	8	100	2,468
	X2=1449.68, p<0.000					
Parents' education level						
Medium to high	77	16	5	2	100	7,332
Low	46	30	16	8	100	968
Do not know	55	29	10	6	100	949
Missing information	53	26	14	7	100	279
	X2=668.65, p<0.000					
Parents' attachment to the labor market						
At least one parent employed full time	77	17	4	2	100	7,724
At least one parent employed part time	50	30	13	8	101	476
Neither parent employed	32	33	23	12	100	449
Missing information	51	27	14	8	100	879
	X2=974.78, p<0.000					
District of Residence						
Western districts	83	13	3	1	100	2,784
Established eastern districts	79	16	4	1	100	1,716
Outer city eastern districts	66	23	8	3	100	3,569
Inner city eastern districts	50	28	14	8	100	989
Missing information	60	25	10	5	100	470
	X2=619.41, p<0.000					
Gender						
Male	71	20	6	3	100	4,579
Female	71	19	7	3	100	4,949
	X2=11.05, p<0.011					
Grade level						
2nd year junior high school	70	20	7	3	100	3,046
3rd year junior high school	70	20	7	3	100	2,864
1st year senior high school	72	19	6	3	100	3,598
	X2=5.29, p<0.508					

The percentage of respondents reporting a lack of one or more of the seven deprivation items is significantly higher among those whose parents have a low level of education, are unemployed or were born in a non-Western country. These traits are also typical among parents identified as income poor in Norway (Nadim and Nielsen 2009), which strengthens the likelihood that being without at least one of the items may reflect a poor financial situation. Moreover, lacking one or more of these items is more common among adolescents living in the city’s eastern districts (the inner city eastern districts in particular), which is also consistent with studies based on income statistics (Nadim and Nielsen 2009). Grade level and gender, on the other hand, are less related to the deprivation measure.

Table 2. Expectations of being unemployed, owning a home and being happy by the individual-level measure of deprivation (per cent).

	Expect to be unemployed				Expect to own home				Expect to be happy			
	Yes	Don't know	No		Yes	Don't know	No		Yes	Don't know	No	
0	18	39	43	100	91	8	1	100	79	18	3	100
1 item	21	41	38	100	86	11	3	100	70	24	6	100
2 item	25	45	30	100	74	21	5	100	63	32	5	100
3 item +	28	43	29	100	68	25	7	100	54	36	10	100
	X2=73.99, p<0.000				X2=291.72, p<0.000				X2=227.37, p<0.000			
Total	19	40	41	100	88	10	2		76	20	4	100
N	1,747	3,684	3,715	9,146	8,057	876	188	9,121	6,941	1,862	331	9,134

Table 2 shows how the deprivation indicator relates to adolescents’ expectations about future unemployment, owning a home, and happiness. In total, 41 per cent of the city’s young people are clearly optimistic about avoiding future unemployment, 88 per cent expect to own their own home, and 76 per cent anticipate being happy. Adolescents in poor families seem to have generally lower expectations for the future than adolescents in non-poor families. Less than 30 per cent of those lacking two or more deprivation items expect to avoid unemployment, compared to 38 per cent of those lacking one item and 43 per cent of those lacking none. Similar patterns appear for expectations about owning a home (68 per cent of those lacking at least three items anticipate owning a home as compared to 91 per cent among the ‘not deprived’) and expectations about happiness (54 per cent of respondents lacking at least three items expect to own a home as compared to 79 per cent among the ‘not deprived’).

For all three questions, particularly the one about unemployment, a relatively high proportion of respondents answered ‘don’t know’. One could argue that respondents who marked ‘don’t know’ are simply indifferent. However, as the table also shows, the percentage

of ‘don’t know’ responses to the three expectation questions generally increases with the number of items lacking. As it seems unlikely that adolescents in financially disadvantaged families speculate less than other adolescents about their future, this supports an assumption that the ‘don’t know’ answers represents a middle position between ‘yes’ and ‘no’. For simplicity, the following multivariate analyses use dichotomous versions of these dependent variables; adolescents with high expectations are compared to the rest. The robustness of this approach was tested by re-running the analyses with ordinal logistic regression (using the three-category expectation variables)¹¹.

Controlling for gender, immigrant background, and parental education

The next step of the analysis explored how gender, immigrant background, and parental education influence the relationship between living in a poor family and future expectations. Table 3a reports the bivariate relationships between the different independent variables and each of the dependent variables (expectations about avoiding unemployment, owning a home, and being happy). These relationships are the basis for the multivariate analyses.

According to the bivariate results, living in a poor family has the strongest relationship (negative) to expectations about home ownership, but it is also negatively related to expectations about happiness and avoiding unemployment. In addition, adolescents with an immigrant background and those whose parents have a low education level less often than others expect to avoid unemployment, own a home and be happy, whereas optimism regarding all three dependent variables increases with academic achievement and the level of perceived social acceptance. Gender is significantly related only to expectations about happiness – girls less often expect to be happy – but the effect is rather weak.

The multivariate analyses in Model 1 make use of information on the family’s financial situation, gender and immigrant background (concurrent) to predict all three dependent variables. For expectations about avoiding unemployment, a comparison of the bivariate coefficient with the coefficient for financial situation in Model 1 shows a decline from -0.52 to only -0.51 in the effect of living in a poor family when controlling for gender and immigrant background. This was expected as neither gender nor immigrant background has a strong effect on this dependent variable. Controlling for immigrant background reduces the effect of living in a poor family on expectations of home ownership from -1.04 to -0.85; gender shows no significant effect. Finally, for expectations about future happiness, a comparison of the bivariate coefficient with the coefficient for a poor financial situation in Model 1 (controlling for gender and immigrant background) shows a reduction from -0.77 to -

0.63. Hence, lower expectations about home ownership and happiness among adolescents in poor families may not be entirely a result of financial constraints; they may be partly attributable to an overrepresentation of respondents with an immigrant background in this group. Gender has only weak significant effect on expectations about happiness.

Table 3a. Logistic regression analyses (random-intercept multilevel) predicting expectations for avoiding unemployment, owning a home, and being happy (binary variables^a). Regression coefficient (b), standard error (SE), odds ratio (OR).

		Bivariate			Model 1			Model 2		
		b	SE	OR	b	SE	OR	b	SE	OR
Avoid unemployment	<i>N= 9,146 number of schools = 67</i>	***			ns			***		
Financial situation	<i>≥ 2 items</i>	-0.52	.08	0.60	-0.51	.08	0.60	-0.45	.08	0.64
Gender	<i>Female</i>	0.08	.04	1.08	0.09	.04	1.09	0.09	.04	1.09
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.12	.05	0.89	-0.04	.06	0.96	0.06	.06	1.06
Parental education	<i>Low</i>	-0.45	.05	0.64	—	—	—	-0.42	.06	0.66
Academic achievement	<i>(1-6)</i>	0.35	.03	1.41	—	—	—	—	—	—
Social acceptance	<i>(1-4)</i>	0.82	.04	2.26	—	—	—	—	—	—
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>	-0.09	.02	0.92	—	—	—	—	—	—
Constant					-0.46	.08		-0.40	.08	
Rho		0.01	.00		0.01	.00		0.01	.00	
Own a home	<i>N= 8,933 number of schools = 67</i>	***			***			***		
Financial situation	<i>≥ 2 items</i>	-1.04	.10	0.35	-0.85	.10	0.43	-0.76	.10	0.47
Gender	<i>Female</i>	0.03	.07	1.03	0.07	.07	1.07	0.07	.07	1.07
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.78	.08	0.46	-0.62	.08	0.54	-0.46	.09	0.63
Parental education	<i>Low</i>	-0.88	.08	0.42	—	—	—	-0.68	.08	0.51
Academic achievement	<i>(1-6)</i>	0.60	.05	1.82	—	—	—	—	—	—
Social acceptance	<i>(1-4)</i>	0.51	.06	1.66	—	—	—	—	—	—
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>	-0.30	.04	0.75	—	—	—	—	—	—
Constant					2.46	.13		2.60	.13	
Rho		0.08	.02		0.04	.01		0.04	.01	
Be happy	<i>N= 9,134, number of schools = 67</i>	***			***			***		
Financial situation	<i>≥ 2 items</i>	-0.77	.08	0.46	-0.63	.08	0.54	-0.56	.08	0.57
Gender	<i>Female</i>	-0.18	.05	0.84	-0.16	.05	0.85	-0.16	.05	0.85
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.51	.06	0.60	-0.40	.06	0.67	-0.27	.06	0.76
Parental education	<i>Low</i>	-0.63	.06	0.53	—	—	—	-0.50	.06	0.61
Academic achievement	<i>(1-6)</i>	0.38	.03	1.46	—	—	—	—	—	—
Social acceptance	<i>(1-4)</i>	1.12	.05	3.05	—	—	—	—	—	—
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>	-0.17	.02	0.85	—	—	—	—	—	—
Constant					1.59	.09		1.68	.09	
Rho		0.03	.01		0.01	.00		0.01	.00	

^aDo you expect to ever be unemployed? 1=no, 0=yes/don't know. Do you expect to own your home? 1=yes, 0=no/don't know. Do you expect to have a good and happy life? 1=yes, 0=no/don't know.

Statistically significant ($p < 0.05$) associations are presented in bold.

Results for bootstrap-based test (200 sub-samples) of significant change in the coefficients for financial situation from one model to another: * ($p < 0.05$), ** ($p < 0.01$), *** ($p < 0.001$), ns (not significant).

Data Source: *Young in Oslo 2006* survey.

Model 2 adds a control for parental education (0=high/middle level, 1=low level). When this variable is included in the equation, the coefficients for financial situation are further reduced: by 0.06 for expectations of avoiding unemployment; by 0.09 for expectations of owning a home; and by 0.07 for expectations of being happy¹². These reductions may indicate that some of the relationship between the deprivation measure and the expectation variables are actually caused by a low level of education among parents in poor families (i.e. a spurious relationship). Alternatively, parents' low education level could lead to financial deprivation (i.e. influence on expectations through its effect on financial deprivation). Most important, however, for all three dependent variables a significant negative effect of the family's financial situation remains even after controlling for gender, immigrant background, and parental education. Analyses checking the robustness of these results found similar effects with other cut-off points on the deprivation index (see Appendix 2 for details).

Academic achievement and perceived social acceptance

The analysis next explored how adolescents' academic achievement and self-perception of social acceptance influence the relationship between living in a poor family and expectations about the future. Preliminary analyses (not shown) indicated that adolescents in poor families more often than those in non-poor families reported low academic achievement and regarded themselves as unpopular among their peers (i.e. reported low social acceptance).

Table 3b continues the analyses from 3a, adding information about academic achievement and perceived social acceptance. Model 3 shows that the effect on each dependent variable of living in a poor family is reduced (from Model 2 to Model 3) when academic achievement is controlled, although the reductions in the coefficients for financial situation are rather moderate: 0.06 (expect to avoid unemployment), 0.08 (expect to own a home), and 0.06 (expect to be happy). The changes in the odds ratios for financial situation (i.e. the relationship between the odds of expecting something among adolescents in poor families and the odds of expecting the same thing among adolescents in non-poor families) are about the same for all three dependent variables.

Adding a control for respondents' perceived level of social acceptance among their peers (Model 4) further decreases the effect of living in a poor family on the three dependent variables. The reduction is smaller, however, for expectations of owning a home (0.08) than for expectations of avoiding unemployment (0.15) and being happy (0.20). Moreover, in terms of expectations about happiness and avoiding unemployment, the changes in the odds ratios for financial situation are more than double that for expectations of owning a home.

Table 3b. Logistic regression analyses (random-intercept multilevel) predicting expectations for avoiding unemployment, owning a home, and being happy (binary variables^a). Regression coefficient (b), standard error (SE), odds ratio (OR). Regression coefficient (b), standard error (SE), odds ratio (OR).

		Model 3			Model 4			Model 5		
		b	SE	OR	b	SE	OR	b	SE	OR
Avoid unemployment		<i>N= 9,146 number of schools = 67</i>								
		***			***			**		
Financial situation	≥ 2 items	-0.39	.09	0.68	-0.24	.09	0.79	-0.23	.09	0.80
Gender	Female	0.06	.04	1.06	0.10	.05	1.11	0.10	.05	1.11
Country background	Non-Western	0.11	.06	1.12	0.08	.06	1.09	0.10	.06	1.10
Parental education	Low	-0.30	.06	0.74	-0.28	.06	0.75	-0.28	.06	0.76
Academic achievement	(1-6)	0.30	.03	1.35	0.30	.03	1.35	0.30	.03	1.35
Social acceptance	(1-4)	–	–	–	0.80	.05	2.23	0.80	.05	2.23
School level measure of dep.	(1-5)	–	–	–	–	–	–	-0.04	.02	0.97
Constant		-1.58	.14		-4.33	.21		-4.24	.22	
Rho		0.01	.00		0.01	.00		0.01	.00	
Own a home		<i>N= 8,933 number of schools = 67</i>								
		***			***			***		
Financial situation	≥ 2 items	-0.68	.10	0.51	-0.60	.11	0.55	-0.57	.11	0.56
Gender	Female	0.02	.08	1.02	0.06	.08	1.06	0.06	.08	1.06
Country background	Non-Western	-0.40	.09	0.67	-0.42	.09	0.66	-0.38	.09	0.69
Parental education	Low	-0.50	.08	0.61	-0.48	.09	0.62	-0.46	.09	0.63
Academic achievement	(1-6)	0.46	.05	1.58	0.45	.05	1.57	0.44	.05	1.55
Social acceptance	(1-4)	–	–	–	0.43	.07	1.54	0.44	.07	1.55
School level measure of dep.	(1-5)	–	–	–	–	–	–	-0.12	.04	0.88
Constant		0.85	.22		-0.58	.31		-0.18	.33	
Rho		0.04	.01		0.04	.01		0.03	.01	
Be happy		<i>N= 9,134, number of schools = 67</i>								
		***			***			***		
Financial situation	≥ 2 items	-0.50	.08	0.61	-0.30	.09	0.75	-0.28	.09	0.76
Gender	Female	-0.19	.05	0.82	-0.15	.05	0.86	-0.14	.05	0.87
Country background	Non-Western	-0.23	.06	0.79	-0.29	.06	0.75	-0.26	.07	0.77
Parental education	Low	-0.38	.06	0.68	-0.36	.06	0.70	-0.34	.06	0.71
Academic achievement	(1-6)	0.29	.03	1.34	0.30	.03	1.34	0.29	.03	1.34
Social acceptance	(1-4)	–	–	–	1.09	.05	2.96	1.08	.05	2.96
School level measure of dep.	(1-5)	–	–	–	–	–	–	-0.06	.03	0.94
Constant		0.55	.15		-2.96	.22		-2.85	.24	
Rho		0.01	.00		0.01	.00		0.01	.00	

^aDo you expect to ever be unemployed? 1=no, 0=yes/don't know. Do you expect to own your home? 1=yes, 0=no/don't know. Do you expect to have a good and happy life? 1=yes, 0=no/don't know.

Statistically significant (p<0.05) associations are presented in bold.

Results for bootstrap-based test (200 sub-samples) of significant change in the coefficients for financial situation from one model to another: * (p<0.05), ** (p<0.01), *** (p<0.001), ns (not significant).

Data Source: *Young in Oslo 2006* survey.

School-level deprivation

As noted previously, the average score on the combined deprivation measure (0-3) varies across schools included in the study. The last row of statistics in all four models (Table 3a and Table 3b) shows the share of the total variance (in the dependent variables) attributed to the

school level (ρ). In an empty model (no independent variables included), only 1 per cent of the total variance in the likelihood of expecting to avoid unemployment is estimated as belonging to the school level as compared to 8 per cent and 3 per cent, respectively, for expectations of owning a home and being happy¹³. Hence, almost all of the variance in the dependent variables can be attributed to differences between students within schools rather than across schools.

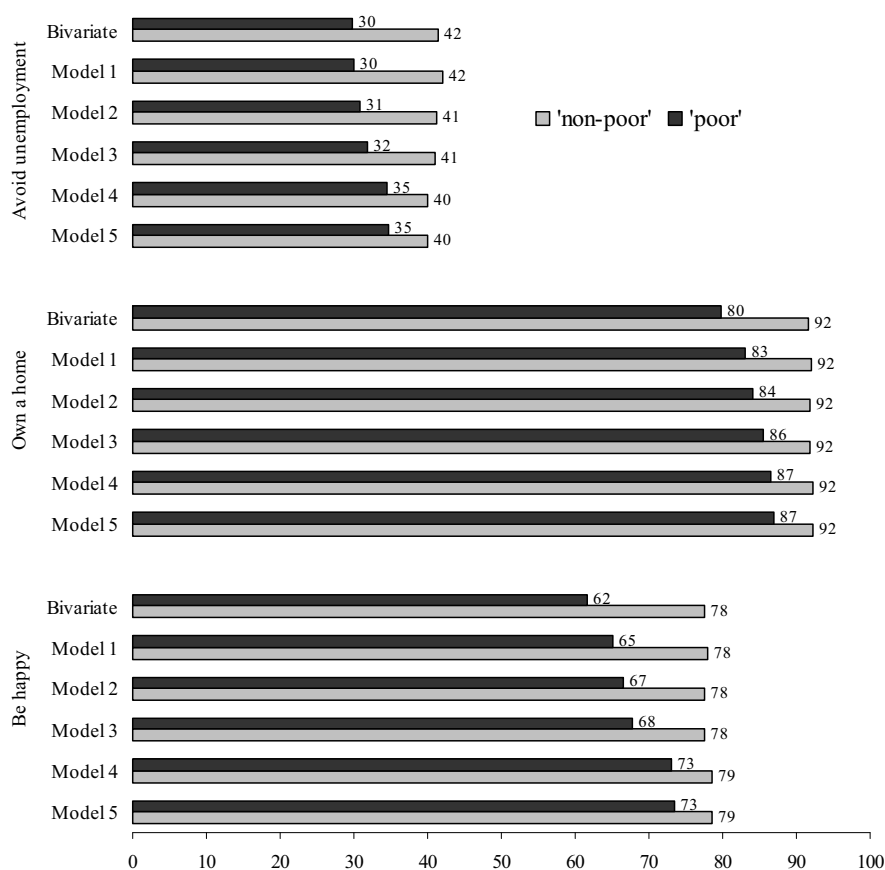
The standard error of the constant (not shown) indicates limited variation across most of the schools on all three dependent variables. The constant in an empty model varies between -0.46 and -0.32 for expectations of avoiding unemployment, between 2.12 and 2.43 for expectations of owning a home, and between 1.07 and 1.25 for expectations of being happy. In estimated probabilities this implies that that in 95 per cent of the schools, 39–42 per cent of students expect to avoid unemployment, 89–92 per cent expect to own a home, and 74–78 per cent expect to be happy. When controlling for all individual-level variables (Model 4), the school-level measure of deprivation accounts for more than 1 per cent of the variance only for expectations of home ownership. School-level deprivation, further, seems to explain some of the ‘school-level variance’ for expectations of owning a home, reducing it from 4 per cent in Model 4 to 3 per cent in Model 5.

To give some idea about the size of the effects and relative significance of the family’s financial situation, Figure 1 presents the predicted probabilities of expecting to avoid unemployment, to own a home, and to be happy when controlling for the other independent variables. Generally speaking, the controlled variables seem to explain somewhat more of the relationship between families’ financial circumstances and expectations of being happy than between financial situations and the other two dependent variables. The bivariate model in Figure 1 shows the estimated probability of expecting to be happy as 78 per cent among the non-poor and 62 per cent among the poor. When all independent variables are controlled (Model 5), the probabilities change to 79 to 73 per cent, respectively, a reduction in the difference of 10 percentage points. Among the controlled variables, the level of perceived social acceptance (Model 4) is the single variable that contributes most to explaining the relationship between living in a financially poor family and limited expectations about happiness.

For expectations of avoiding unemployment, the predicted probabilities are 42 per cent among the non-poor and 30 per cent among the poor in the bivariate model (12 percentage point difference), compared to 40 per cent and 35 per cent, respectively, in Model 5 (5

percentage points difference). Again, it is the control for perceived social acceptance that contributes most to the reduction in the difference between the non-poor and the poor. Also for expectations of owning a home, the differences in predicted probabilities for adolescents in poor and non-poor families are 12 percentage points in the bivariate model and 5 percentage points in model 5 (when all independent variables are controlled). The level of perceived social acceptance, however, seems to contribute relatively less to reducing the difference between non-poor and poor adolescents' expectations about owning a home.

Figure 1. Predicted probabilities of expecting to avoid unemployment, own a home and be happy based on the coefficients in tables 3a and 3b. (Control variables held constant at their mean).

Model 1: control for gender and country background
 Model 2: add control for parental education
 Model 3: add control for academic achievements
 Model 4: add control for social acceptance
 Model 5: add control for deprivation level in school

Different effects for adolescents with immigrant background?

Finally, the possibility of moderating effects of immigrant background were investigated by including an interaction term between immigrant background and financial situation for all three dependent variables (coefficients presented in Appendix 3). Only for expectations about happiness did the analyses show a significant interaction term between financial situation and immigrant background. Based on these analyses, Table 4 reports the predicted probabilities of expecting be happy among ‘poor’ and ‘non-poor’ adolescents with an immigrant background and among ‘poor’ and ‘non-poor’ adolescents with a Norwegian background¹⁴.

Table 4. Predicted probabilities of expecting to be happy based on logistic regression analyses (random-intercept multilevel)^a. Confidence interval $\geq 95\%$ in brackets.

	Model 1: Not controlled for other variables			Model 2: Controlled for other variables		
	‘non-poor’	‘poor’	Difference	‘non-poor’	‘poor’	Difference
Be happy						
Norwegian background	0.80 (0.78-0.81)	0.62 (0.56-0.67)	0.18	0.80 (0.79-0.82)	0.70 (0.64-0.75)	0.10
Immigrant background	0.71 (0.69-0.73)	0.61 (0.56-0.65)	0.10	0.74 (0.72-0.77)	0.73 (0.68-0.76)	0.01

^aEstimated probabilities for gender=female, parental education=high/middle, other variables held constant at their mean.

Statistically significant ($p < 0.05$) differences are presented in bold.

Data Source: *Young in Oslo 2006*.

Without controlling for the other independent variables (gender, parental education, academic achievement, social acceptance and school-level deprivation level), the difference (in the probability of expecting happiness) between poor and non-poor adolescents’ is 18 percentage points for adolescents with a Norwegian background. The corresponding difference is 10 percentage points for adolescents with an immigrant background. When the other independent variables are controlled, a significant difference (0.05 level) remains for adolescents with a Norwegian background: an estimated 80 per cent among the ‘non-poor’ and 70 per cent among the ‘poor’ expect happiness. For adolescents with an immigrant background the corresponding numbers are 74 and 73 per cent, respectively, which represents a non-significant difference. The reported probabilities were computed for female respondents whose parents have a high/middle level of education, with other variables held at their mean. Similar results were found if comparing estimated probabilities for male respondents and for respondents whose parents have a low level of education.

MAIN FINDINGS AND DISCUSSION

Using representative survey data from Oslo, Norway, this study indicates that relative poverty influences expectations about the future among 14–16-year-olds. Despite the country's universalistic policies and economic prosperity at the time the data were collected, adolescents in poor families were more likely than others to anticipate being unemployed and less often expected to own a home. Optimism regarding general well-being was also lower, as adolescents in poor families were less likely to anticipate being happy.

The items used here to measure individual-level poverty require a discussion. It is unlikely that being less privileged in terms of transportation, holidays and housing and not having a DVD player, computer, mobile phone, and internet access in itself influences young people's expectations; it is primarily as a collective indicator of the family's material situation that these articles have meaning.

Family income measures are traditionally preferred over deprivation measures to indicate a low socio-economic position. Income statistics are easily accessible through income registers and are often perceived as a more accurate measure of a family's financial situation. The accurateness of income as an indicator of living conditions, however, is disputed, particularly as it applies to children. A common objection concerns the arbitrary choice of poverty threshold (usually 50 or 60 per cent of the median income), which does not take into account people's actual living conditions (Fløtten, 2006; Fløtten and Pedersen, 2008). Income registers also exclude information on borrowing, dissaving, gifts and home consumption (Bradshaw and Richardson, 2008). Moreover, parental income is never more than an indirect measure (see, for example, Ringen, 1988; 1995), especially when assessing children's and adolescents' living conditions; parents may spend their money in such a way that their children experience deprivation even though the family's registered income is above a given poverty line. An indicator based on information about the seven deprivation items selected for this study may thus be a closer proxy of the actual material living conditions the adolescent is experiencing, as it places more importance on the adolescent's access to material resources. It is also worth noting that the applied deprivation indicator shows a negative relationship to expectations about avoiding unemployment, owning a home and being happy in the future even when controlling for a low education level among the parents.

As noted previously, a relatively higher share of adolescents from an immigrant background live in poor families. They also seem to have lower expectations than adolescents from a Norwegian background, and this raises the possibility of a spurious relationship

between poverty and expectations. However, the analysis reveals the existence of a non-trivial effect of financial circumstances after controlling for immigrant background. Indeed, for expectations about future happiness, greater differences are found between ‘poor’ and ‘non-poor’ among adolescents with a Norwegian background than among adolescents with an immigrant background. Further, poor adolescents with an immigrant background are about as likely to expect happiness as poor adolescents with a Norwegian background. Hence, even though living in a poor family may be less harmful (in terms of limiting expectations about happiness) among adolescents with immigrant background, other factors related to their background seem to limit their reported expectations about future happiness.

Overall, this may suggest that material deprivation (as measured here) connotes, at least in part, different childhood environments for adolescents with and without a non-Western immigrant background. It should be noted, however, that the family’s financial situation correlates with expectations about avoiding unemployment and owning home in about the same way for both groups. It is also important to note that the relationship between immigrant background and the dependent variables may vary according to ethnicity, country of origin, and reason for migration (e.g. refugee or labour immigrant). The primary objective of this analysis, however, was not to describe and explain expectations among adolescents with an immigrant background, but rather to control for the confounding effects of having this background.

This study also suggests that low academic achievement is generally related to low expectations. Controlling for academic achievement significantly reduced the effect of financial circumstances on all three dependent variables. Moreover, although low academic achievement was most strongly related to expectations about owning a home, it did not account for more of the relationship between this dependent variable and living in a poor family than it did for the relationship between poverty and the other two dependent variables. Yet it remains that if low expectations among poor adolescents are largely explained by the rational calculation of possibilities, low academic achievement is only one of several factors.

Self-perception of low social acceptance was the independent variable most strongly related to expectations about avoiding unemployment and being happy, while social acceptance seemed relatively less central in explaining expectations to own a future home. This may suggest that social experiences with peers in adolescence may be important in shaping young people’s outlook about the future through their effect on social confidence. It seems only logical that expectations about owning a home would be less affected by an

adolescent's level of social confidence than expectations about occupational success and general happiness.

The possibility still exists, however, that the relationship between living in a poor family, perceived social acceptance and future expectations is partly spurious. Young people's subjective evaluation of their personal popularity and their expectations about the future may be influenced by their general state of mind; those who are pessimistic may be more inclined both to perceive themselves as unpopular and to have a gloomy outlook. Moreover, children with poor parents may be more disposed to mood depression. (The set point theory of happiness, for example, posits that each individual has a baseline level of happiness, which is shaped by stable personality traits (e.g. Lykken and Tellegen 1996).) Additional analyses, however, revealed only a very small decline in the effect of the financial situation on expectations about avoiding unemployment and being happy and no decline on expectations about owning a home when respondents' reported level of mood depression¹⁵ was controlled. Hence, when mood depression differences between the non-poor and the poor were also adjusted, the latter group seemed to have more limited expectations about avoiding future unemployment, owning a home and being happy.

Finally, a very small portion of the total variance in expectations was attributable to school milieu. Moreover, attending a school with a relatively high percentage of poor students had a limited effect on expectations when the other independent variables were controlled. Thus, the analyses do not point to the existence of a collective ethos of limited expectations in relatively poor Oslo schools. This finding, however, does not rule out the possibility that expectations are influenced by school or neighbourhood characteristics; it may simply be reflecting a city in which segregation is moderate. This result is consistent with previous studies that concluded that a relatively low level of the total variance in academic achievement among Norwegian junior high school students is attributable to the school level (Bakken 2009, Kjærnsli et al 2007).

CONCLUSION

The analyses in this article indicate that growing up poor has a negative impact on adolescents' expectations about their future. Still, while US ethnographic studies among adolescents growing up in poor neighbourhoods (e.g. Anderson, 1999; Edin and Kefalas, 2005; MacLeod, 1987) typically give the impression of a more far-reaching pessimism, this study shows that the majority of Norwegian adolescents – even those in poor families – are

rather optimistic about future employment, home ownership, and general happiness. A high standard of living, universalistic policies, and a relatively egalitarian society likely explain much of this general optimism, although a prosperous economy in the years prior to the Young in Oslo 2006 survey might also be a contributing factor. It is possible that expectation differences between poor and non-poor adolescents would be greater in a less flourishing economy.

The statistical results do not reflect a general situation of hopelessness and despair or indicate a collective belief in fatalism. Still, because people's anticipation of future events is likely to influence their future-oriented behaviour, limited expectations among poor adolescents may have important consequences for their grown up lives. Moreover, limited expectations are not restricted to material or occupational conditions. Adolescents in poor families are also less prone to expect happiness, which may both reflect and influence their contemporary view of life (i.e. their present well-being).

The mechanisms through which a low socio-economic position may influence young people's perceptions of possibilities, however, are disputed in the field of social reproduction.

This study shows that poor adolescents' experiences of failure both in school and in social relationships with peers explain some of the relationship between poverty and limited expectations about the future. Self-perceived low social acceptance among peers, in particular, seems to account for differences in young people's expectations of future unemployment and happiness. This further suggests that adolescents' sense of placement among the other adolescents around them, together with more rational calculations based on perceived abilities and possibilities, may contribute to limiting their expectations. However, if poverty leads to feelings of inferiority or isolation in adolescence, it may be on expectations about such outcomes as future employment and happiness that these social costs have their greatest influence.

Nevertheless, some of the relationship between poverty and expectations remains even after controlling for such experiences. Although success in adolescence involves factors that are not controlled for in this study (i.e. factors other than academic achievement and self-perceived popularity among peers), this study's findings may also point towards a role model effect on the part of financially poor parents. In other words, the everyday experiences of living in a poor family may well be contributing to these young people's 'sense of place' in the social structure and their perception of future positions and possibilities.

Notes

1. Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure*, New York: Free Press.
2. Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
3. Valset, Kirsti and Øia, Tormod (2006). Dokumentasjon 'Ung i Oslo 2006' [Documentation Young in Oslo 2006]. Oslo: NOVA
4. The 'pushed-from-behind view' in Gambetta's terminology, or 'value-theories' in Boudon's terminology.
5. The 'pulled-from-the-front view' according to Gambetta, or 'social position theories' as outlined by Boudon.
6. Respondents marking unlikely answers on one or more of the following items: 1) height (less than 120 cm and more than 215 cm) and weight (less than 25 kg and more than 190 kg); 2) number of sex partners (more than 50); 3) drug use (used at least two types of hard narcotics more than 50 times in the last year); 4) antisocial behavior (did three or more of the following at least 20 times last year: stealing something valued at 1,000 nok or more, stealing a car/motorcycle, burglary, stealing from a friend, coming in contact with the police because of a crime).
7. For anonymity purposes, respondents in schools with fewer than 50 participating students were not given a school code in the data file.
8. The questionnaire also included questions about access to TV games, cable TV/satellite, newspaper subscription and encyclopedia in the home. Possessing these items, however, was seen as less related to the family's financial situation. For example adolescents from an immigrant background more often reported that their family had cable TV/satellite, and boys more often than girls reported having TV games.
9. To avoid very small categories, those who reported lacking three or more items were merged into one category.
10. Poverty defined by an income lower than 60 per cent of the median income (EU-standard).
11. The parameter estimates for living in a relatively poor family were approximately the same in the ordinal logistic regression analyses as in the binary logistic regression analyses. Respective parameter estimates were: expectations about unemployment, -0.47 and -0.46; expectations about home ownership, -0.87 and -0.80; expectations about happiness, -0.57 and -0.57. These estimates are based on analyses that controlled for gender, immigrant background and parental education.
12. Preliminary analyses revealed no significant interactions between parental education and financial situation. Based on these analyses, marginal effects of poverty were estimated for respondents with parents with a high/middle education level and parents with a low education level. Estimates were calculated separately for both educational categories, with other variables held constant at their mean.
13. As to the robustness of these results, preliminary analyses revealed that the share of the variance attributed to the school level were about the same if the analyses looked into expectations to be unemployed ($\rho=0.02$), to not own future home ($\rho=0.06$), and to not be happy ($\rho=0.02$).
14. Note that these calculations do not take into account the specific problems with interaction effects caused by the functional form of logit/probit models (e.g. Ai and Norton, 2003). Norton and colleagues (2004) present a user-written command to examine these particular problems, but, unfortunately, this procedure is available only for single-level models.
15. The level of depressive mode was investigated by a combination of six items, based on Kandel and Davies's (1982) Depressive Mood Inventory.

Acknowledgements

This research has been financed with the aid of EXTRA funds from the Norwegian Foundation for Health and Rehabilitation and was initiated by Save the Children Norway

References

- Adamson, Lena, Ferrer-Wreder, Laura and Kerpelman Jennifer (2007) 'Self-concept consistency and future orientation during the transition to adulthood', *Young* 15(1): 91-112.
- Anderson, Elijah (1999) *Code of the Street. Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: Norton.
- Bakken, Anders (2003) *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikehet eller sosial mobilitet?* [Minority language students in Norwegian secondary schools. Reproduction of inequality or social mobility?]. NOVA report 15/03, Oslo: NOVA.
- Bakken, Anders (2009) *Ulikhet på tvers. Har foreldres utdanning, kjønn og minoritetsstatus like stor betydning for elevers karakterer på ulike skoler?* [Differences across schools. Are parents' education, gender, and minority status equally important across Norwegian schools?]. NOVA report 8/09, Oslo: NOVA.
- Bolland, John M (2003) 'Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods', *Journal of Adolescence* 26(2):145-158.
- Boudon, Raymond (1974) *Education, Opportunity, and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: Wiley-Interscience.
- Bourdieu, Pierre (1994) *Distinction. A sociological critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Breen, Richard (2004) *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Bradshaw, Jonathan and Richardson, Dominic (2008) 'Does child income poverty measure child well-being internationally?', *Social Policy and Society* 7(4), 521-536.
- Bråthen, Magne, Anne Britt Djuve, Tor Dølvik, Kåre Hagen, Gudmund Hernes, Roy A. Nielsen (2007). *Levekår på vandring. Velstand og marginalisering i Oslo* [Migrating living conditions. Wealth and marginalisation in Oslo]. Fafo-rapport 5/07, Oslo: Fafo.
- Bowels, Samuel, Gintis, Herbert and Groves, Melissa O. (eds) (2005) *Unequal Chances. Family Background and Economic Success*. New York: Russell Sage Foundation.
- Corak, Miles (ed) (2004) *Generational Income Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press
- Danielsen, Kirsten and Øia, Tormod (2006), *Tiltak rettet mot barn og ungdom* [Action programs to improve living conditions among children and young people]. NOVA Report 17/06, Oslo: NOVA.
- Duncan, Greg J. and Brooks-Gunn, Jeanne (eds) (1997) *Consequences of Growing Up Poor*. New York: Russel Sage Fundation.
- Eccles, Jacquelynne S. and Wigfield, Allan (1995) 'In the Mind of the Actor: The Structure of Adolescents' Achievement Task Values and Expectancy-Related Beliefs', *Personality and Social Psychology Bulletin* 21(3): 215-225.
- Edin, Kathryn and Kefalas, Maria (2005) *Promises I Can Keep: Why Poor Women Put Motherhood before Marriage*. Berkeley: University of California Press.
- Efron, Bradley and Tibshirani, Robert J. (1993) *An Introduction to the bootstrap*. Boca Raton, Fla. : Chapman & Hall/CRC.
- Epland, Jon and Kirkeberg, Jon Ivar (2007) *Barn i lavinntektsfamilier 1996-2004* [Children in low income families 1996-2004]. Report 2007/33, Oslo: Statistics of Norway.

- Erikson, Robert and Goldthorpe, John H. (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Erikson, Robert and Jonsson Jan O. (eds) (1996) *Can Education be Equalized? Sweden in Comparative Perspective*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Fløtten, Tone (2006) *Poverty and Social Exclusion – Two Sides of the Same Coin? A Comparative study of Norway and Estonia*. Fafo-rapport 487, Oslo: Fafo.
- Fløtten, Tone and Pedersen, Axel W. (2008) 'Fattigdom som mangel på sosial aksepterte levekår. Resultater fra en spørreundersøkelse' [Poverty as lack of socially accepted living conditions. Results from a survey study], in Ivan Harsløf and Sissel Seim (eds) *Fattigdommens dynamikk* [The dynamics of poverty]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Furlong, Andy and Cartmel, Fred (2007) *Young People and Social Change. New perspectives*. Berkshire: Open university Press.
- Gambetta, Diego (1987) *Were they pushed or did they jump? Individual Decision Mechanism in Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, John H. (2000) 'Outline of a Theory of Social Mobility', In John H. Goldthorpe, (Ed) *On Sociology Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Greene, Barbera A. & DeBacker, Teresa K. (2004) 'Gender and Orientations toward the Future: Links to Motivation', *Educational Psychology Review* 16(2), 91–120.
- Goyette, Kimberly and Xie, Yu 1999. 'Educational Expectations of Asian-American Youth: Determinants and Ethnic Differences', *Sociology of Education* 72, 22-36.
- Guio, Anne-Catherine (2005) Material Deprivation in the EU, *Statistics in Focus, Population and Social Conditions, Living Conditions and Welfare*, 21/2005, Luxembourg: Eurostat.
- Hagen, Kåre., Djuve, Anne B. and Vogt, Pernille (1994) *Oslo: Den delte byen* [Oslo: The divided city]. Faforapport 161, Oslo: Fafo.
- Harris, Kathleen M., Duncan, Greg J. and Boisjoly, Johanne (2002) 'Evaluation the Role of "Nothing to Lose" Attitudes on Risky Behavior in Adolescence', *Social Forces*, 80(3): 1005–1039.
- Harter, Susan (1988) *Manual for the Self-perception Profile for Adolescents*. Denver, Colorado: University of Denver.
- Harju, Anne (2008) *Barns vardag med knapp økonomi. En studie om barns erfaringer og strategier* [Every day life with economic hardship. A study of children's experiences and strategies], Växjö: Växjö University Press.
- Hjeltnet, Vidar (2008) 'Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn?' [Long time social assistance in families with children: A poverty trap for parents and children?], in Ivan Harsløf & Sissel Seim (eds) *Fattigdommens dynamikk* [The dynamics of poverty]. Oslo: Universitetsforlaget.
- Huang, Lihong (2009) 'Gender segregation in student career aspirations in Norwegian secondary schools', in David P. Baker and Alexander W. Wiseman (eds) *Gender, equality and education from international and comparative perspectives. International perspectives on education and society* 10: 333–356, UK: Emerald Group Publishing Limited.
- Kandel, Denise. B. & Davies, Mark (1982) 'Epidemiology of depressed mood in adolescents: An empirical study', *Archives of General Psychiatry*, 39 (10), 1205–1212.

- Kao, Grace (2000) 'Group Images and Possible Selves among Adolescents: Linking Stereotypes to Expectations by Race and Ethnicity', *Sociological Forum* 15 (3): 407–430.
- Kjærslø, Marit, Svein Lie, Rolf Vegar Olsen & Astrid Roe (2007) Tid for tunge løft. Norske elevers kompetanse i naturfag, lesing og matematikk i PISA 2006 [Norwegians students' qualifications in natural science, reading and mathematics in PISA 2006], Oslo: Universitetsforlaget. Available from: <http://www.udir.no/Rapporter/PISA-2006-Tid-for-tunge-loft-2007/> [Accessed mars 2010]
- Lykken, David T. and Tellegen, Auke (1996) 'Happiness is a Stochastic Phenomenon', *Psychological Science*, 7(3), 186–189.
- Lødding, Berit and Helland, Håvard (2007) *Alle får, men hvem får hva? Evaluering av Oslo kommunes inntaksordning til videregående opplæring i studieretning for allmennfag/utdanningsprogram for studiespesialisering*. [All get, but who gets what? Evaluation of the admission praxis into upper secondary education in the county of Oslo] NIFU STEP report 21/2007, Oslo: NIFUSTEP.
- Marjoribanks, Kevin (2002) *Family and School Capital: Towards a Context Theory of Students' School Outcomes*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- MacLeod, Jay (1995) *Ain't No Making' It*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Markus, Hazel and Nurius, Paula (1986) 'Possible Selves', *American Psychologist* 41(9): 954–69.
- Mood, Carina (2010) Logistic Regression: Why We Cannot Do What We Think We Can Do, and What We Can Do About It, *European Sociological Review* 26 (1): 67–82.
- Nadim, Marjan and Nielsen, Roy A. (2009) *Barnefattigdom i Norge* [Child poverty in Norway]. Fafo-rapport 2009:38, Oslo: Fafo.
- Norton, Edward C., Wang, Hua and Ai, Chunrong (2004) Computing interaction effects and standard errors in logit and probit models, *The Stata Journal* 4 (2), 154–167.
- Norwegian Directorate for Education and Training (2010) [online]. Oslo, Norwegian Directorate for Education and Training.
Available from: <http://www.udir.no/Tema/Privatskoler/Statistikk---private-skoler/> [Accessed mars 2010]
- Nurmi, Jari-Erik (1991) 'How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning', *DEVELOPMENTAL REVIEW* 11: 1–59.
- Nurmi, Jari-Erik and Salmela-Aro, Katariina (1997) 'Social Strategies and Loneliness: A Prospective Study', *Personality and Individual Differences* 23 (2): 205–15.
- Ogbu, John U. (1991) 'Immigrant and Involuntary Minorities in Comparative Perspective', in Margaret A. Gibson and John U. Ogbu (eds) *Minority status and schooling: A comparative study of immigrant and involuntary minorities*. New York: Garland.
- Olsson, Elin (2007) 'The Economic Side of Social Relations: Household Poverty, Adolescents' Own Resources & Peer Relations', *European Sociological Review* 23 (4): 471–485.
- Oyserman, Daphna, Bybee, Deborah, Terry, Kathy, and Hart-Johnson, Tamera (2004) 'Possible selves as roadmaps', *Journal of Research in Personality* 38: 130–149.
- Redmond, Gerry (2008) *Children's Perspectives on Economic Adversity: A Review of the Literature*, Innocenti Discussion Paper No. IDP 2008-01. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Ridge, Tess (2002) *Childhood poverty and social exclusion*. Bristol: The Policy Press.

- Ringen, Stein (1988) 'Direct and indirect measures of poverty', *Journal of Social Policy* 17, 351–365.
- Ringen, Stein (1995) 'Well-being, Measurement, and Preferences', *Acta Sociologica* 38, 3–15.
- Roker, Debi (1998) *Worth More than This: Young People Growing up in Family Poverty*. London: The Children's Society.
- Sampson, Robert J., Morenoff, Jeffrey D. and Gannon-Rowley, Thomas (2002) 'Neighbourhood Effects: Social Processes and New Directions in Research', *Annual Review of Sociology* 28, 443–478.
- Savage, Mike (2000) *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Seginer, Rachel (2008) 'Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future', *International Journal of Behavioural Development* 32(4), 272–282.
- Schoon, Ingrid and Parsons, Samantha (2002) 'Teenage Aspirations for Future Careers and Occupational Outcomes', *Journal of Vocational Behavior* 60 (2), 262–288.
- Shropshire, Jules and Middleton, Sue (1999) *Small Expectations: Learning to be poor?* York: Joseph Rowtree Foundation.
- Sletten, Mira A., Fløtten, Tone and Bakken, Anders (2004) 'Vennskapets pris. Fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstiden' [The Price of Friendship. Poverty and Social Isolation in Adolescence], *Tidsskrift for ungdomsforskning* 4 (2), 55–76.
- Sloth, Dorte A. (2004). *Færre penge end andre børn* [Less money than other children]. Copenhagen: SFI.
- Wikeley, Felicity, Bullock, Kate, Muschamp, Yolande and Ridge, Tess (2007). *Educational Relationships Outside School: Why Access is Important*, York: Joseph Rowtree Foundation.
- Willis, Paul (1977) *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.
- Ytrehus, Siri (2004) *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* [Poor children in Norway. Who are they and where do they live?] Oslo: Fafo.

Appendix 1 Description of variables

	n	%		n	%
<i>Expectations about the future items</i>			<i>(Un)popularity/social acceptance items</i>		
Do you expect ever to be unemployed?			I find it hard to make friends.		
Yes	1,736	19	Entirely correct	333	4
No	3,713	41	Fairly correct	897	9
Don't know	3,675	40	Fairly false	3,308	35
	9,124	100	Entirely false	4,970	52
Missing	384		Total	9,508	100
Do you expect to own your own home?			I have a lot of friends.		
Yes	8,039	88	Entirely correct	5,564	59
No	189	2	Fairly correct	3,154	33
Don't know	871	10	Fairly false	586	6
Total	9,099	100	Entirely false	204	2
Missing	409		Total	9,508	100
Do you expect to have a good and happy life?			Other adolescents find it hard to like me.		
Yes	6,934	76	Entirely correct	225	2
No	328	4	Fairly correct	651	7
Don't know	1,850	20	Fairly false	3,882	41
Total	9,112	100	Entirely false	4,750	50
Missing	396		Total	9,508	100
<i>Deprivation items</i>			I am popular with others my age.		
Does your family own a car?			Entirely correct	1,866	20
No	944	10	Fairly correct	4,859	51
Yes, one car	4,199	45	Fairly false	2,196	23
Yes, two or more cars	4,303	45	Entirely false	587	6
Total	9,446	100	Total	9,508	100
How many times did you go on holidays with your family in the past year?			I feel socially accepted among others my age.		
None	939	10	Entirely correct	4,215	44
Once	1,872	20	Fairly correct	4,500	47
Twice	2,540	27	Fairly false	593	6
More than three times	4,112	43	Entirely false	200	2
Total	9,463	100	Total	9,508	100
Do you have your own bedroom (not shared)?			Perceived social acceptance		
No	1,402	15	Mean	3.28	
Yes	8,052	85	Standard deviation	0.54	
Total	9,454	100	Total	9,508	
Do you/ your family have ... in the home?			Background of migration		
DVD player	9,088	98	Norway/Western country	7,046	74
	137	2	Non-Western country	2,462	26
Computer	9,080	98	Total	9,508	100
	147	2			
Access to Internet	8,966	97	Academic Achievement		
	258	3	Mean	3.90	
Do you have a mobile phone?			Standard deviation	0.82	
No	9,032	97	Total	9,508	
Yes	233	3			
Total	9,268				

Appendix 2 Logistic regression analysis predicting expectations for avoiding unemployment, owning a home, and being happy (binary variables^a). Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

		Bivariate			Model 1		
		b	SE	OR	b	SE	OR
Avoid unemployment							
Deprivation	<i>1 item</i>	-0.19	0.06	0.83	-0.14	0.06	0.87
(RF lack none of 7 items)	<i>2 items</i>	-0.58	0.10	0.56	-0.51	0.10	0.60
	<i>3 items +</i>	-0.62	0.14	0.54	-0.61	0.14	0.60
Gender	<i>Female</i>				0.08	0.04	1.08
Country background	<i>Non-Western</i>				0.08	0.06	1.08
Parental education	<i>Low</i>				-0.41	0.06	0.66
Constant		-0.29	0.02		-0.36	0.07	
Own a home							
Deprivation	<i>1 item</i>	-0.49	0.09	0.61	-0.22	0.09	0.80
(RF lack non of 7 items)	<i>2 items</i>	-1.24	0.11	0.29	-0.83	0.12	0.44
	<i>3 items +</i>	-1.49	0.15	0.23	-0.99	0.16	0.37
Gender	<i>Female</i>				0.08	0.07	1.09
Country background	<i>Non-Western</i>				-0.46	0.09	0.63
Parental education	<i>Low</i>				-0.69	0.08	0.50
Constant		2.50	0.05		2.60	0.12	
Be happy							
Deprivation	<i>1 item</i>	-0.52	0.06	0.60	-0.37	0.06	0.69
(RF lack non of 7 items)	<i>2 items</i>	-0.85	0.09	0.43	-0.60	0.10	0.55
	<i>3 items +</i>	-1.21	0.13	0.30	-0.92	0.13	0.39
Gender	<i>Female</i>				-0.16	0.05	0.85
Country background	<i>Non-Western</i>				-0.22	0.06	0.81
Parental education	<i>Low</i>				-0.47	0.06	0.62
Constant		1.367	0.03		1.73	0.08	

^aDo you expect to ever be unemployed? 1=no, 0=yes/don't know. Do you expect to own your home? 1=yes, 0=no/don't know. Do you expect to have a good and happy life? 1=yes, 0=no/don't know.

Statistically significant ($p < 0.05$) coefficients are presented in bold; RF, reference group.

Data Source: *Young in Oslo 2006*.

Appendix 3 Logistic regression analysis predicting expectations for avoiding unemployment, owning a home, and being happy (binary variables^a). Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

		Model 1		Model 2	
		b	SE	b	SE
Avoid unemployment					
Financial situation	≥ 2 items	-0.53	0.13	-0.25	0.14
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.04	0.06	0.09	0.06
Financial situation* Country background ^b		0.04	0.17	0.04	0.18
Parental education	<i>Low</i>			-0.28	0.06
Gender	<i>Female</i>			0.10	0.05
Academic achievement	<i>(1-6)</i>			0.30	0.03
Social acceptance	<i>(1-4)</i>			0.80	0.05
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>			-0.03	0.02
Constant		-0.33	0.04	-0.18	0.33
Own a home					
Financial situation	≥ 2 items	-0.92	0.17	-0.59	0.17
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.64	0.11	-0.38	0.10
Financial situation* Country background ^b		0.12	0.21	0.03	0.21
Parental education	<i>Low</i>			-0.46	0.08
Gender	<i>Female</i>			0.06	0.08
Academic achievement	<i>(1-6)</i>			0.44	0.05
Social acceptance	<i>(1-4)</i>			0.44	0.07
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>			-0.12	0.04
Constant		2.57	0.07	-0.18	0.33
Be happy					
Financial situation	≥ 2 items	-0.88	0.12	-0.56	0.13
Country background	<i>Non-Western</i>	-0.46	0.06	-0.33	0.07
Financial situation* Country background ^b		0.42	0.16	0.47	0.17
Parental education	<i>Low</i>			-0.34	0.06
Gender	<i>Female</i>			-0.15	0.05
Academic achievement	<i>(1-6)</i>			0.29	0.03
Social acceptance	<i>(1-4)</i>			1.09	0.05
School level measure of dep.	<i>(1-5)</i>			-0.06	0.02
Constant		-1.35	0.04	-2.84	0.24

^a Do you expect to ever be unemployed? 1=no, 0=yes/don't know. Do you expect to own your home? 1=yes, 0=no/don't know. Do you expect to have a good and happy life? 1=yes, 0=no/don't know.

^b Interaction term

Statistically significant ($p < 0.05$) coefficients are presented in bold; RF, reference group.

Data Source: *Young in Oslo 2006*.

Long term benefits of social ties to peers
– even among adolescents with ‘risky’ friendships?

Sendt til Journal of Youth Studies

Long term benefits of social ties to peers – even among adolescents with ‘risky’ friendships?

Mira Aaboen Sletten

msl@nova.no

NOVA, Norwegian Social Research

P.O. Box 3223, Elisenberg, Oslo 0260, Norway

Abstract

Applying the theoretical framework of social capital, this article investigates whether adolescents’ popularity among their peers during junior high school protects them against a financially marginalized position (as indicated by unemployment, social assistance reception and low educational attainment) in young adulthood. Based on a Norwegian population-based panel study covering the period 1992–2005, the analysis shows that popular adolescents are less likely than unpopular adolescents to be marginalized. Previous research, however, indicates that social ties to peers who are seriously involved in substance use and norm breaking/delinquent behaviours may have a negative influence (in terms of successful school-to-work transitions) on norms and lifestyles. This raises the possibility of a dramatic interaction: For adolescents whose friends are engaged in risk behaviour, being popular and having a lot of friends could actually increase their likelihood of future marginalization. The analysis in this article, however, shows that there are positive long-term effects from being popular in adolescence, even for those involved in risk behaviour and ‘risky’ friendships.

INTRODUCTION

Transition is a central topic in the field of youth research. This article concerns the school-to-work transition, investigating how adolescents' level of popularity among peers is associated with unemployment, receipt of social assistance, and low educational attainment in young adulthood. The current 'mainstream' approaches of studies on school-to-work transition pay relatively little attention to adolescents' peer relationships and focus mainly on how social structures (e.g., social class or family resources), individual attributes (e.g., school attainment and dropout) or area attributes (e.g., school facilities and local labour market) influence the social reproduction of inequality. (For a review see d'Addio, 2007.) When the effects of social relationships are specifically investigated, it is most often children's relationships to parents or teachers that receive attention.

There are, however, strong arguments for considering the role of adolescent peer relationships in transition processes. From a developmental or functionalist perspective on childhood, peer relationships are commonly recognized as particularly important in adolescence (Hartup, 1983; Harris, 1995) and as crucial for the development of social competence and social confidence and for cognitive training (e.g., Sullivan, 1953; Erikson, 1968; Brofenbrenner, 1979; Youniss, 1980). Nevertheless, previous research also indicates that some types of peer contact may have negative effects. An early stream of youth subculture studies emerging from the work of the Chicago School, for example, describes how delinquent juvenile subcultures developed values and attitudes that 'replaced' society's common norms and thereby contributed to ongoing antisocial behavior (e.g., Matza, 1964; Cohen, 1955). More individual-oriented studies also show that delinquent friends (Heimer and Matsueda, 1994; Matsueda and Anderson, 1998¹; Warr, 1993; Elliott and Menard, 1996) as well as participation in social arenas with an aggregation of antisocial peers (Mahoney et al., 2001; 2004) are correlated with later delinquency.

Considering school-to-work transitions in particular, ethnographic studies associated with the Birmingham School of Cultural Studies argued that the collective development of resistance to respectable middle-class values among working-class adolescents had important influences on their transition into working-class jobs (e.g., Willis, 1977; Corrigan, 1979). A more recent stream of studies on 'youth-centered' social capital (i.e. resources derived from social ties to other adolescents) also tends to argue that connections to certain peer groups may impede mobility and thus function as 'negative social capital' (e.g., Schaefer-McDaniel, 2004; Webster et al., 2004; MacDonald and Shildrick, 2007; Tolonen, 2008; Holland, 2009). However, most of these later studies also recognize that peer relationships, although they may

limit mobility, can still be beneficial in terms of adolescents' well-being. Yet the link between this well-being effect in adolescence and potential positive effects in a long term are seldom addressed. This article, therefore, contributes to the literature on youth-centered social capital by investigating whether popularity *in adolescence* has long-term benefits *even for* adolescents who, along with their friends, are involved in risk behavior (i.e. behavior that carries the potential for harm to self/others).

The assumption here is that peer relationships in adolescence may have both short-term (well-being) and long-term (well-becoming) effects. Some types of peer contacts, while perhaps important for present well-being, are expected to constrain mobility or even contribute to marginalization in the long term. Using data from a Norwegian population-based panel study covering the period 1992–2005, the analyses look particularly into 13–15-year-olds' self-reported popularity among peers (a variant of well-being) and, 5–13 years later, their reported unemployment, social welfare assistance, and low educational attainment (an indication of financial marginalization). Negative social capital processes are captured by combining information about the respondents' and their friends' involvement in risk behavior (i.e. a relatively high level of substance use and involvement in norm-breaking/criminal activities). The empirical analyses address two main questions: 1) Does popularity among peers in adolescence protect against marginalization in young adulthood? 2) Does being popular among peers have a reduced or even inverse effect on the likelihood of marginalization in young adulthood among 'at-risk' adolescents?

Youth centered social capital

Within the social sciences, recent interpretations of social relationships often draw on the concept of social capital. Generally recognized as the founding fathers of social capital theory, Pierre Bourdieu, James Coleman, and Robert Putnam all present different approaches to the concept; and even though most scholars seem to agree that social capital is a resource derived from social ties (Lin, 2001; Portes, 1998), there is wide variation in later empirical applications. A recent review of the social capital literature (Holland, 2009) identifies two main strands: 1) an integration strand, which emphasizes collective benefits from reciprocity, trust and co-operation (originating with Coleman and Putnam) and 2) a social justice and inequality strand (based on Bourdieu's approach).

Traditionally, studies of social capital among children have been associated with Coleman (1988) and the first strand. Discussions of social capital inherent in relationships *between adolescents* (youth-centred social capital), on the other hand, tend towards the social justice and inequality strand and often attempt to describe how social ties among peers contribute to an explanation of the reproduction of marginalized positions (e.g., Raffo and Reeves, 2000; Tolonen, 2008; Holland, 2009). Putnam (2000) portrays social capital largely as the level of civicness in communities (the integration strand). Still, his division between bonding and bridging relationships is also relevant for studies belonging to the social justice/inequality strand and for studies of social ties among adolescents in particular (Holland et al., 2007; Holland, 2009). In short, bonding capital refers to social networks among homogeneous groups of people (often strong ties such as family and friends), whereas bridging capital refers to networks of people from socially heterogeneous groups (often weak ties).

The bonding-bridging distinction is used predominantly to evaluate the potential of people's social networks in terms of *getting ahead*: how social contacts vary in their ability to provide information and instrumental support that connects groups and potentially leads to mobility. As applied to youth-centred social capital and school-to-work transitions, the information and instrumental benefits related to schooling and occupational opportunities to which an adolescent has access through his or her peer network can vary. Such qualitative differences in peer social ties were found, for example, by Raffo and Reeves (2000) in a study of disadvantaged 15–24-year-olds in the north of England. In that study, adolescents with a locally based friendship network (i.e. a bonding system of youth-centred social capital) were described as having access to information about casual, temporary, and at times illegal jobs only, whereas adolescents with a diversity of social relationships (i.e. a stronger bridging system of social capital) had access to a broader information base regarding future opportunities related to schooling and jobs.²

A slightly different angle to the distinction between bonding and bridging social capital is provided by scholars who posit that certain bonding relationships may not only lack bridging opportunities, but may also 'actively' lead to marginalization (sometimes labelled 'negative social capital' or the 'dark side of social capital'). Such negative social capital is expected to occur, for example, in adolescent friendship networks, or gangs, involved in marginal activities such as crime and/or substance use. Webster et al. (2004) and MacDonald and Shildrick (2007) illustrate such marginalization processes among 15–25-year-olds living in a disadvantaged community in northeast England. They concluded that the sort of social

capital that their informants had access to was restricting them from reaching normal goals associated with adulthood (e.g., obtaining a stable employment). Moreover, in addition to creating structural constraints, the locally based friendship cultures also seemed to influence these young persons' lifestyles and aspirations. For those involved in delinquency and drug use, their peer networks directly supported, encouraged and created opportunity for more serious illegal activities, thereby escalating the marginalization processes.

A third way in which some scholars elaborate on the bonding-bridging distinction is by drawing attention to social ties that do *not* provide instrumental support or influences that help people *get ahead*, but which might nevertheless help children and adolescents *get by* in their lives (e.g., Holland et al., 2007). In other words, these contacts may yield positive effects in terms of everyday emotional support, security and self-confidence. Such an understanding is minimally developed within the traditional social capital framework. Still, most scholars discussing social capital in social ties among children and adolescents seem to recognize immediate effects of peer relationships in such areas as play, coping with uncertainty, and feelings of belonging (Leonard, 2005;2008; Bassani, 2007; Holland et al., 2007; Holland, 2009).

To sum up, the literature outlines both indirect and direct effects of social ties to peers in adolescence. Indirect effects include access largely to information and practical support and/or influence on norms and lifestyles in ways that are important for the mobilization of other forms of capital (e.g., cultural and economic). Discussions of the indirect effects realized through information and practical support adhere to the social justice and the inequality strand of social capital, whereas discussions of the effects realized through influence on norms and lifestyles accord more with earlier studies of youth subcultures. Direct effects of peer relationships in adolescence are described in terms of immediate well-being. Unlike the indirect effects described by the 'social capital lost' and 'negative influence' approach, this direct well-being effect is also expected to manifest itself in adolescents whose social ties to peers are not beneficial in terms of *getting ahead*.

Marginalization in a Norwegian context

This article uses combined information about unemployment, receipt of social assistance, and low educational attainment (no education after junior high) to indicate marginalization in young adulthood. This information was collected in 1999 and 2005, during a period when the Norwegian economy was experiencing growth in incomes and employment.

According to official statistics, unemployment rates peaked at 6% in 1993, and then levelled out at around 3–4%³ in 1999 and 2005. Rates, however, were generally higher among 20–30-year-olds (approximately 8% in 2005). Moreover, from 2000 to 2006, 8% of Norwegian 20–24-year-olds and 6% of 25–29-year-olds were registered as receiving social assistance⁴ (SSB 2007). Hence, both unemployment and receipt of social assistance were (and continue to be) relatively marginal phenomena among young Norwegians. Upper secondary school dropout, however, was more common. Generally, about 30% of young Norwegians had no upper secondary diploma five years after leaving lower secondary school (Utdanningspeilet 2005). Upper secondary education is voluntary, but all young Norwegians are entitled⁵ to three years of education after compulsory schooling.

As to the significance of these different marginalization indicators, recent research by Hammer (2007) shows that while a single period of unemployment among young Norwegians may be largely unproblematic, receipt of social assistance seems more closely related to later occupational and financial marginalization. Likewise, dropout from upper secondary education is generally associated with a greater-than-average likelihood of unemployment (Støren et al., 2007) and with a low income level for those who are employed (Opheim, 2009).

In this study, unemployment and social assistance reciprocity were determined twice (at age 20–21 and at age 26–27) and low educational attainment once (at age 26–27). Consequently, respondents could at most be recorded as having five indicators of financial marginalization. Respondents had to report at least two of the five indicators to be regarded as marginalized.

Peer popularity and later marginalization

Popularity among peers is used to indicate a well-being effect that may be derived from social ties to peers. It is important to note, however, that peer group popularity is not synonymous with emotional support and self-confidence, which are often mentioned as present well-being effects of adolescents' social ties to peers (e.g., Leonard, 2005; 2008; Bassani, 2007; Holland et al., 2007; Holland, 2009). Still, being popular (i.e. having a relatively broad network of friends) is expected to represent a type of well-being in itself, while at the same time influencing self-confidence and facilitating emotional support.

There are several mechanisms through which a low level of popularity among peers in adolescence may affect later marginalization (e.g., by fostering school dropout, low academic achievement, social incompetence and/or a lack of social confidence). This article, however, does not seek specifically to investigate such potentially explanatory mechanisms. Still, to determine if an actual relationship exists between peer popularity and later marginalization, a consideration of spurious relationships is required.

A common debate within the child development literature regards the relative importance of stable personality traits (e.g., level of extroversion, neuroticism, agreeableness) versus casual effects from relationship deprivation (e.g., lack of opportunities to develop social skills). Studies have found, for example, that children who are disliked by their peers in early childhood continue to be disliked in adolescence (Coie & Dodge, 1983). Moreover, individuals' psychopathology seems generally stable throughout the course of their lives (e.g., Waaktaar et al., 2004). In an effort to adjust for relatively stable mental health conditions, the empirical analyses in this article control for respondents' level of mood depression in adolescence. This control seems particularly relevant as the analyses use self-reported information to indicate popularity among peers. It is reasonable to expect, for example, that a tendency towards mood depression might well influence respondents' subjective evaluation of their own popularity.

Other confounding factors also exist. Young Norwegian males are more often than young Norwegian females unemployed (SSB 2010), receiving social assistance (Holm 2007), and lacking at least three years of upper secondary education (Støren et al., 2007; Markussen et al., 2008), characteristics that are also related to parents' socioeconomic status. (For analyses on Norwegian data, see Wiborg and Hansen, 2009; Nilsen 2000; Grasdahl, 2001; Hammer, 2001; Støren et al., 2007; Markussen et al., 2008). In addition, boys are found to report significantly higher levels of social acceptance than girls (Harter, 1985; Patterson et al., 1990), and peer relationships in adolescence are also found to be related to parents' socioeconomic status (Sletten et al., 2004; Redmond, 2008; Olsson, 2007; Sletten, 2010). Finally, high achievement in school is generally expected to facilitate school-to-work transitions, and it may influence peer popularity as well. Since gender, socioeconomic background, and academic achievement during adolescence could produce a spurious relationship between early popularity and later marginalization, the multivariate analyses attempt to control for these variables.

Risk behavior and later marginalization

Within the fields of child development and criminology there is a long tradition of studies on peer acceptance, association with deviant peers, and later delinquency. Although a review of this literature is impossible within the framework of this article, it seems appropriate to note that the issue of causal effects of association with deviant peers on later maladjustment is highly debated (e.g., Matsueda and Anderson, 1998; Laird et al., 2001; Kreager, 2004).

Crudely outlined, the ‘negative social capital’ approach is consistent with socialization theories (e.g., differential association, learning, subcultural, and interaction theories), which look upon association with delinquent peers as a primary mechanism whereby adolescents acquire the techniques, attitudes and such needed for later criminality. Critics of these theories argue mainly that a relationship between friendship with antisocial peers and later maladjustment is caused by social selection or measurement errors. However, several empirical studies report at least some evidence of a peer effect even after efforts to control for such spurious relationships (e.g., Matsueda and Anderson, 1998; Warr, 1993; Laird et al., 2001; Mahoney et al., 2004).

Still, a ‘normal’ level of involvement in substance use and minor delinquency does not seem to indicate a risk of later marginalization. On the contrary, because involvement in such acts is generally a social phenomenon, a total lack of participation in them during adolescence may actually be a sign of social maladjustment (low peer acceptance or social isolation) (Tolonen and Tieman, 1990; Demuth, 2004). Important to the analyses in this article, however, is the assumption that substance use and minor delinquency in adolescence do not necessarily indicate a risk situation. Hence, a problematic level of involvement in this type of behaviour should be identified empirically.

DATA

The study uses data from the longitudinal survey study Young in Norway, as presented in detail by Pedersen (2007) and Wichstrøm (1999). In short, a population-based sample of Norwegian adolescents (primarily aged 13 to 18) was followed over a 13-year time span. The first survey was conducted in 1992 (T1) and followed up by three more points of data collection: 1994 (T2), 1999 (T3), and 2005 (T4). The overall response rate in 1992 was 97%, and the cumulative response rate was 67%.

At T1, all participants filled out the questionnaire in school; those who attended the same school at T1 and T2 were followed up at T3 and T4 (N=3,507). The further follow-up of only those who attended the same school at T1 and T2 resulted in a two-group structure of the longitudinal material; those who entered the study whilst in junior high school and those who entered the study whilst in senior high school. The empirical analyses use data from 1,502 respondents, all of whom were in junior high school at T1 and T2 (generally born between 1978 and 1979) and participated in the T4 survey. In other words, in 1992 (T1) the majority of the respondents were 13–14 years old, in 1994 (T2) 15–16 years old, in 1999 (T3) 20–21 years old, and in 2005 (T4) 26–27 years old.

The peer popularity indicator

Most quantitative studies on peer popularity are carried out by child development researchers. In those studies data are obtained predominantly through peer nomination (e.g., by fellow students), adult information (e.g., from teachers), direct observation of relevant low-acceptance behaviours (e.g., aggressiveness, shyness, withdrawal), but also from self-reports. This article uses the fourth strategy and looks into self-perception of social acceptance. A version of the social acceptance subscale from Susan Harter's (1998) Self-perception Profile for Adolescents (SPPA) is used to measure respondents' perceived popularity among peers (Wichstrøm 1995). The applied scale contains five statements (see Appendix 1). To obtain a solid measure, mean scores were computed separately for responses to the statements at T1 and T2, and thereafter combined into a joint measure with three categories of social acceptance: high, medium and low.⁶

The subjectivity of the measure of self-perceived social acceptance is muted by combining it with more objective information about the respondents' friendship structure, namely, who they usually spend time with.⁷ Information from this question at T1 and T2 were combined and coded into three categories: strong friendship structure (usually associated with a group of friends), medium strong friendship structure (usually associated with one or two good friends only), and weak friendship structure (lacking regular friendship ties).

The multivariate analyses use a sum score (0-4) combining information from the subjective measure of social acceptance T1/T2 (0-2) and the more objective measure of friendship structure T1/T2 (0-2). For this combined variable (0-4), 0 indicates a low level of popularity among peers, and 4 indicates a high level.

Marginalization in young adulthood

As mentioned previously, the analyses use a combination of information about unemployment at T3 and T4, social assistance reciprocity at T3 and T4, and educational attainment at T4 to indicate marginalization in young adulthood.

At T3 and T4, respondents were asked to report their main occupation during the previous year. Those who reported their main occupation as unemployment were coded as unemployed. In addition, a battery of questions about the respondent's sources of livelihood in the previous 12 months was used to obtain supplementary information about unemployment among the respondents.⁸

Information about social assistance at T3 and T4 was obtained from the same battery of questions about livelihood sources. In total, 4% were coded as unemployed at T3 and 13%⁹ at T4, whereas 3% reported receiving social assistance at T3 and 2% at T4.

Finally, information about education was obtained from a question about completed schooling at T4 (26–27 years olds). Those who neither reported finishing senior high school¹⁰ nor indicated they had completed education at a higher level were coded as having a low level of education (7%).¹¹

In the subsequent analyses, the 5% who reported at least two of five marginalization indicators (unemployment at T3, unemployment at T4, social assistance benefits at T3, social assistance benefits at T4, and low education at T4) are contrasted to the rest.

Risk behaviour

Risk behaviour in adolescence was measured by respondents' reports of personal involvement in problem behaviour related to school (5 questions), norm breaking or minor delinquent acts (5 questions), and more serious delinquent acts (5 questions) in the previous 12 months. To obtain solid sub-measures, responses from T1 and T2 were combined. The three sub-measures were then coded into dichotomies, separating the relatively high level of risk involvement from the low and average levels. In addition, substance use was measured by responses to questions about drinking habits, use of hashish/marihuana, and hard drugs. Separate measures of substance use were computed for T1 and T2 and thereafter combined into a dichotomous measure, contrasting those who had been drunk more than 10 times and/or used illegal drugs in the previous 12 months (10%) to the rest. Finally, information from these four measures of risk behaviour were combined into an overall score (0-4) for each respondent.

Respondents at T1 and T2 were also asked to rate their two best friends' smoking habits (smokes permanently), alcohol use (drinks weekly), experimentation with illegal drugs (has tried smoking hashish), and contact with police (for an illegal act). Responses, either 'yes' or 'no' for each item, were totalled (0-8), with 0 indicating that neither of their two best friends was involved in these types of potential risk behaviour and 8 indicating involvement in all four activities (at least at both survey points for one friend, or for both friends at one survey point). As categories 4–8 included very few respondents, they were collapsed into one group; this resulted in a five-point scale of 0–4. (See Appendix 1 for the list of activities.)

A risk involvement variable combining this information about the respondents' own and their friends' risk behaviours was also constructed on a scale of 0–8. In the multivariate analyses, a three-category variant is used: 1=low level (no involvement by respondent and her/his friends); 2=middle level; 3=high involvement (a score ≥ 3).

Other variables

The questionnaires at T1 and T2 included two open-ended questions about both parents' occupations: 'Which occupation does your father/mother have?' and 'What does he/she do at work?' Answers were categorized according to the International Standard of Classification of Occupations, ISCO-88¹² (Hoffmann, 1993; International-Labour-Office, 1990). A 5-point scale used in other studies based on the same data (e.g., Pedersen and Blekesaune, 2003; Pedersen et al., 2001) was collapsed into two main categories: 1=higher and middle positions; 2=lower functionary and working-class positions. The variable was then extended by adding a third category: 3= weak attachment to the labour market. This category was based on the question 'Does your dad/mum currently have a job?' Respondents who had missing information on the first two questions about parents' occupations and who reported both parents to be without employment (full or part time) were coded as having parents with a weak labour market attachment.

To obtain a proxy for cultural capital, the T1 survey included a question about the number of books in the home. Possible answers were: 1='no books'; 2='fewer than 20'; 3='20–50'; 4='50–100'; 5='100–500'; 6='500–1000', and 7='more than 1000'. This variable is used as a scale (0–6) in the subsequent logistic regression analyses.

To investigate possible spurious effects of adolescents' general state of mind, a combination of six items based on Kandel and Davies's (1982) Depressive Mood Inventory (DMI) was used to control for depression (see Appendix 1). The variable combines

information on each respondent's mean score on these items at T1 and T2 to ensure the measure is solid.¹³

Information about respondents' *academic achievement* in adolescence is based on self-reported grades at T2 in three core subjects: written Norwegian, written English, and mathematics. A standardized mean score was computed for each subject and then combined into an overall measure of academic achievement.

Preliminary analyses investigated the effect of having a non-Western immigrant background. Likely due to the low number of adolescents within this group (only 2% of the sample), this variable showed no significant relationship to the likelihood of young adulthood marginalization and is therefore excluded from the subsequent analyses.

Selective attrition

Multiple logistic regression analyses (not shown) were conducted to examine potential selective attrition from T2 to T4. These analyses showed that being female predicted a greater likelihood of participation at T4. Moreover, the likelihood of participation increased significantly by the level of self-reported academic achievement. In contrast, a high level of mood depression, friends' high-risk behavior, and low educational aspirations among friends predicted greater risk of dropout. Hence, it seems likely that adolescents possessing characteristics expected to be related to future marginalization are under-represented at T4.

RESULTS

The first step of the empirical analysis is descriptive, showing the relationship between marginalization in young adulthood and the two variables for peer popularity (the 'objective' friendship structure variable and the 'subjective' self-perceived acceptance variable) as well as the combined measure of popularity.

Overall, as indicated in Table 1, adolescent peer popularity is linked to marginalization in young adulthood. Adolescents with a low friendship structure (weak/casual ties) and those reporting a low level of self-perceived acceptance by peers have a higher-than-average likelihood of being marginalized in young adulthood. On the combined measure, adolescents in the two lowest levels of peer popularity have a higher-than-average (9–10%) likelihood of marginalization, whereas adolescents in the two highest categories have a lower-than-average (2–3%) likelihood of marginalization.

Table 1. Marginalization at T3/T4 by the objective indicator, the subjective indicator and the combined measure of popularity (%)

	MarginalizationT3/T4		Total	N
	no	yes		
Objective indicator of popularity				
Low	90	10	100	408
Middle	96	4	100	361
High	97	3	100	733
$X^2=24.07, p<.000$				
Subjective indicator of popularity				
Low	92	8	100	522
Middle	95	5	100	433
High	96	4	100	547
$X^2=8.76, p<.05$				
Combined measure of popularity				
Low	90	10	100	176
Medium low	91	9	100	286
Middle	95	5	100	393
Medium high	98	2	100	306
High	97	3	100	341
$X^2=26.84, p<.000$				
Total	95	5	100	1,502

Controlling for background variables

The analysis goes on to explore how controls for relevant background variables influence the relationship between peer popularity in adolescence and later marginalization. Table 2 provides the results of a multivariate logistic regression analysis performed in two steps. The dependent variable is marginalization in young adulthood. Model 1 shows the bivariate relationship between peer popularity and marginalization. Model 2 refines the relationship shown in Model 1 by controlling for gender, mood depression, number of books in the home, parents' socioeconomic status (SES), and academic achievement.

Model 1 shows that the likelihood of marginalization in young adulthood decreases significantly with peer popularity in adolescence. Model 2 shows, further, that the likelihood of marginalization increases by the level of mood depression and decreases by the level of academic achievement. Moreover, adolescents with parents who have weak labour market attachment are significantly more likely to be marginalized than adolescents with parents in high or middle socioeconomic positions. A comparison of the peer popularity coefficient in Model 2 with the bivariate relationship presented in Model 1 reveals a reduction in the

coefficient from -0.43 to -0.35 , indicating that some of the association between peer popularity and marginalization is likely caused by the controlled for variables (mood depression, academic achievements, parents' socioeconomic status). Most important, however, is the significant negative effect of peer popularity (on marginalization) that remains after controlling for these background factors. Given the coefficients in Model 2, moving one step up on the popularity scale (0-4) decreases the odds of marginalization by 30% (OR=0.71).

Table 2. Logistic regression analyses predicting the likelihood of marginalization at T3/T4. Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

Variables in the model	b	SE	OR
Model 1. Peer group status at T1/T2 (N=1,502)			
Peer group status (scale 0-4)	-0.43	0.09	0.65
Constant	-1.20	0.35	
Model 2. Addition of background variables T1/T2 (N=1,502)			
Peer group status (scale 0-4)	-0.35	0.09	0.71
Gender (ref. male)	-0.17	0.25	0.85
Mood depression T1/T2 (scale 0-3)	0.94	0.20	2.56
Number of books in the home (scale 0-6)	-0.12	0.11	0.88
Parents' SES Low	0.28	0.27	1.33
(RF* = high/middle) Unemployed	0.83	0.38	2.30
Academic achievement (scale 0-4)	-0.28	0.09	0.75
Constant	-2.26	0.78	
Model 3. Analysis by gender			
Female (N=813)			
Peer group status (scale 0-4)	-0.33	0.13	0.72
Mood depression T1/T2 (scale 0-3)	0.87	0.27	2.39
Number of books in the home (scale 0-6)	-0.25	0.17	0.78
Parents' SES Low	0.00	0.37	1.00
(RF* = high/middle) Unemployed	0.59	0.54	1.81
Academic achievement (scale 0-4)	-0.27	0.12	0.76
Constant	-2.26	0.78	0.10
Male (N= 689)			
Peer group status (scale 0-4)	-0.38	0.15	0.68
Mood depression T1/T2 (scale 0-3)	1.04	0.32	2.81
Number of books in the home (scale 0-6)	-0.03	0.15	0.97
Parents' SES Low	0.57	0.39	1.76
(RF* = high/middle) Unemployed	1.05	0.55	2.87
Academic achievement (scale 0-4)	-0.30	0.09	0.74
Constant	-2.88	1.12	

*RF = reference group.

Note: Statistically significant (<0.05) associations are presented in bold.

Model 3 presents the same analysis as Model 2 but shows the results based on gender. As indicated in the table, the effect of peer group popularity on marginalization is fairly similar for the male and female samples. In other words, if popularity in adolescence generally protects against marginalization in young adulthood, it seems to be equally important for boys and girls. Again, the level of mood depression shows a relatively strong positive relationship to marginalization, whereas academic achievement is negatively correlated with the likelihood of future marginalization for both genders.

It should be noted, however, that the degree of unobserved heterogeneity in a sample can influence the estimated log-odds (b) or odds ratios (OR). As pointed out by Mood (2010), comparing effects across samples can thus be problematic if the level of unobserved heterogeneity varies. In order to check for this problem, the Model 3 analyses were additionally performed in ordinary least squares regression (OLS). The relative relationships between the effects of popularity on marginalization among females and among males were shown to be generally the same in the OLS analyses (not shown) as in the logistic analyses presented in Model 3.

Risk behavior and friends' risk behavior

Having controlled for the selected background variables, the analysis next explores how adolescent peer popularity and marginalization in young adulthood are related to the respondents' involvement in risk behaviour, as well as to their best friends' involvement in risk behaviour. Table 3 shows the bivariat correlations among these four variables.

Table 3. Correlations (Kendall's tau-b) between peer popularity, personal risk behavior, friends' risk behavior, and marginalization T3/T4 (N=1,502)

	Peer popularity (scale 0-4)	Personal risk behavior (scale 0-4)	Friends' risk behavior (scale 0-4)
All (N=1502)			
Personal risk behavior (scale 0-4)	0.06	–	–
Friends' risk behavior (scale 0-4)	0.06	0.46	–
Marginalization T3/T4 (0-1)	–0.11	0.10	0.12

Note: All correlations are significant (p<0.05)

All correlations in Table 3 are significant at a 0.5 level. Interestingly, popularity among peers appears positively related both to personal risk behaviour and to friends' risk behaviour. This supports previous research indicating that risk behaviour in adolescence is a social phenomenon. Moreover, as expected, marginalization is positively related to personal risk

behaviour and to friends' risk behaviour. The strongest correlations, however, are found between personal risk behaviour and friends' risk behaviour.

The main propose of the empirical analysis is to investigate the effect of peer group popularity on marginalization in young adulthood for respondents engaging in different levels of risk behaviour and with different levels of risk behaviour on the part of their two best friends. Table 4 reports on the basis for these analyses: the relationship between marginalization in young adulthood and personal involvement in risk behaviour, friends' involvement in risk behaviour, and the combined measure of risk behaviour.

Table 4. Marginalization at T3/T4 by personal involvement, friends' involvement and the combined measure of involvement in risk behavior (%)

	MarginalisationT3/T4			
	no	yes	all	N
Personal risk behavior T1/T2				
Low level (no involvement)	97	3	100	758
2	95	6	100	365
3	92	8	100	206
4	92	8	100	112
High level	85	15	100	61
X2=21.04, p<.000				
Friends' risk behavior				
Low level (no involvement)	97	3	100	878
2	92	8	100	207
3	92	8	100	166
4	91	9	100	166
High level	87	13	100	85
X2=26.84, p<.000				
Combined measure				
Low level (no involvement)	98	2	100	587
Middle level	95	5	100	479
High level	90	10	100	436
X2=27.00, p<.000				
All	95	5	100	1,502

The percentage reporting marginalization at T3/T4 increases by the level of personal involvement in risk behaviour and by the level of friends' involvement in risk behaviour. Moreover, looking at the combined variable, only 2% of respondents in the low risk group (those reporting no involvement in risk behaviour for themselves and their friends) are categorized as marginalized in young adulthood, whereas 5% of respondents in the middle group, and 10% in the high-risk group report two or more indicators of marginalization in young adulthood.

As a final step, the analysis investigates whether the effect of being popular among peers in adolescence are the same among adolescents with a high-risk profile as among adolescents with a middle- or low-risk profile. Table 5 shows the results of multivariate logistic regression analyses carried out separately for the different levels of combined risk. The dependent variable is marginalization in young adulthood, and all three analyses control for level of mood depression, parents' SES, and academic achievement in adolescence. As in the results shown earlier (Table 2), these three control variables had significant effects on marginalization in a multivariate model.

Table 5. Logistic regression analyses predicting the likelihood of marginalization at T3/T4, separate analyses for each level of the combined risk behavior measure (N=1,502). Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

		b	SE	OR
No involvement (N=587)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.40	0.25	0.67
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	1.28	0.53	3.58
Parents' SES	<i>Low</i>	0.19	0.62	1.21
(RF* = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.13	1.14	1.13
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.19	0.22	0.82
Constant		-4.32	1.44	
Middle level (N=479)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.31	0.16	0.73
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.38	0.45	1.47
Parents' SES	<i>Low</i>	0.92	0.46	2.51
(RF* = high/middle)	<i>Unemployed</i>	1.48	0.70	4.41
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.25	0.16	0.78
Constant		-2.38	1.06	
High level (N=436)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.45	0.13	0.64
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.71	0.27	2.04
Parents' SES	<i>Low</i>	0.14	0.38	1.15
(RF* = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.91	0.52	2.48
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.22	0.14	0.81
Constant		-1.90	0.80	

*RF = reference group.

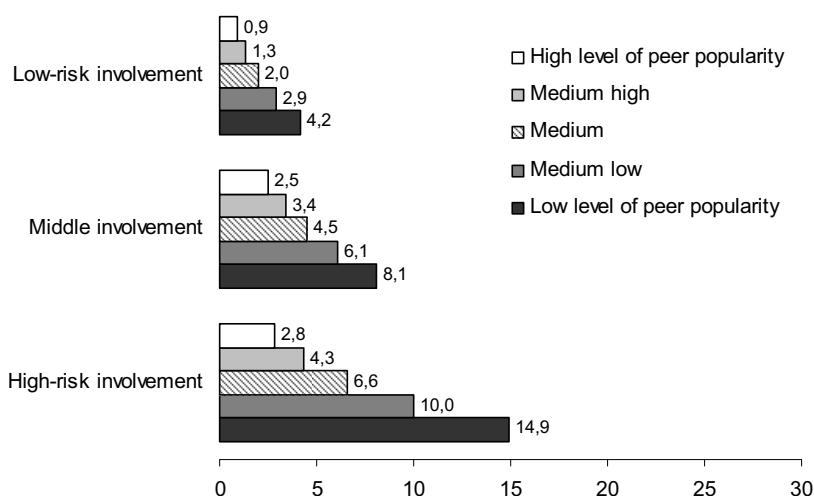
Note: Statistically significant (<0.05) associations are presented in bold.

A main conclusion of this study, then, is that peer popularity in adolescence has about the same negative effect on later marginalization regardless of risk profile. Hence, to be popular seems to protect against marginalization in young adulthood, even among adolescents who are involved in risk behaviour or who have friends who are. Moreover, the effect of being popular in adolescence is actually slightly higher among respondents in the 'high-risk' group than among those reporting no or mid-level involvement. Also interesting is that the effect of mood depression on future marginalization among respondents with a low-risk profile (no involvement) seems to be double that among adolescents with a middle- or high-risk profile.

Analyses (not shown) carried out separately for different levels of *personal* involvement in risk behaviour (no involvement, middle involvement and high involvement) and for different levels of *friends'* involvement (no involvement, middle involvement and high involvement) produced fairly similar results: the effect of peer popularity on future marginalization was slightly higher in the high-risk groups. The table presented in Appendix 2 reveals that these conclusions were robust for different cut-off points on the combined risk variable and when using a categorical variable for peer popularity. Additional separate analyses (not shown) for male and female respondents also indicated protective effects of peer group popularity for both genders in the high-risk group.

One might argue that it is only natural that popular adolescents 'do better' than their non-popular counterparts, at least when compared to less popular adolescents with the same risk profile. Even though popularity is beneficial, among at-risk adolescents as well, this effect could be rather trivial when compared to other factors influencing future marginalization. To give some idea about the size of the effects and the relative significance of being popular among peers, Figure 1 shows the predicted probabilities of marginalization in young adulthood for the different levels of the peer popularity variable for adolescents in the three risk groups (using the combined risk variable).¹⁴

Figure 1. Predicted probabilities of marginalization in young adulthood based on the coefficients presented in Table 5 (%)

Note: The probabilities are computed using the `prvalue` command in Stata. Other variables (mood depression, parents' SES, academic achievements) in the model are held constant at their mean (i.e. the mean on these variables for each level of risk involvement).

Most strikingly, the results presented in Figure 2 show a relatively big difference among respondents according to their risk profile, at least for those who are less popular. For unpopular adolescents, the probability of marginalization is estimated at 14.9% among those in the high-risk group, whereas the estimate is 4.2% for those in the low-risk group. For popular adolescents, the difference in the estimated probabilities between high-risk and low-risk adolescents is lower, both in absolute and relative terms. The probability of marginalization for popular adolescents in the low risk group is 0.9%, whereas the estimated probability among popular high-risk adolescents is 2.8%. Hence, popular adolescents seem to have a relatively low chance of being marginalized in young adulthood, regardless of their risk involvement in adolescence.

Finally, additional OLS analyses addressing the potential problem of a varying level of unobserved heterogeneity across the groups showed the effect of peer popularity in the middle group to be about double that in the low risk group and the effect in the high-risk group to be more than double that in the middle-risk group. This pattern reflects the fact that while the probability of marginalization increases by the level of popularity at the same rate in all three groups, the general likelihood of marginalization varies within each risk group (i.e. the point of departure differs). This pattern is also revealed by the differences in estimated probabilities resulting from the logistic analyses presented in Figure 1.

MAIN FINDINGS AND DISCUSSION

Using a Norwegian population-based survey covering the period 1992–2005, this study indicates that being popular among peers in adolescence reduces the chance of marginalization in young adulthood. This protection effect of peer popularity is not reduced even if the adolescents are involved in risk behavior and/or have friends who are involved in such behavior.

The control analyses showed a significant negative (or protective) effect of peer popularity on marginalization after controlling both for parents' socioeconomic position and for academic achievement in adolescence. As noted previously, however, a considerable risk of spuriousness exists due to stable individual characteristics (e.g., underlying pathology, level of intelligence). Mental health problems, in particular, are expected to influence both peer popularity in adolescence and later educational and occupational attainment. Still, a significant negative effect of peer popularity on later marginalization remained after controlling for the level of mood depression. Hence, if self-reported mood depression is a

reasonably good proxy for underlying mental health problems, these results support a genuine relationship between peer popularity in adolescence and later marginalization.

The relationship between self-perceived social acceptance and depression, however, is likely very complex; indeed, the level of peer popularity may actually influence the level of mood depression rather than the other way around. Hence, a control for the level of mood depression might actually lead to an underestimation of the relationship between popularity and later marginalization. As the data on depression and popularity were collected simultaneously, the data are unable to demonstrate the direction of the casual relationship. Then again, it is also probable that these factors mutually influence each other and are cumulative over one's life course.

Although the control for mood depression, in particular, seemed to strengthen the results, the analysis does not control for all sources of spurious relationships; physical attractiveness, for example, might influence both early peer popularity and later marginalization.

As to further limitations, the attrition rate is a concern in terms of external validity, particularly since the dropout at T4 seems to be biased. Yet, some characteristics of those who did not participate at T4 are known. The analysis of selective attrition showed that respondents exhibiting characteristics in adolescence that are expected to influence later marginalization (e.g., low academic achievement, friends involved in risk behaviour) were less likely to participate at T4. Theoretically, this dropout could have made the relationship between peer popularity and future marginalization appear stronger than it actually is; this would be the case, for example, if peer popularity was found to be less protective against future marginalization among respondents 'at risk'. The results, however, did not support this assumption. Peer popularity in adolescence had about the same effect on marginalization in young adulthood regardless of the respondent's and his/her friends' risk profiles.

Another limitation may be the use of self-reports of peer acceptance, which represents both a strength and a weakness of the study. On the one hand, it is advantageous to have adolescents' perspectives on their position among peers because self-image may be particularly relevant to ambitions and self-confidence, which, in turn, may be connected to later success in education and employment. On the other hand, previous studies have shown that self-report measures give somewhat biased information in terms of actual peer popularity. For example, rejected children seem to hold more positive perceptions of their social acceptance and behavioural competence than do neglected or 'average' children (Patterson et al., 1990; Asher and Paquette 2003). The analyses here aimed at adjusting for this by

combining the subjective measure on self-perceived acceptance among peers with a more objective measure of the respondent's friendship structure. Still, it is likely that information from other sources (e.g., peers or adults) would have further improved the study design. This said, the reliability of the peer popularity and risk behaviour measures is strengthened considerably by the use of information that is derived from more than one data source and over time. Indeed, previous studies have found that peer group popularity varies over time, especially for non-typical groups such as rejected or neglected children (Newcomb and Bukowski, 1984; Elliot and Menard, 1996).

A more general interpretation of these findings is also in order. It was noted in the introduction that peer contacts may not merely be fertile ground for bolstering self-esteem or building supportive social relationships; they may also have negative effects. The empirical analysis supports this assumption, indicating that having friends' who are involved in risk behaviour, namely, substance use and contact with police for delinquent acts, increases the likelihood of marginalization in young adulthood. The analysis did not specifically investigate the likelihood of a casual effect from negative peer relationships (i.e. the 'negative influence' approach). Still, preliminary analyses demonstrated a significant correlation which persisted when the level of mood depression, parents' socioeconomic background, and academic achievement were controlled.

The analyses also indicate that even though adolescents' social ties can have a negative influence on their future, popularity – even among peers engaging in risk behaviour – seems to be beneficial in terms of avoiding future marginalization. This conclusion, however, calls for a critical examination. When adolescents report that they feel accepted among peers, they are likely thinking about a group that extends beyond their two best friends. Hence, in theory, they may have social ties to a variety of peers and peer groups that also influence them, perhaps more 'positively'. Nevertheless, it seems reasonable to expect that adolescents who report a relatively high level of involvement in risk behaviour both for themselves and for their friends have peer ties that are likely more open-minded towards substance use and criminal activity than most adolescents. They are also more likely to hold views that are inconsistent both with ideas favoured by the adult 'main stream' society and with academic achievement.

To date, research within the social capital tradition has predominantly highlighted the role of adolescent peer contacts as more or less able providers of practical support relevant to future education and employment. Within this tradition are also scholars who focus more

particularly on how specific types of peer contacts might additionally restrain mobility through their negative influence on norms and lifestyles. In other words, for adolescents with ‘bad’ friends, contrary to being an asset that generates more or less favourable future outcomes, being popular and having a lot of friends could actually increase their likelihood of future marginalization.

This article shows, however, that being popular and belonging to a group of friends in adolescence offer protection against later marginalization even if those friends have norms and lifestyles that are likely to be unprofitable in terms of successful school-to-work transitions. Moreover, the chance of popular adolescents with a high-risk profile being marginalized in young adulthood does not differ substantially from that of unpopular adolescents with a low-risk profile.

In terms of social capital, which is most often defined as something that generates more or less favourable future outcomes and positions vis-à-vis other social actors (Seippel 2006, 170), it is disputable whether popularity in adolescence actually qualifies as social capital within that original definition. Still, the article adds to the social capital literature. While the social capital approach is certainly helpful in terms of identifying the instrumental benefit (and disadvantage) that may be derived from social ties to peers, the analyses indicate that this approach should be complemented by an awareness of less instrumental benefits (e.g., social competence, social confidence) to be drawn from adolescent friendships. Even though specific social ties to peers in adolescence are unlikely to be profitable in terms of practical support (i.e. the social capital lost approach) and influence on norms and lifestyles (i.e. the negative social capital story), they may still contribute to positive long-term effects.

Finally, it is important to note that these conclusions could be different within another cultural context. High standards of living in general and a relatively low level of inequality mean that Norwegian adolescents face a different opportunity structure than do adolescents living in more closed and persistently disadvantaged local areas in such countries as Britain or the US. Further research on the role of social ties to peers in youth transition would clearly benefit from looking into this reservation.

Acknowledgements

This research has been financed with the aid of EXTRA funds from the Norwegian Foundation for Health and Rehabilitation and was initiated by Save the Children Norway

Notes

1. These authors concluded that delinquent peer associations exert a nontrivial effect on delinquent behavior, which persists after controlling for measurement error correlations, background characteristics, and prior level of delinquency. Still, the effect was not as large as previously assumed. Also, the effect of delinquency on delinquent peer contacts was larger than that of peer association on delinquency.
2. Raffo and Reeves (2000) also describe a third type of social capital, a weak system of social capital characterized by few contacts including peers. Adolescents with a weak system of social capital had few possibilities for generating practical knowledge to deal with the transition from school to work.
3. The unemployment rates vary slightly according to the data source: the Labour Force Survey, conducted by Statistics Norway, or data records from government sources such as the Register of Employees at the National Insurance Institution or the Unemployment Register at the Directorate of Labour.
4. This referred type of social assistance is disbursed only when citizens are unable to obtain income from employment and not entitled to other social insurance benefits. See Hyggen (2006) for a more detailed description of the Norwegian Social Assistance Benefit System.
5. Studies should be completed within a five-year span, and the privilege expires at age 24.
6. Social Acceptance items: T1 (Cronbach's $\alpha=0.76$) and T2 (Cronbach's $\alpha=0.81$)
7. Response options were: 1. One or two regulars 2. One or two regulars who are often involved with a group of teenagers 3. A group/gang that sticks together 4. It's pretty random; whoever I run into 5. I don't spend time with peers very often 6. Other. Respondents who marked answer 2 or 3 were coded as having a 'strong' friendship structure, those marking answer 1 as having a medium 'strong' friendship structure, and the remainder as having a 'weak' friendship structure.
8. Those who reported unemployment benefits and/or rehabilitation benefit were included among the unemployed. To exclude employees on long-term sickness benefits who may have reported rehabilitation benefits, those who indicated their main occupation at T4 to be full-time or part-time (>15 hours) employment were not coded as unemployed. Moreover, preliminary analyses indicated that most respondents reporting incomes from rehabilitation benefits were unemployed young people experiencing difficulties in entering the labour market.
9. This number is higher than the official statistics because the respondents were asked to report their main occupation, not whether they received unemployment benefits.
10. This includes general studies, business and clerical studies, or vocational studies.
11. This number is considerably lower than that reported in official statistics for good reason. Among other things, it represents the portion of the sample 10 years after compulsory schooling, not the 5-year period used for the official statistics. Still, the relatively low number of respondents without secondary education may reflect a biased dropout rate at T4.
12. ISCO-88 is the current classification scheme of occupations used by the International Labour Organization and has been adopted by Statistics of Norway as the standard classification of occupations for the country.
13. T1 (Cronbach's $\alpha=0.77$); T2 (Cronbach's $\alpha=0.81$).
14. The size of the predicted probabilities differs according to which values are chosen for the control variables. For the categorical variable on parents' SES, the estimated probabilities represent the biggest group, adolescents with parents in higher/middle positions. The continuous variables are held constant at their mean.

References

- Asher, S. R. and Paquette, J. A. (2003). Loneliness and Peer Relations in Childhood. *Current Directions in Psychological Science*, 12 (3), 75–78.
- Bassani, C. (2007). Five Dimensions of Social Capital Theory as they Pertain to Youth Studies. *Journal of Youth Studies*, 10 (1), 17–34.
- Brofenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, IL: Free Press.
- Coie, J. D., and Dodge, K. A. (1983). Continuities and changes in children's social status: A five-year longitudinal study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 29, 261–282.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Corrigan, P. (1979). *Schooling the smash street kids*. London: Macmillan.
- d'Addio, A. C. (2007). Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility Across Generations?, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* 52. Paris: OECD, Directorate for Employment, Labour and Social Affairs.
- Demuth, S. (2004). Understanding the delinquency and social relations of loners. *Youth & Society*, 35 (3), 366–392.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and drift: from the research program of the Centre for the Study of Law and Society, University of California, Berkeley*. New York: John Wiley.
- Erikson, Erik H. (1986). *Identity: youth and crisis*. London: Faber & Faber,.
- Elliot, D.S., and Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behaviour: Temporal and developmental patterns, In: D. Hawkins, ed. *Delinquency and Crime: Current Theories*, Cambridge: Cambridge University Press, 28–67.
- Grasdal, A. (2001). *Unemployment persistence among young Norwegian labour market entrants*. Bergen: Department of Economics, University of Bergen.
- Hammer, T. (2001). Arbeidsledige sosialklienter i de nordiske land [Unemployed social assistance recipients in the Nordic countries]. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 4 (2), 120–134
- Hammer, T. (2007). Labour market integration of unemployed youth from a life course perspective: The case of Norway. *International Journal of Social Welfare*, 16, 249–257.
- Harter, S. (1985). *Manual for the Self-perception Profile for Adolescents*. Denver, Colorado: University of Denver.
- Hartup, W. W. (1983). Peer relations, In: E. M. Hetherington ed., and P. H. Mussen Series ed. *Handbook of child psychology (Vol. 4): Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, 103–196.
- Heimer, K. and Matsueda, R. (1994). Role-Taking, Role Commitment, and Delinquency: A Theory of Differential Social Control. *American Sociological Review*, 59, 365–390.
- Hoffmann, E. (1993). Kartverk for Arbeidsmarkedet [Mapping of the labour marked]. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 34, 77–88.

- Holland, J., Reynolds, T. and Weller, S. (2007). Transitions, Networks and Communities: The Significance of Social Capital in the Lives of Children and Young People. *Journal of Youth Studies* 10 (1), 97–116.
- Holland, J. (2009). Young people and social capital: Uses and abuses?. *Young* 17 (4), 331–350.
- Holm, S. (2007). Sosial trygghet: Flest unge på sosialhjelp [Social Security: More Young people receive social assistance]. *Samfunnsspeilet*, 5–6 (21), 65–75.
- Hyggen, C. (2006). Risks and Resources: Social Capital among Social Assistance Recipients in Norway. *Social Policy & Administration*, 40 (5), 493–508.
- Harris, J. R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458–489.
- International-Labor-Office (1990). *ISCO-88-International Standard Classification of Occupations*. Geneva: Author.
- Kandel, D. B. and Davis, M. (1982). Epidemiology of depressed mood in adolescents: An empirical study. *Archives of General Psychiatry*, 39, 1205–1212.
- Kreager, D. A. (2004). Strangers in the Halls: Isolation and Delinquency in School Networks. *Social Forces*, 83 (1), 351–390.
- Laird, R. D., Jordan, K. Y., Dodge, K. A., Pettit, G. S., and Bates, J. E. (2001). Peer rejection in childhood, involvement with antisocial peers in early adolescence, and the development of externalizing behaviour problems. *Development and Psychopathology*, 13 (2), 337–354.
- Leonard, M. (2005). Children, Childhood and Social Capital: Exploring the Link. *Sociology*, 39 (4), 605–622.
- Leonard, M. (2008). Social and Subcultural Capital Among Teenagers in Northern Ireland. *Youth and Society*, 40 (2), 224–244.
- Lin, Nan (2001). *Social capital: a theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacDonald, R. and Shildrick, T. (2007). Street Corner Society: Leisure Careers, Youth (Sub)culture and Social Exclusion. *Leisure Studies*, 26(3), 339–355.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. and Magnusson, D. (2001). Youth Recreation Centre Participation & Criminal Offending: A 20-year Longitudinal Study of Swedish Boys. *International Journal of Behavioural Development*, 25 (6), 509–520.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. and Lord, H. (2004). Unstructured Youth Recreation Centre Participation & Antisocial Behaviour Development: Selection Influences & the Moderation Role of Antisocial Peers. *International Journal of Behavioural Development*, 28 (6), 533–560.
- Matsueda, Ross L. and Anderson, K. (1998). The Dynamics of Delinquent Peers and Delinquent Behaviour. *Criminology*, 36, 269–308.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and Drift*. New York: John Wiley and Sons.
- Markussen E., Frøseth, M. W., Lødding, B. and Sandberg, N. (2008). *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter* [Drop out and competence. Completion, drop out and achievement of competence in secondary education among 9740 adolescents who

- left upper secondary education in eastern Norway spring 2002. Major finding, conclusions and implications five years later]. Oslo: NIFU STEP report13, NIFU STEP.
- Mood, C. (2010). Logistic Regression: Why We Cannot Do What We Think We Can Do, and What We Can Do About It. *European Sociological Review*, 26 (1): 67–82.
- Newcomb, A. F. and Bukowski, W. M. (1984). A longitudinal study of the utility of social preference and social impact sociometric classification schemes. *Child Development*, 55, 1434–1447.
- Nielsen, Ø. A. (2005). Transitions to adulthood in Norway. In: H. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills and K. Kurz, eds. *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London: Routledge, 159–176.
- Olsson, E. (2007). The Economic Side of Social Relations: Household Poverty, Adolescents' Own Resources & Peer Relations. *European Sociological Review*, 2 (4), 471–485.
- Opheim, V. (2009). Kostnader ved frafall [The cost of drop out]. *Søkelys på arbeidslivet*, 26 (3), 325–340.
- Patterson, C. J., Kupersmidt, J. B., and Griesler, P. C. (1990). Children's Perceptions of Self and of Relationships with Others as a Function of Sociometric Status. *Child Development*, 61 (5), 1335–1349.
- Pedersen, W., Mastekaasa, A. and Wichstrøm, L. (2001). Conduct problems and early cannabis initiation: a longitudinal study of gender differences. *Addiction*, 96 (3), 415–431.
- Pedersen, W. and Blekesaune, M. (2003). Sexual satisfaction in young adulthood – Cohabitation, committed dating or unattached life?. *Acta Sociologica*, 46 (3), 415–431.
- Pedersen, W. (2007). Childbirth, abortion and subsequent substance use in young women: a population-based longitudinal study. *Addiction*, 102 (12), 1971–1978.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origin and Applications in Modern Sociolog. *Annual Reveiws Sociology*, 24, 1–24.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Redmond, G. (2008). *Children's Perspectives on Economic Adversity: A Review of the Literature*, Innocenti Discussion Paper No. IDP 2008-01. Florence: Innocenti Research Centre.
- Raffo, C. and Reeves, M. (2000). Youth Transitions and Social Exclusion: Developments in Social Capital Theory. *Journal of Youth Studies*, 3(2), 147–166.
- Schaefer-McDaniel, N. J. (2004). Conceptualizing social capital among young people: Towards a new theory. *Children, Youth, and Environments*, 14 (1), 153–172.
- Seippel, Ø. (2006). Sports and Social Capital. *Acta Sociologica*, 49 (2), 169–183.
- Sletten, M. A., Fløtten, T. and Bakken, A. (2004). Vennskapets pris. Fattigdom og sosial isolasjon i ungdomstiden [The Price of Friendship. Poverty and Social Isolation in Adolescence]. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 4 (2), 55–76.
- Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; Leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13–16-year-old Norwegians. *Journal of Youth studies*, 13 (3), 291–315.
- SSB (2010) [online]. Oslo, Statistics of Norway.
Available from: <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/tab-2010-02-03-13.html> [Accessed 22 February 2010]

- Støren, L. A., Helland, H. og Grøgaard, J.B. (2007). *Og hvem stod igjen og hang? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømning i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999-2001 [And who was left behind? Throughput of students in upper secondary education for classes embarking upon upper secondary education in 1999, 2000 and 2001]*. Oslo: NIFU STEP.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
- Tolone, W. L. and Tieman C. R. (1990). Drugs, Delinquency and 'Nerds. Are loners deviant?. *J. Drug Education*, 20 (2), 153–162.
- Tolonen, T. (2008). Success, coping and social exclusion in transitions of young Finns. *Journal of Youth studies*, 11(2), 233–249.
- Utdanningsspeilet (2005) [online]. Oslo, Udir.
Available from:
http://www.udir.no/upload/Rapporter/Utdanningsspeilet_2005/utdanningspeilet_2005.pdf
[Accessed 10 January 2010]
- Waaktaar, T., Borge, A., Fundinsrud, H.P., Christie, H.J. and Torgersen, S. (2004). The role of stressful life events in the development of depressive symptoms in adolescence - a longitudinal community study. *Journal of Adolescence*, 27 (2), 153–164.
- Warr, M. (1993). Parents, Peers, and Delinquency. *Social Forces*, 72 (1), 247–264.
- Webster, C., Simpson, D., MacDonald, R. Abbas, A. Cieslik, M. Schildrick, T. and Simpson, M. (2004). *Poor transitions. Social exclusion and young adults*. Bristol: The Policy Press.
- Wiborg, Ø. N. and Hansen, M. N. (2009). Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *European Sociological Review*, 25 (3), 379–394.
- Wichstrøm, L. (1995). Harter's Self-Perception Profile for Adolescents: Reliability, Validity, and Evaluations of the Question Format. *Journal of personality assessment*, 65 (1), 100–116.
- Wichstrøm, L. (1999). The emergence of gender differences in depressed mood during adolescence: The role of intensified gender socialization. *Development Psychology*, 35, 232–245.
- Willis, P. E. (1977). *Learning to labor: how working class kids get working class jobs*. New York: Columbia University Press.
- Youniss, J. (1980). *Parents and Peers in Social Development. A Sullivan-Piaget Perspective*. Chicago: The University of Chicago Press.

Appendix 1

Social acceptance items

- I find it hard to make friends.
- I have a lot of friends.
- Other adolescents find it hard to like me.
- I am popular with others my age.
- I feel socially accepted among others my age.

Personal risk behaviour items

Minor criminality and deviant acts;

- Stole money or other things from members of your family
- Purposely destroyed or broke things such as windows, bus seats, telephone booths, or mailboxes
- Stole things worth less than 500 Nkr from a shop or a kiosk
- Avoided paying for such things as movies, bus or train rides, or the like
- Stayed out all night without informing your parents, or told your parents you were somewhere other than where you really were

Criminal acts:

- Stole a car or motorcycle
- Took things worth more than 1000 Nkr
- Committed vandalism or damage worth more than 1000 Nkr
- Broke in somewhere to steal something
- Engaged in a fight using weapons

School opposition:

- Had a violent quarrel with a teacher
- Swore at a teacher
- Sent out of the classroom
- Ordered to see the headmaster for doing something wrong
- Skipped school for a whole day

Substance use:

- Drank so much that you clearly felt drunk
- Used hashish or marihuana
- Used other kinds of drugs like cocaine, LSD, amphetamine, heroine or something else

Think of your two best friends. Let's call them Friend1 and Friend2. Please indicate for each one if he/she:

- Smokes permanently
- Usually drinks alcohol as often as once a week
- Has tried smoking hash
- Has been in contact with the police for something illegal they had done

Level of mood depression items

- Felt too tired to do things
- Had trouble sleeping
- Felt unhappy, sad, or depressed
- Felt hopelessness about the future
- Felt tense or keyed up
- Worried too much about things

Appendix 2 Additional analyses

Logistic regression analyses predicting the likelihood of marginalization at T3/T4, separate analyses for each level of the risk involvement variable^a (N=1,502)

Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

		b	SE	OR
No involvement (N=587)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.40	0.25	0.67
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	1.28	0.53	3.58
Parents' SES	<i>Low</i>	0.19	0.62	1.21
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.13	1.14	1.13
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.19	0.22	0.82
Constant		-4.32	1.44	0.01
Middle level (N=802)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.38	0.11	0.68
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.66	0.25	1.93
Parents' SES	<i>Low</i>	0.44	0.31	1.55
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.69	0.51	1.99
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.27	0.11	0.77
Constant		-2.20	0.69	0.11
High level (N=113)				
Peer group status	<i>(scale 0-4)</i>	-0.47	0.22	0.62
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.61	0.48	1.84
Parents' SES	<i>Low</i>	0.57	0.72	1.77
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	2.02	0.83	7.53
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.10	0.29	0.91
Constant		-1.93	1.57	0.14

Note: Statistically significant (<0.05) associations are presented in bold.

^aTo be included in the high-risk group, both the respondent and her/his friends have to be involved in risk behavior. Further, either the respondent or her/his friends have to be involved at a high level.

^bRF = reference group.

Appendix 2 Additional analyses continued

Logistic regression analyses predicting the likelihood of marginalization at T3/T4, separate analyses for each level of the original risk involvement variable, using a three-category variable for peer group status

Regression coefficients (b), standard error (SE), odds ratio (OR)

		b	SE	OR
All				
Peer group status (N=1,502)	<i>Middle</i>	-0.51	0.28	0.60
(RF ^b = low)	<i>High</i>	-1.26	0.31	0.28
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.94	0.20	2.55
Parents' SES	<i>Low</i>	0.35	0.26	1.42
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.87	0.38	2.38
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.30	0.09	0.75
Constant		-3.40	0.51	
No involvement (N=587)				
Peer group status	<i>Middle</i>	0.02	0.61	1.02
(RF ^b = low)	<i>High</i>	-1.90	1.09	0.15
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	1.35	0.53	3.86
Parents' SES	<i>Low</i>	0.15	0.62	1.16
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.18	1.14	1.19
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.18	0.21	0.83
Constant		-5.18	1.44	
Middle level (N=479)				
Peer group status	<i>Middle</i>	-0.22	0.501	0.81
(RF ^b = low)	<i>High</i>	-1.07	0.52	0.34
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.40	0.44	1.49
Parents' SES	<i>Low</i>	0.94	0.46	2.56
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	1.46	0.71	4.32
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.23	0.16	0.79
Constant		-2.96	0.93	
High level (N=436)				
Peer group status	<i>Middle</i>	-1.03	0.43	0.36
(RF ^b = low)	<i>High</i>	-1.61	0.42	0.20
Mood depression	<i>(scale 0-3)</i>	0.74	0.27	2.09
Parents' SES	<i>Low</i>	0.12	0.38	1.13
(RF ^b = high/middle)	<i>Unemployed</i>	0.89	0.52	2.43
Academic achievement	<i>(scale 0-4)</i>	-0.23	0.14	0.80
Constant		-2.44	0.73	

Note: Statistically significant (<0.05) associations are presented in bold.

^aTo be included in the high-risk group, both the respondent and her/his friends have to be involved in risk behavior. Further, either the respondent or her/his friends have to be involved at a high level.

^bRF = reference group.